د افغان او انګرېز
دوهمه جګړه

ليکونکي: پوهاند حسن کاکړ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زه د هندوستان کوم راجا نه یم، چې هغه تر سره کړم .))[30] امیر ته د دې وینا نسبت ورکول د هغه د رقیب سردار ولي محمد خان له قوله، ښایي شك رامنځ ته کړي؛ خو سردار یحیا خان حتا د بریتانوي وکیل په حضور کې د جولای پر لسمه په یوه دربار کې دا په ډاګه کړې وه، چې ((د هندوستان راجه ګان او پاچاهان، چې د هغوی سیمه د برتانیې د قلمرو په مرکز کې قرار لري، دا واك لري، چې په خپله خوښه څوك وستایې او څوك سپك کړي . دلته په افغانستان کې موږ څنګه د معاهدې دویمه ماده ذکر کړو .))[31]

له دې اختلاف نه وروسته د امیر په سلوك کې د معاهدې د منلو او د هغې له عملي کولو نه څرګندېږي، چې امیر اصلاً د هغې د عملي کولو توان او قدرت، د هغه مخالفت پر وړاندې چې له ده سره ښوول کېده، نه درلوده . او د افغان مشرانو پر وینا د امیر له دې کمزورۍ نه حتا((برتانوي چارواکي هم خبر وو .))[32] او څنګه چې امیر قاطع او ځواکمن شخصیت نه درلود، له هغه نه عاجز و، چې په پوره زړورتیا سره په ښکاره توګه یوه لار غوره کړي او پر هغې په پوره ځواك او کلك ایمان سره عمل وکړي. په دې اساس امیرد پېښو د انکشاف په تمه پاته شو . د دې پر ځای چې پر او ضاع او شرایطو اغېزه وشیندي، پخپله د هغه پلوی شو او هیله من و، چې ښایي د عامه مخالفتونو له مخې د ده د دغې معاهدې د موادو په اړه ((سفیر له وېرې پخپله خوښه ښار پرېږدي؛ مګر هغه (امیر) هیله من و ، دا فشار د خپلواکو قبایلو له خوا وارد شي، نه د هغه د خپل لښکر له خوا .))[33] په کابل کې عمومي نظر هم همداسې و او د واترفیلد په وینا ((دلته هم عمومي نظر داسې دی، چې خپل پلاوي ته نجات ورکړي؛ خو اوس چې پېښه دا ډول شوې، متاسف دی . هغه نه خلك په واك کې لري او نه لښکر او ښایي اړ شي خپل ځان د هغوی په سر کې راولي او دا به د هغه د ساتنې یواځېنی چانس وي ...)) ځکه چې ((د خلکو عمومي غوښتنه دا ده، چې پاما (انګرېزان) مخالف وکړي .))[34] خو امیر دا هیله او قدرت هم بایلی و او په داسې حال کې، چې پلار یې د وروستي مقاومت په هیله له تزاري روسیې څخه د مرستې په تمه له یرغلګرو ځواکونو نه تېښته وکړه، امیر یعقوب خان پخپله یرغلګرو ځاکواکونو ته پناه یووړه او له هغوی څخه یې د ناامنیو په له منځه وړلو کې مرسته وغوښته .

<u>دویم تېری</u> :

لیتن د کوګناري او د هغه د ملګرو د مرګ د خبر په اورېدلو سره، هغه خوشحالي او بریالیتوب، چې د ګندمك د تړون په پایله کې په برخه شوی و، له لاسه ورکړ او د دسمبر پر څلورمه یې پر کابل د پوځونو د مارش امر صادر کړ . رابرټس هغه مهال په سمله کې و په ۲۴ ساعتونو کې کرم ته ورسېد او هلته له پیوار غاښي (کوتل) څخه له پوځ سره، چې شمېر یې د ۶۰۰۰ او ۷۰۰۰ وسله والو ترمنځ و، د کابل په لور روان شو . په کندهار کې ستیورات ته لارښوونه وشوه . هغه ښار چې تاکل شوې وه خالي کړي، بېرته د پخواپه څېر په خپل اشغال کې ولري . د خیبر مقیمه قوه تقویه شوه او زیات احتیاطي پوځونه شا ته آماده شول .

په عین حال کې لیتن امیر ته خبر ورکړ، چې ((د برتانیې یو قوي پوځ به له شترګردن څخه د هغه مرستې ته په ډېره چټکۍ سره ورشي او د هغه د پرمختګ لپاره به هر څه، چې په وس او توان کې وي، دریغ نه کړي .))[35] په هغه لیکونو کې چې هماغه ورځ یې د برتانیې صدراعظم ته ولېږل، څرګنده کړه، چې ((د سیاست هغه شبکه، چې په څومره دقت او حوصلې سره جوړه شوې وه، په څومره بې پروايۍ له منځه لاړه ...)) اوس به اړ اوسو، چې د افغانستان د جوړښت تل پاته تجزیه په لاس کې واخلو، چې زموږ موخه د هغه استحکام و...سره له دې هم هغه نوې او ښایي پراخه شوې هڅې، چې اوس پر موږ تحمیل شوي؛ په هغه صروت کې، چې په سمه توګه تعقیب شي، بله پایله نه شي درلودلای؛ خو پرته له سند نه تر آمو پورې د برتانیې د بلامنازعې کلك او لوړ، له استقرار څخه... او دا د هغه دهېواد(کوګناري) دنده ده، چې د هغه د مرګ غچ دې

[30] - پخوانی یاد شوی راپور ،651.مخ
[31] - ایضاً
[32] - رابرټس ته افغان مشران، در رابرتس به لایل، ۳۰ دسمبر 1879 ، م ض س س هـ ، ج 24 ، 624مخ .
[33] - د علی حسن خان قزلباش پخوانۍ یاده شوه وینا ، 720 مخ.
[34] - واتر فیلد، ۱۴ سپتمبر ۱۸۷۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ټوك، 721 مخ.
[35] - بالفور ، ص ۳۵۸ ــ ۳۶۱

Copyright Afghanjirga.net

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر او رابرټس ترمنځ اړیکې (مراودت) :

امیر د کوګناري د وژنې پر لومړۍ او دویمه ورځ د رابرټس په نامه دوه مکتوبونه کرم ته ولېږل او په دویم هغه کې یې د پېښې له شرحې وروسته څرګنده کړه، چې ((زه له خدای وروسته د حکومت د ساتنې لپاره ستا مرستې اوسلا (مشورې) ته په تمه یم . زما صمیمي دوسته زما پر موخه په ښه توګه ورسېږې . ما په دې بد چانس سره خپل صمیمي دوست، سفیر او خپل سلطنت له لاسه ورکړ .))[37] له دې نه وروسته په یوه ځانګړې ګړنې (شفاهي) پیغام کې چې د خپل یوه نوکر په واسطه یې رابرټس ته واستاوه د هند له حکومت نه مشوره وغوښتله .[38] په عین حال کې امیر د ځینو راپورنو له مخې د ځینو نظامي قطعو په لېږدولو لاس پورې کړ. زرمت، ګردېز،سپیګه یې په سوارو او پیاده قطعو پیاوړې کړې، څو د هغې سیمې غلجي او منګل د انګرېزانو د پرمختګ پر وړاندې چمتو کړي . ویل کېږي چې امیر په دې فُرصت کې خپل باور د انګرېزانو پر وړاندې له لاسه ورکړی و او په فعاله توګه یې د خپلو خلکو په جلب او ملاتړ لاس پورې کاوه[39] همدارنګه ویل کېږي امیر د مهمندو خلك، چې ماماخېل یې وو، د انګرېزانو پر وړاندې مقابلې ته راوبلل. له بله پلوه رابرټس د سپتمبر پر ۱۳ مه امیر ته د یوه لیك په ترڅ کې څرګنده کړه، چې حتا په مرکز کې یې هم قدرت بایللی دی ((دبرتانیې پوځ ستاسې جلالتماب د قدرت د ملاتړ په موخه افغانستان ته درځي او ستاسې جلالتماب څخه هیله کېږي، چې یو باصلاحیته استازی د لیدنې کتنې په موخه دلته راولېږئ .))[40] رابرټس د سپتمبر پر ۱۶ مه په پارسي ژبه د یوې اعلامیې په ترڅ کې د افغانستان خلکو ته اعلام وکړ، څنګه چې د امیر واك او قدرت کمزوری شوی ((... د برتانیې پوځ له وژونکیو (قاتلانو) څخه د غچ اخیستنې په موخه او همدارنګه د معاهدې د موادو د استحکام لپاره ګام پورته کوي . برتانوي پوځونه په دې موخه افغانستان ته ننوځي، چې د ولاحضرت شاهي واك (قدرت) ته قوت ورکړي، چې نوموړی ولاحضرت له

دغه قدرت څخه، د برتانیې له حکومت سره د دوستۍ د دوام لپاره ګټه واخلي . د برتانیې پوځ به پرته له هغو کسانو څخه چې د سفارت د غړیو په وژنه کې یې لاس درلود، نه چاته سزا ورکړي او نه به یې زخمي کړي .))[41]

له هغه وروسته نور په افغانستان کې د نظامي لېږدونو خبره وا نه ورېدل شوه او امیر یو پلاوی (مستوفي حبیب الله وردګ او د بهرنیو چارو وزیر شاه محمد) له رابرټس سره د کتنې _ لیدنې په موخه ولېږه، چې د دسمبر پر ۱۳ مه د کرم علي خېلو ته ورسېد . مستوفي له رابرټس نه وغوښتل، چې خپل وړاندې تګ (پرمختګ) د یو څه وخت لپاره وځنډوي او امیر ته اجازه ورکړي، چې د پېښې مرتکبینو ته سزا ورکړي او خپل واك (قدرت) دخپل پلار د وخت د پوځ په ترخیضولو او یوه نوي پوځ پر جوړولو د دویم ځل لپاره پر پښو ودروي . مستوفي وویل، څرنګه چې ((یاغي پوځ له ټول قومونو څخه جوړ دی؛ که د برتانیې پوځونه هغه له منځه وړي او د مقابلې په صورت کې همداسې وکړي، ښایي ټول هېواد یو موټی شي او د برتانیې او امیر پر وړاندې پاڅون وکړي .)) هغه زیاته کړه، چې یاغي پوځ ((په غالب احتمال سره دلته او هلته تیت شي او ښایي ټول هېوادوال پاڅون ته اړ باسي... او امیر په هر حال تیار دی، چې د برتانیې د حکومت پر خوښه کار وکړي.)) رابرټس په داسې حال کې، چې د امیر له دې توصیې نه مننه وکړه، له مستوفي یې وغوښتل، چې که نور څه ویل غواړئ !؟ هغه یې په ځواب کې وویل ((خو که د برتانیې پوځ غواړي د کابل خواته مخه وکړي، یو څه باید ووایم، پرېږده چې دا پوځ په دومره قدرت سره وخوځېږي، چې د شرارت ټولې هیلې له منځه یوسي او په ټول

---

36 _ لیتن سیکیفیلد ته، ۴ سپتمبر ۱۸۷۹، بالفور کې، ۳۵۸ – ۳۶۰ مخونه.

37 - امیر رابرټس ته ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۴۸۴ مخ .

38 - لیتن کرین بروك ته، ۵ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۴۴۴مخ.

39 - ایضاً ، ۴۴۴ مخ.

40 - رابرټس امیر ته، ۱۲ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك ، ۷۱۷مخ .

41 - له علي خیل څخه صادره شوې اعلامیه، ۱۶ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۶۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنګه چې کابل ته د پرمختګ لپاره د رابرټس عزم پیاوړی شو ، په کابل کې د انګریز د خپلولو او باور لپاره د امیر یعقوب خان او ((کوګناري زیو)) تر منځ یو ډول سیالي پیل شوه . لومړی سردار ولي محمد خان له سردار عبدالله خان او نورو سردارانو سره په زرغون ښار کې له رابرټس سره یوځای شول . ځنګه چې امیر له هغه نه خبر شو، د امیر دوست محمد خان غوندې، چې له دې نه ځلوېښت کاله وړاندې، په داسې حال کې چې د کابل ګاونډ ډېری خلك له دوښمن سره په جګړو کې ښکېل وو، په ناڅاپي توګه د مکناټن پر وړاندې راڅرګند شو ((په پټه توګه یې کابل پرېښود، په خوښۍ او بېړه سره لاړ، پرته له دې چې کومه خیمه یې له ځان سره وړې وي.))[44] ځنګه چې امیر د سپتمبر پر ۲۵ مه د جنرال بیکر په کامپ کې ځای پر ځای شو، په واقعیت کې نور امیر نه و . سره له دې هم هغه غلجیان او د پوځ صاحب مصبان له یرغلګر پوځ سره د مقابلې له فکر څخه منع کړل، چې خلك هغه پر ځای راوړي او انګرېزانو ته یې د لېږد رالیږد وسایلو او اذوقه د مرستې ژمنه وکړه[45] له دې نه وروسته د عمومي پاڅون او مقاومت هیلې کمزورې شوې، سره له دې چې غلجیو او منګلو د دسمبر پر ۱۷ مه د شترګردن په لور دتګ پر مهال د رابرټس پر پوځونو یرغل وکړ، خو کومه ګټه یې ونه کړه.[46] د مهمندو خلك هم د دکه په شاوخوا کې تیت شول . امیر د رابرټس له راتګ وروسته په خوښۍ سره خپله پخوانۍ غوښتنه پخپله تکرار کړه، ویې ویل چې ښایي په بالاحصار کې ځای پرځای شوی پوځ د انګرېزانو د تېري له امله پاڅون وکړي او د هغه کورنۍ له منځه یوسي .[47] خو رابرټس و نه منله او هغه داسې فکر وکړ، چې پر دوباره ځنډ(معطل) باندې د تېنګار موضوع ښایي یوه پلمه وي . د امیر اصلي موخه ښایي له انګېزانو سره د مخالفت د کوم پلان طرحه کول وي[48] د امیر دا هیله، چې غوښتل یې له ((کوګناري زیو)) روغه جوړه (مصالحه) وکړي، هم تر سره نه شوه او رابرټس ((د داسې روغې جوړې لپاره وخت او موقع ناموزون وبلل .))[49] امیریعقوب خان په خپل هېواد کې په خپله خوښه د یرغلګر پوځ سردار (مېلمه) وګرځېد او انګرېزي ساتونکي د هغه د خیمې چارچاپېر دېره شول . رابرټس د لوګر له خوشي څخه یوه بله اعلامیه صادره کړه او په هغې کې یې خپل پخوانی مطلب په دې ټکو کې څرګند کړ، چې ((د هندوستان حکومت پرېکړه کړې ده، چې په کرم کې ځای پرځای شوی پوځ په پوره او ممکنه چټکتیا سره د امیر د غوښتې په ځواب کې د مرستې لپاره کابل ته ولېږل شي .))[50] دا مطلب د احمدزیو او غلجیو سرلاري پاچاخان ته لا هم څرګند افاده شوی و، چې کابل ته د پوځ له لېږلو څخه مطلب دادی، چې ((له علا حضرت امیر سره د دوستۍ مرسته وشي او له هغو یاغیانو څخه غچ واخیستل شي، چې سفارت یې نړولی دی .))[51] حقیقت داو، چې امیر اصلاً د یرغلګرو ځواکونو د ځنډ (معطل) غوښتنه کړې وه او رابرټس هغه شمېر افغانان، چې د لوګر په بېلابېلو برخو کې یې شبخون کاوه او د یرغلګرو ځواکونو لاسونو ته ورتلل، په دې نامه یې په نظامي نیاوتون (محکمه) کې په دار کول، چې ((د خپل پاچا پر وړاندې یې په ناقانونه بغاوت لاس پورې کړی دی .))[52]

<u>د چاراسیاب جګړه</u> :

---

[42]- له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۳ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۷ مخ .
[43]- په علي خېلو کې له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۵ سپتمبر ۱۸۹۷، م ض س س هـ، ۲۳ټوك، ۸۰۳ مخ. هنا، ۳ ټوك، ۵۲مخ .
[44] - د رابرټس نقل قول له بالفور ، ۳۶۲ مخ.
[45] - لیتن کرین بروك ته ، ۱- ۱۲ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س، ۲۴ ټوك ، ۶۸۸ مخ.
[46]- ایضاً
[47] - بالفور، ۳۶۱مخ
[48]- هانا ، ۳ټوك، ۵۸ مخ.
[49]- بالفور، ۳۶۲ مخ
[50]- نقل قول در هنسمین،۱۷ مخ
[51]- رابرټس پادشاه خان غلجي ته، ۱۹ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۰ مخ .
[52]- هنسمین، ۲۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یرغلګر پوځونه په داسې حال کې، چې د افغان زړورو خلکو له خوا له چریکي (ګوریلایي) بریدونو سره مخ وو، د اکتوبر پر ۲ مه سفیدسنګ ته ورسېدل او دهغو اعلامیو په لړ کې یوه ځانګړې اعلامیه د کابل د خلکو په نامه صادره کړه، چې هغه وخت یې نفوس (۷۰۰۰۰) و [53] په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې ((برتانوي لښکر د کابل د نیولو په موخه پر هغه ښار تېرې کړی، که غواړئ دا کار په آرامۍ تر سره شي، ښه به وي او که نه، نو د پوځ په زور به ونیول شي ... د برتانیي حکومت غواړي له ټولو طبقو سره په عدالت وچلېږي. د هغوی مذهب، احساساتو، دودونو ته درناوی ولري، په داسې حال کې چې له یرغلګرو څخه به غچ واخیستل شي ... په دې اساس د دغې اعلامیې تر خپرېدو وروسته، هغه کسان چې په کابل ښار کې د وسلې سره ولیدل شي، د برتانوي حکومت د دوښمنانو په توګه به وپېژندل شي .)) [54] همدارنګه په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې د جلالتماب امیریعقوب خان پر وړاندې مقاومت کوونکي به هم خپله سزا ووینې . رابرتس لا هم په ظاهر کې د برتانیي حکومت د امیر دوست باله . د دغه څرګند منافقت موخه یواځې د خلکو د مقاومت د ځواك کمزوري کول وو، سره له دې هم د اکتوبر پر ۶ مه په چاراسیاب کې خلکو خپل ټینګ مقاومت وښود .

عجیبه ده، چې په چاراسیاب کې خلك د هغه امیر په نامه جنګېدل، چې ځان یې د هغوی دغوښتنې پر خلاف یرغلګرو پوځونو ته سپارلی و . د امیر دوست محمد خان زوی سردار نېك محمد خان د اکتوبر پر ۵ مه په چاراسیاب کې له امیر سره لیدنه _ کتنه وکړه او بېرته ژر ښار ته راستون شو او له ځنډ پرته یې ((کوټوال راوغوښت او امر یې ورته وکړ، چې په ښار کې اعلام وکړي چې دا د امیر امر دی ، چې هرڅوك باید له انګرېزانو سره جګړې ته تیار وي . بله ورځ خپله نېك محمد خان د انګرېزانو پر وړاندې د پوځ د سر په لیکه کې راڅرګند شو او د امیر ډېرو نژدې ملګرو او د باور کسانو د چاراسیاب په جګړه کې برخه واخیسته.)) [55] د کوټوال له قوله محمد اسلم خان ((هغوی په ښار کې ګرځېدل او خلکو ته یې چیغې وهلې، چې امیر بندي دی او باید ټول مسلمانان لاړ شي او د هغه د راخوشې کېدلو لپاره وجنګېږي . دا اعلامیه د نېك محمد په امر ټولو خلکو ته ورسېدله او د ښار خلکو باور وکړ او داسې فکر یې وکړ، چې هغه اعلامیه اصلاً له کوم لوړ مقام څخه صادره شوې ده .)) [56] کوټوال د ښار ډوډۍ پخوونکیو (نانوایانو) ته پیسې ورکړې، چې غازیانو ته ډوډۍ تیاره کړي او پولیس یې وګومارل، چې خلك د جګړې په لور راوکاږي . له جنګ نه یوه ورځ مخکې د پوځ جنرالانو (جنرال غلام حیدرخان چرخي، جنرال سیف الدین خان، جنرال عبدالکریم خان...) او هغو سردارانو (سردارنېك محمد خان او سردارخوشدل خان او نور) چې د چاراسیاب په جګړه کې یې برخه اخیستې وه ، لومړی جرګه وکړه او وروسته یې چاراسیاب ته پوځ ولېږه، چې لوړ ځایونه (مواضع) ونیسي . پخپله ده هم په بله ورځ په جګړه کې ګډون وکړ او په کابل کې یواځې جنرال سیف الدین خان پاتې شو او جنګیالیو ته یې د وسلو د توزیع کولو دنده پر غاړه واخیسته . [57] رابرتس حتا په دې فکر و، چې امیر محمد یعقوب مخکې له دې چې له کابل نه د یرغلګرو پوځونو په لور راوخوځېږي، خپل تره سردار نېك محمد خان ته لارښوونه کړې وه، چې د (رابرتس په وینا) ((پوځ او خلك زموږ پر وړاندې مقاومت ته وهڅوي او د شېرمې ورځې جګړه مستقیماً د هغه د اطاعت او امر پایله وه .)) [58] رابتس د چاراسیاب تر جګړې وروسته له سردار ولي محمد خان سره له لیدنې _ کتنې څخه دې پایلې ته رسېدلی و، چې دچاراسیاب په جګړه کې ((امیر او دهغه ټول ورسره پلاوي، په دسیسه کې ګډون درلود او له هغه څه نه چې تېرېدل، په بشپړه توګه خبر وو .)) [59] خو څرنګه چې د امیر په اړه د رابرتس ذهن د سرداروليي محمد خان له خوا مغشوش شوی و، په جنګ کې د امیر په برخې اخیستې پوره ډاډه نه و او ښایي هغه له دې امله په جنګ کې د امیر دبرخې اخیستنې په فکر کې شوی وي، چې په چاراسیاب کې کلك خو لنډمهاله مقاومت سره مخ شو، خو په دې کې هېڅ شك نشته، چې سردار((نېك محمدخان د ښار خلك او پوځ د امیر په نامه سپېڅلي جهاد ته راوبلل .)) [60] په هر حال څرنګه چې یرغلګرو ځواکونو غوره او پرمختللې وسلې په واك درلودلې (په داسې حال کې له افغان توپونو څخه هېڅ کار وا نه خیستل شو) په هغه جګړه کې چې د اکتوبر پر

---

[53]- هنسمین ، ۶۶ مخ .
[54]- هنا ، ج ۳ ، ص ۶۴ .
[55]- د برتانیې د سفارت د نړولو په اړوند، په کابل کې د وروستیو پېښو دلاملونو په اړه څېړنیز راپور، ۱۵ نوامبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۷۹ مخ
[56]- ایضاً
[57]- د سردار خوشدل خان نقل قول ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۷۲۱ مخ.
[58]- رابرتس به لایل _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ. هنا ، ۳ ټوك، ۸۸ مخ .
[59]- وایسرای کرین بروك ته _ (تلګرم) ۱۱ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۹۰۹ مخ .
[60]- رابرتس لایل ته _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی
په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت

سریزه :

په دې څپرکي کې د امیریعقوب خان استعفا، په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت، د افغان جنګیالیو اعدامول، د پردې حکومت کړنې، چې بالاخره د دسمبر په میاشت کې په شیرپور کې په سختو جګړو او د یرغلګرو ځواکونو په محاصرې سره پای ته ورسېدې، تر بحث لاندې نیول کېږي .

د امیر استعفا :

د چاراسیاب تر جګړې وروسته افغان جنګیالیو د (چل ستون) د هندکی له لارې په شا تګ وکړ او ښاریانو د یرغلګرو له وېرې ښار پرېښود . جنرال محمدجان وردګ، چې د کوګناري له وژنې وروسته د سپاهیانو له خوا د (غڅ) مشر په توګه ټاکل شوی و، ښار ته راوګرځېد او له خپل پوځ سره یې د اسمایي په غره کې موضع ونیوله او له انګرېزانو سره، چې د شیرپور دروازه یې نیولې وه، سنګر ونیو، خو نوموړي جنرال خان د مقاومت جوګه ونه باله او د شپې له خوایې د تېښتې لار غوره کړه، خو د قرق غره ته نژدې د یرغلګرو ځواکو یوه ټولې، چې د هغه په تعقیب پسې روان وو نتچزم وکړ او خپله د غزني او وردګو خواته لاړ . [62]

یرغلګرو ځواکونو د مرنجان پر غونډۍ خیمه ووهله او امیر ته یې هم یوه ځانګړې خیمه، چې په دقت سره یې څارنه کېده، ورکړل شوه . د اکتوبر د ۱۱ مې پر ماښام څرګنده شوه، چې جنرال فریدرک رابرتس، چې اوس د انګرېزانو تر منځ ((د شمالي افغانستان د پوځ قوماندان)) بلل کېده، سبا د کابل بالاحصار ته ننوځي او هغه حصار، چې له ۱۷۶۷ نه تر هغې ورځې د افغانستان د پاچاهانو ځای و او د لوړو او ښکلیو ودانیو په درلودلو سره یې پر ښار باندې یوه حاکمه منظره جوړوله، د ختیځو واکمنانو د یوه دربار په توګه لاس ته راوړي او د برتانیې توغ پرې پورته کېږي، ټاکل شوي وه، چې د ښار لویان او د محمدزیو سرداران د امیر په ګډون په هغه کې ګډون وکړي .

له هغه مخکې یو شمېر انګرېزپلوو په چاراسیاب کې د رابرتس هرکلي ته را دانګلي وو . امیر پخپله په هغه غونډه کې ګډون نه درلود . د اکتوبر پر ۱۲ مه د سهار په شپږو بجو د رابرتس خیمې ته ورننوت او هغه ته خپله استعفا وړاندې کړه او څرګنده یې کړه، چې ((دا غوره بولم، چې ژرترژره د انګرېزانو په یوه کمپ کې باغوان شم، نه دا چې په کابل کې د امیر په توګه پاتې شم .)) [63] **د رابرتس په وینا امیر غوښتل د لوګر په خوشي کې خپله استعفا وړاندې کړي، خو هغه وخت د خپلو وزیرانو په غوښتنه له هغه کار نه راوګرځېد. امیر د خپلې استعفا لامل داسې بیانوي : ((برتانوي کمپ ته زما د راتګ له امله، ټول خلك ما کافر بولي او زما خپل ملازمان هره ورځ له ما تښتي، هېڅوك زما امر نه مني او نور ماته د امیر په سترګه نه ګوري .))** [64] **باید وویل شي، چې د دې خبر سرچینه یواځې او یواځې پخپله رابرتس دی . دا هم ویل کېږي، چې امیر له دې امله نه غوښتل، په دربار کې شتون ولري، چې ښایي د رقیبانو (کوګناري زیو) پر وړاندې سپك شي . په داسې حال کې چې وروسته یعقوب خان په هند کې څرګنده کړه،چې دا استعفا د ظالمانه او ناعادلانه فشار له امله ورڅخه واخیستل شوه . او د برتانیا حکومت دا حق نه درلود، چې هغه یې دې کار ته اړ ایستلی وای .** [65] **لکه پخوا چې ذکر شول**

---

[61] - سراج التواریخ –۳۵۳ مخ.
[62] - سراج التواریخ –۳۵۴مخ .
[63] - هنسمین –۱۰۵ مخ.
[64] - ۳۹ نمبر ضمیمه – م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۱۸۱ مخ.
[65] - هنا –۳ ټوك–۹۲ مخ. بالفور –۳۹۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابرتس امیر ته وویل، چې د وایسرای له خوا د استعفا د منلو تر وخته په تمه شي .

((رایت کل)) په بالاحصار کې :

رابرتس داکتوبر پر ۱۲ مه د سردار موسی جان او انګرېز منصبدارانو او د پوځ د يوې قطعې په ملتيا د ځانګړو تشريفاتي مراسمو په ترڅ کې بالاحصار ته ننوت، خو (کوګناري زيو) پرته دېښار نور مهم خلک حاضر نه وو، مستوفي حبيب الله، سرار يحي خان او دبهرنيو چارو وزير، سره له دې چې رابلل شوي وو، پخپله رانغلل، تر څو چې احضار شول . له ښار څخه ځينې نندارچيان هم راغلي وو. هغوی چې د يرغلګرو پوځونو د قوماندان لنډه ونه (قد) لغړ سر ، ګڼ اوږده برېتونه وليدل، له هماغې شېبې نه يې هغه (راپټ کل) وباله . د همدغه (راپټ کل) دا اعلاميه په دري ژبه ولوستل شوه ((زه جنرال رابرتس د برتانيې دحکومت له خوا په دې توګه اعلام کوم، چې امير پخپله خوښه استعفا ورکړې ده او افغانستان يې پرته له يوه حکومت څخه پرې اېښی دی .

د برتانيې حکومت اوس امر کوي، چې ټول افغان ملت مقامات سرلاري او سرداران دې د امنيت د ساتنې په برخه کې خپلو دندو ته ادامه ورکړي او د اړتيا په صورت کې دې ماته مراجعه وکړي . د برتانيې حکومت هيله لري، له خلکو سره په عدالت چلند وشي . د خلکو مذهبي دودونو او احساساتو ته درناوی وشي . د هغو سردارانو او سرلارو خدمتونه، چې د امنيت په ساتنه کې مرسته کوي، بالاستحقاق وګڼل شي، خو هغه کسان چې امنيت ګډوډې او هغه چې پر برتانوي مقاماتو باندې بريدونه کوي، سخته سزا ورکړل شي . د برتانيې حکومت به خپله اراده د راتلونکې دتل پاتې ترتيباتو په اړه، چې د خلکو د غوره حکومت لپاره به ونيول شي، دعمده قومونو له مشرانو او سردارانو او هغه چې د ښارونو او ولايتونو ګټې او هيلې تمثيلوي تر مشورې وروسته اعلام کړي . [66] د مستعفا امير د ستر حکومت تر ختمېدو وروسته ، څنګه چې مستوفي حبيب الله ، سرداريحي خان، وزير شاه محمد او سردار زکريا خان بندي شول او لامل يې څرګند شو، چې هغوی د حکومت مقتدر خلک او د رابرتس په وينا هغوی له خپل دريځ څخه د انګليس پر ضد ګټه پورته کړې ده . [67] په عين حال کې نظامي حکومت د لس کيلو مترۍ په واټن سره له بالاحصار څخه اعلان شو او ميجر جيمز هلتر د نظامي ګورنر په توګه وټاکل شو او نواب غلام حسن خان يې نايب وبلل شو . خلکو ته دا ابلاغ شوه، چې هغو کسانو، چې د کوګناري او د هغه د ملګرو په وژنه کې يې برخه اخيستې وه، سزا به ورکړل شي او له يوې اونۍ وروسته که له هر چاسره وسله وموندل شوه ، پر اعدام به محکوم شي . همدارنګه په اعلاميه کې راغلي وو، هر هغه چاته به ۵۰ روپۍ انعام ورکړل شي، چې د هغه چا په باره کې معلومات ورکړي ، چې پر سفارت يې يرغل کړي وي او د هغه معلومات د هغه شخص پر نيولو منجر شي . [68] خو خلک په ټوليزه توګه بې تفاوته پاتې شول .داسې فکر کېده چې دغه غج اخيستونکی پوځ به هم لکه د ۱۸۴۲ کال غونډې تېردونکی او لنډمهاله وي، خو په څنګه چې په ښار کې په دې وخت کې د خوراک اساسي توکو په کافي اندازه بسنه نه کوله او کوم به چې وو، هغه به د زياتو پيسو په مقابل کې انګرېزانو مصرفول،بيې ډېرې لوړې شوې .

---

[66]- بالفور –۳۶۸ مخ. هنسمين ۱۰۷۰ مخ. رابرتس ، يوڅلوېښت کاله په هندوستان کې، لندن، ۱۹۷ ۴۲۲ مخ.
[67]- بالفور ، ۳۶۷ مخ.
[68]- رابرتس سکرتر خارجه ته، (تيلګرام) ، ۱۴ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوک، ۱۰۴۷ مخ. هنا ، ۳ ټوک ، ۹۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عین حال کې دوه کمېسیونه، یو نظامي او بل سیاسي،چې هر یوه یې درې غړي دلودل، تشکیل شول . لومړی پر دې دنده گومارل شوی و، دهغو اشخاصو په اړه، چې د اعلامیې پر اساس ، د انگرېزانو په اصطلاح (تورن) گڼل کېږي، شواهد راټول کړي او دویم پر دې مامور شوی و، هغه کسان محاکمه کړي، چې د څېړنې کمیسیون د هغوی په اړه شواهد لاس ته راوړي وي .

سیاسي کمېسیون له (کولونل چارلز، کریگر، هنري بیلیو او محمد حیات خان د هندي مسلمانو سیاسي مرستیال، چې پر پښتو او درې ښه پوهېده ، تشکیل شوی و. په نظامي کمېسیون کې جنرال مسي او نور غړي وو. **له دې وروسته دغو دواړو کمېسیونونو داسې کړنې، چې د رابرټس د تایید وړ وې ترسره کولې او همدارنگه په کابل کې یې د نظامي حکومت له کړنو سره سره یوه د انسان وژنې، ترور او وېرې ډکه دوره منځ ته راوړه . څو مخکې له دې چې هغوی په کار پیل وکړي؛ د اکتوبر پر ۱۶ او ۱۷ مه دبالاحصار په جبه خانه کې دوې چاودنې وشوې، عاملین یې ونه نیول شول، خو په پایله کې یې څو تنه یرغلگر پوځونه هلاك شول او گڼ شمېر جنگې توکي له منځه لاړل، چې له هغو څخه د افغانانو پر وړاندې کار اخیستل کېده . دغو چاودنو په بالاحصار کې د یرغلگرو پوځونو استوگنه له گواښ سره مخ کړه . رابرټس د نومبر پر نهمه خان او خپل پوځونه شیرپور (شیرآباد) ته ولېږدول، چې د بي بي مهرو د غونډۍ جنوب او لوېدیځ په دوه میلۍ کې پرته سیمه ده .**

رابرټس د دغه پراخ نظامي استحکام د نابشپړو ودانیو د بشپړولو لپاره ډېر مواد او لرگي د بالاحصار له ودانیو څخه لاس ته راوړل او بالاحصار یې په ډېره چټکتیا سره له اساسي موادو نه تش او په ویرانه بدل کړ .

په کابل کې د انگرېزانو بلواگرۍ او انسان وژنه :

د اعدام او ترور دوره، چې د نظامي حکومت له اعلام وروسته په کابل کې پیل شوه، د لیتن او لندن له لارښوونو څخه یې سرچینه اخیستې وه او د رابرټس د ځناورۍ او انسان ضد څېرې نښانه پکې ښکارېده . لیتن د سپتمبر پر ۲۹ مه رابرټس ته لارښوونه کړې وه، چې ((د دغه ډول جرم لپاره (کوگناري وژنه) له امله باید ټول افغان ملت ته سزا ورکړل شي .)) او د دغه عمل سزا باید هم افغان ملت ته او هم هغو کسانو ته، چې په دغه پېښه کې یې برخه اخیستې وه، ورکړل شي . عمومي مجازات د افغانستان پر تجزیې تجویز شول، چې وروسته به بحث پرې وشي او خلکو ته د سزا دورکولو په برخه کې د لیتن لارښوونه داسې وه، چې سزا باید ((تېزه، سخته او اغېزناکه وي، پرته له دې چې افراط اوتفریط پکې وشي .)) او ((په ډېره چټکتیا سره پلې شي؛ ځکه ښایي ستاسې نامعینې کړنې د تمدید پر اساس په بهر کې د خطر زنگ وکړنگېږي .)) [69]

په دې اساس لکه څنگه چې هنا وایي، د لیتن د لارښوونو روحیه پر دې فریضه ولاړه وه، چې ((ښایي هر افغان د برتانیې د سفارت په نړولو کې مسوول وگڼل شي .)) [70]

په کابل کې د ښکېلاك دعاملینو لپاره یوه لویه معضله دا وه، چې څه ډول د قانوني کار بڼه او روحیه، معولاً په برتانیه کې له هغو وحشیانه اعمالو سره موافقه کړي، چې هغوی یې په کابل کې د ترور په دوره کې د غچ اخیستنې د حیواني حس د تسکین لپاره په قصدي توگه مرتکب کېدل او له امله یې بې گناه او بې دفاع انسان په دار ځړېدل . حتا ځینو نظامي منصب لرونکیو لکه مسي (massy) په ډاگه ویل ((څرنگه چې موږ یو غچ اخیستونکی پوځ یو، باید د قوانینو دقیق رعایت ته پام ونه کړو .)) [71] **په عین حال کې د څېړنې د کمېسیون په کار کې اساسي نیمگړتیا لیدل کېده، هغوی چې د څېړنې په ماموریت گومارل شوي وو، ونه توانېدل (تورن کسان) په مستقیم ډول تر څېړنې لاندې ونیسي. هغوی یواځې پر هغو شواهدو عمل کاوه، چې حیات خان د هغوی په اړه له جاسوسانو څخه لاس ته راوړل . دا کړنه د دې لامل کېدله، چې ((تورن له هغه چانه، چې تور یې پرې لگولی وي ،بې خبره وبولي او دایې نه شوای کولای د ردولو لپاره خپل شواهد وړاندې کړي .))** [72] **یواځې ځینې وختونه چارلزمك گریگریك د سیاسي کمېسیون غړي د مستقیمې مداخلې له امله، هغه تورن کسان چې د دسمبر د**

---

[69]- نقل قول له بالفورنه ، ۳۷۲ – ۳۷۴ مخونه.
[70]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰ مخ.
[71]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰.مخ
[72]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۳۹مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي کمېسيون د اکتوبر پر ۱۶ مه پر کار پيل وکړ او د نومبر تر ۱۲ مې يې د ۲۶ ورځو لپاره په ډېره چټکۍ سره خپل کار ته ادامه ورکړه او په همغه ورځ منحل شو . رسمي اعلان داو، چې د اعدام سزا په دوو صورتونو ورکول کېږي، د سفارت د غړيو په وژنه او خيانت سره، د امير پر وړاندې په بغاوت سره .)) [75] **د امير په برخه کې بايد ووايم، چې هغه د دسمبر له ۲۷ مې وروسته د رابرتس په کمپ کې د بندي په توګه ژوند کاوه او د اکتوبر پر ۱۲ مه يې استعفا ورکړه او په دې وخت کې د هغه پر وړاندې بغاوت په عملي او قانوني توګه بې مفهومه و . خلك په بېلا بېلو نومونو اعدام شول. د بېلګې په توګه يو سړی يواځې په دې نامه، چې په دار وځړول شو، چې يوه چاقو وسره و موندل شوه چې په کاليوکې يې پټه کړې وه .** [76] **نور خلك په دې غرغره شول، چې يا د سفارت مالونه ورسره وموندل شول او يا يې د يرغلګرو پر ضد خلك هڅول .** [77] **يو شمېر هغه خلك چې ياغي بلل شوي وو او په دار وځړول شول، هغه څوك وو، چې د چاراسياب په جګړه کې يې ګډون کړی و او يا يې نور خلك له انګرېزانو سره جګړې ته هڅولي وو، د هغوی په منځ کې کوتوال، محمد اسلم خان، خواجه محمد نظر او يو روحاني سړی، چې صاحب زاده فرح نومېده، شامل وو .** [78] **هغوی په حقيقت کې د يوه بهرني يرغلګر پوځ پر ضد د انساني ژوند له عزيزو ارزښتونو، لکه هېواد، خپلواکي او دين څخه دفاع کوله . د خلکو ممثلينو او استازو د هغوی په هڅونه خپلې دندې په ښه توګه تر سره کړې، په داسې حال کې چې له يوه دولت سره په جګړه کې هېڅ‌چاته حق نه ورکول کېږي، چې د ملي مقاومت مشران په دار وځړوي . افغان عسکر چې په چاراسياب کې جنګېدل او امير يې د يرغلګرو پوځونو په نزد چې د يوه بندي په توګه يې قرار درلود اوهغه د رابرتس په باور هغوی (افغاني عسکر) له انګرېزانو سره مقابلې ته مامور کړي وو او يرغلګرو پوځونو د هغوی دوه واکمن بې وسلې کړي وو او دوو قانوني حکومتونو ته يې سقوط ورکړی و .**[79] **هنا بنايي د همدې کسانو په پام کې نيولو سره وايي، چې يو شمېر افغانان له کوم دليل پرته نه؛ بلکې د دې لپاره غرغره شول، چې پر خپل هېواد باندې د تېري پر ضد يې مقاومت ته لاسونه بډوهلي وو .** [80]

رابرتس د ټول اعدام شويو شمېره له هغې ورځې چې له علي خېلو يې حرکت کړی و، په کابل کې د دسمبر تر ۲۶ مې پورې ټول ۹۷ کسه ښيي [81] **په داسې حال کې د فرېدرك هري سن د احصايې له مخې چې په يوه جامع مقاله (په کابل کې نظامي حکومت) کې دا شمېره، پرته له هغو کسانو، چې له انګرېزانو سره په جګړه کې وژل کېدل د ۱۸۸۰ د جنورۍ تر ۲ مې پورې ۱۲۲ کسه ښيي .**[82] **رابرتس په خپل راپوټ کې اعدام شوي کسان تر بېلابېلو سرليکونو لاندې ذکر کړي دي او په يو بل ځای کې يې داسې خلاصه کوي : ((هغه کسان**

---

[73]- نقل قول له هنا، ۳ ټوك، ۱۴۱ مخ.
[74]-هنسمين، ۸۸ مخ .
[75] - هنسمين، ۸۳ مخ .
[76] - رابرتس لايل ته، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۹ مه ، م ض س س هـ، ټ ۲۳ ، ۱۵۸۹ مخ .
[77] - هري مس، (په کابل کې نظامي حکومت دويمه برخه) پنځه لس ورځنۍ مجله ، د ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړۍ ، ۴۴۵ مخ .
[78]- ستياو غبار له جنرال خسرو خان او سردار سلطان عزيزخان بن نواب، زمان خان هم ورکې شامل بلل کېږي خو په پټو او رسمي راپورنو او نوروناجاپوانکليسي اثارو کې يې نومونه نه دي ليدل شوي .
[79] د هري سن مخکينۍ ياده شوه مقاله، لومړۍ برخه ، ۷۷۴ مخ .
[80] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۳ مخ .
[81] - رابرتس خارجه سکرتر ته، تيلګرام، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۳ مخ .
[82] د هري سن ياده شوې مقاله، دويمه برخه، ۴۵۷ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو طرحه :

تر دې ځايه د وګړو په اړه د انګرېزانو له وحشيانه کړنو څخه بحث وشو. اوس د افغانستان په اړه د هغوی د غچ اخيستنې طرحه څېړو. ليتن لکه څنګه چې مخکې ورته نغوته شوې ده، د کوګناري له وژنې څخه تر خبرېدو وروسته د نورو اقداماتو له جملې څخه، چې لاس يې پرې پورې کاوه، يو هم د افغانستان وېشلو طرحې ته اشاره ده . دا طرحه د ده او نورو انګرېزانو په اند دامير تر استعفا وروسته جدي تره او عملي کېدونکې و برېښېده، په ځانګړې توګه هغه وخت، چې د کابل د شاوخوا سيمو اوضاع څه ناڅه د ترور په دوره کې آرامه وه . رابرتس د اکتوبر پر ۲۲ مه خبر ورکړ ((اوس دلته بل څوك سياسي نفوذ نه لري. زه د مرکزي حکومت د تاسيس لپاره کومه څېره او شخص نه وينم، پرته له هغو کسانو، چې د برتانيې د پوځ ملاتړ ورسره دی. دا څرګندېږي چې هر څه د وېشل کېدو په لور اشاره کوي .)) [89] ليتن البته مخکې له دې دا فغانستان د وېشلو فکر په سر کې درلود او له تفصيل څخه يې د اکتوبر پر ۱۹ مه کرين بروك ته، چې د هند چارو وزير و، خبر ورکړ((د خصوصي کربښو د امير دفوري لرې کولو پرېکړه راتلونکی سياست اساسي کوي . دغه اټکل چې د هغه جرم به ثابت شي دومره پياوړی او په هر حال د ده په لاس راتلونکې واکمني تر دې حده ناشونې برېښېده، چې اټکل کېده د غه استعفا به د يو لړ وروستيو ترتيباتو نيول اسانه کړي . هر تردد او کمزوري په زموږ له خوا اوسمهال خطرناکه ثابته شي . موږ بايد هرو مرو د افغانستان خلك ژرترژره قانع کړو، چې موږ مطلق صاحبان يو، مخالفت به تحمل نه کړو او زموږ پر وړاندې مقاومت به تباهي رامنځ ته کړي او اطاعت او معاضدت به يقيناً جايزه له ځان سره ولري .))

((کندهار او شاوخوا سيمې يې بايد ژرترژره په تل پاتې توګه د برتانيې په امپراتورۍ پورې وتړل شي، موږ دا سيمه په اسانۍ سره ساتلای شو .))

[83]- د رابرتس يادښت، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه ، م ض س س هــ، ۲۴ ټوك ، ۸۵۲ مخ .
[84]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۴ مخ .
[85]-هنسمين ، ۸۷ مخ .
[86]- د هري سن مخکينۍ ياده سوې مقاله ، لومړۍ برخه، ۷۷۹ مخ .
[87]- هنسمين، ۸۶ مخ .
[88]- د هري سن مقاله ، لومړۍ برخه ، ۷۸۳ مخ .
[89]- رابرتس خارجه سکرتر ته، تيلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۶۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تر هندکوشه پورې دسمیو مستقیم پیوستون (الحاق) غیر مطلوب دی ، خو لازمه ده په کابل او نورو مهمو عسکري نقطو کې نظامي پوستونه تاسیس شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهیه کړي . تر هندوکش اخوا په یقین سره موږ کوم حکومتي قدرت نشو درلودلای . موږ یوائې سیاسي علویت ټینګولای شو .)) [90]

سراربوټ ناټ (sir arbut nat) د هند دولتي شورا غړی پر دې تجویز سخت اعتراض وکړ او په ضمن کې یې یو مفصل یادښت داسې استدلال کړ، چې د دغه تجویز مانا داسې کېږي چې امیر ګویا په خپلې استعفا سره، خپل هېواد برتانیې ته لېږدولی دی ، په داسې حال کې ((هېڅ واکمن واك نه لري، په خپله خوښه او عمل خپل خلك د یوه بهرني قدرت قلمرو ته ولېږدوي .)) اربوټ ناټ د خپل یادښت په پای کې هغو اصلاحي او خیرخواهي نقطو ته چې ټاکل شوې وه رابرټس د لیټن دتجویز له مخې د افغانستان خلکو ته وښیي او په هغه کې له هغه ظلم او زبېښاك څخه، چې بارکزایي واکمنو پخوا پر خلکو باندې رواه باله ، ژمنه وکړي، په سمه توګه وړاندوینه وکړه، چې آیا دا ډول د عدالت او خیرخواهۍ څرګندونه ((د قدرت د واکمن عمل پر وړاندې د پوچو او تشو تمرینونو په توګه محکوم نشي ؟ ایا د خلکو هغه غوسه، چې مخکې له هغه زموږ سره مخالفت لري او د هند نیول یې زموږ له خوا په عبوسیت سره مشاهده کړې دي، راتلونکو نسلونو ته ، پرته له دې کتلو څخه به په بل نظر وګوري ، چې موږ د یوه غیر نژاد داسې منفور فاتحان یو، چې د ملك نیولو شهرت موږ ار کړي یو د هغوی بې حاصله او بې سرپناه هېواد ونیسو؟)) [91] ممکن د اربوټ ناټ د همدې مستدلل اعتراض له امله وي، چې لیټن لندن ته په خپلو څو وروستیو یادښتونو کې د خپل لومړني تجویز قاطعیت کې تعدیل راوست او خپل تجفاویز یې د هغه څه په اړه، چې د شمالي افغانستان په نامه ورندې کړ، لنډ مهاله وباله، خو دا یې څرګنده کړه، د امیر مقام چې د استعفا له امله تش شوی و، د انګرېزانو له خوا سره له دې چې موقتي هم دي باید ډك او اشغال شي او هغوی د قدرت په کړنو (اعمالو) کې ((څرګند، چټك او ډېر باثباته وي .)) یوائې د کندهار په نامه چې لوېدیځ افغانستان بلل کېده، لیټن صراحت کاوه چې باید یو د ((خراج ورکوونکیو هېوادونو او د هندوستان د امپراتورۍ تابع)) په توګه د افغانستان د ټولې اداري په آیده کې د یوه واحد واکمن تر واك لاندې ناممکن وبلل شو .

لیټن په خپل دغه یادښت کې حتا د افغانستان له تخلیې څخه، وروسته له هغه ،پخپل لاس راوستلي چاواکي تابع واکمنان په بېلابېلو سیمو کې وټاکل شول، خبرې وکړې، خو د پوځونو وتل یې د راتلونکي کال تر منې پورې وځنډول، چې تر هغه وخته د پرلپسې لښکر کشیو په واسطه دبرتانیې زور او قدرت، د هغه په عقیده، د افغانستان خلکو ته مسلم شوی وي . [92] دبرتانیا حکومت د لیټن له نظریاتو سره همغږې وښووه او د دسمبر پر ۱۱ مه یې لیټن ته خبر ورکړ، چې (۹ د افغانستان د ټول پخواني سلطنت لپاره نور دیوه واحد حکومت تاسیسول ناشوني دي او دپایښت هیله ترې نه کېږي . [93]

__د امیر تبعید:__

عجیبه ده ، یا لږترلږه افغانانو ته دا معلومه وه، چې امیر یعقوب خان د افغانستان حکمران و ، خو هغه خپله استعفا د پردیو پوځونو یوه قوماندان ته وسپارله . امیر وروسته تر هغه پوځ او د کابل خلك د برتانیې د سفارت په نړولو، د انګلیس حکومت د ځان دښمن وګرځاوه . د خلکو د غوښتنې پر خلاف یې له هغوی سره اړیکې ټینګې کړې او د ځان د ساتنې او احیاناً د قدرت ساتنې په هیله یې پر یرغلګرو پوځو تکیه وکړه . داکار د هغه د واکمنۍ په اعادې (راګرځېدو) سره ګټور ثابت نه شو، خو د هغه د شخصي ژوندانه تضمین یې وکړ. لیټن نه غوښتل د امیر شیرعلي خان د کورنۍ هېڅ غړی هم نور د افغانستان او یا یې د یوې برخې واکمن شي او هغه وروسته له دې، چې د څېړنې کمېټې خپلې پایلې اعلان کړې، د تاج او تخت بېرته ورکول یې امیرته ناممکن وبلل . د څېړنې د کمېټې پایله دا وه چې ((امیر او د هغه نژدې مشاورین) په دې سره چې پر سفارت باندې په تېري کې د ځان سپیناوی وکړي، هغوی هغه وخت چې برید پیل شو او لایې دوام درلود، موقع کې درلودله، چې د سفارت د نجات او ساتنې لپاره په اغېزمنه توګه کار وکړي او هغوی لږترلږه د سفیر او د هغه د ملګرو په برخلیك کې بې پروا پاتې شول . [94] بې وسلې شوی امیر په خپل آریایي هېواد کې تر یوې میاشتې زیات نور هم د رابرټس (مېلمه)

---

[90]- لیټن کرین بروك ته ، تلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۹ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۷ مخ .

[91] - د سراربوټ ناټ یادښت، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۹ مخ .

[92]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۷۶- ۳۸۱ مخونه .

[93]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۸۷ مخ .

[94] - په کابل کې د برتانیې پر سفارت دبرید راپور ، ۱۸۷۹ نومبر، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۲۵ مخ . بالفور ، ۳۷۶ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو د واکمنۍ د ټینګښت لپاره ناکامې هڅې :

د رابرتس له راتګ سره سم د کابل ښار واقعي واکمني د هغه په لاس کې وه؛ خو د امیر د استعفا تر منلو (د اکتوبر تر ۲۸ مې) پورې لا هم د امیر محمد یعقوب خان د واکمنۍ تمه کېدله او د افغانستان خلکو لا هم ځانونه د یوه اسلام پال واکمن تر سیوري لاندې بلل او داسې فکر یې کاوه، چې دا استیلا به د ۱۸۴۲ د غچ اخیستنې د لښکر کشۍ غونډې لنډ مهاله او تېرېدونکې وي .

رابرتس د کابل د ادارې د امارت په برخه کې د یرغلګرو پوځونو د ستر قوماندان په توګه د یوه پرېکنده او وروستي تصمیم تر نیولو پورې د امارت واګې په خپل لاس کې واخیستې او وپتېیل شوه، چې د محمد زایي سردارانو ، د ښار د امامیانو او میرزایانو په مرسته به، چې ځان یې د ټولو انګرېزي چارواکو واکمن باله، اداره شي او د ځمکې د عوایدو او مالیاتو لاس ته راوړنې او د عامه شتمنیو لګښت به د هغه له خوا تنظیمېږي او هغه کسان به سزا ویني، چې د مالیاتو په ورکړه او په هغو پورې له اړوندو موضوع ګانو سرغړاوی وکړي او یا پکې خنډ راولي . په عین حال کې لکه څنګه چې ژمې راتلونکی و، د خوراکي توکیو د رانیولو او حتا د سون د توکیو لپاره د نغدو پیسو لپاره ډېرې هڅې کېدلې .

د دغه پروګرام د پلي کولو لپاره دوې لارې په کار واچول شوې ، د کابل په ګاونډ سیمو کې د انګرېز پلویو واکمنو ګومارل او د هغوی د ساتنې او د خلکو د کرارولو او تابع لپاره د ډېرو چټکو سورو قطعو لېږل . البته د دغه پروګرام بریالیتوب په نهایت کې د انګرېزانو د واکمنۍ پر ټینګښت او پاتېدوباندې تمامېده . د ((کوکناري زیو)) په منځ کې یو شمېر خلك له رابرتس سره مرستې کولو ته تیار وو . دا به بې ځایه نه وي، ووایو چې د دغو سردارانو لوی امتیاز دا و، چې واکمني کورنۍ (حاکم خاندان) ته منسوب وو . هغوی چندان شخصي لیاقت نه درلود او په قومي او ولسي خلکو کې یې اعتبار له لاسه ورکړی و؛ په ځانګړې توګه وروسته له هغه چې د پردیو یرغلګرو، خو واکمنو پوځونو سره یې په ډاګه معاضدت پیل کړ. بدبختانه د دغو سردارانو په اړوند او د دوی د دریځ په اړه معلومات زموږ په لاس کې نشته او ښایي د دوی عمده محرك شخصي ګټې وبللای شو. خو په بشپړه توګه ثابته شوه چې هغوی د رسمي مقاماتو په لټه او د امتیاز مستحق وو او د نیل بان لپاره یې انګرېزي مقاماتو ته واسطې او شکایتونه کول او هغه وخت چې په کابل، غزني، وردګو، تګاو، لوګر او ننګرهار کې د پردیو د تسلط پر وړاندې د مقاومت طرحه جوړېدله، دغو سردارانو به له پردیو پوځونو سره مرسته کوله .

رابرتس د نومبر په میاشت کې د کوهدامن، میدان او لوګر لپاره واکمنان د نومونو په ترتیب سردار شهباز خان [95]، سردار محمد حسن خان [96] او سردار عبدالله خان [97] وټاکل . د امیر دوست محمد خان زوی سردار ولي محمدخان، چې په ((لاټي)) سره مشهور و، د ترکستان د ولایت د واکمن په توګه ونومول شو؛ خو هغه لاهم د سفیر سرشته نیوله، چې په کابل کې د ((سپتمبر توپان)) پېښ شو . رابرتس د سردارمحمد شریف

---

[95] - سردار شهباز خان د سردار محمد اکرم زوی او د امیر دوست محمد خان لمسی و . مور یې د پروان له سیدانو څخه وه . پر ۱۸۷۹ کال له سردار ولي محمد خان سره یوځای د رابرتس سره دلیدنې کتنې په موخه زرغون ښار ته لاړ . د خبرو کلالت یې درلود . حتا د خبرو کولو دوام ورسره ناممکن و (ش ز س س ، ۱۸۰ – ۱۸۲ مخونه .

[96] - سردار محمد حسن خان د امیر دوست محمد خان زوی و . د غه سرادر د دې لپاره، چې د امیر شیرعلي په خدمت کې داخل شي خپل ورور یې چې د امیر مخالف و، پر ۱۸۷۱ کال یې په زندان کې وواژه . د امیر شیرعلي خان په وینا ((د هغوی مور یوه کشمیرۍ فاحشه وه، چې له هغوی څخه داسې چارې تر سره کېدلې .)) سردار محمد حسن خان د یوه افغان لپاره له حد نه زیات غوښن و. (افغانستان د مشرانو ، سر دارانو او نور مخکښانو د ژوندانه شرحه) (له دې وروسته ش ز س س ، دبرتانوي هند خپرونه ۱۸۸۸، ۹۵ – ۹۶ مخونه .

[97] - دا څرګنده نه ده ، چې دا میر کومې کورنۍ ته منسوب و . په دې نامه یو بل سردار د هرات د پخواني والي سردار سلطان جان زوی و؛ خو دا سردار د انګرېزنو ډېر سخت دوښمن و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې نوي حاکمان وټاکل شول، سربېره د ځمکې د مالیاتو له راټولو یې دا هم ومنله، چې اضافي خوراکي توکي او مهمات د پیسو په مقابل کې له خلکو څخه په لاس راوړي . د هغوی په تعقیب پسې نظامي قطعې ولېږل شوې ، لومړی یوه د سپرو قطعه د بېکر تر کوماندانۍ لاندې میدان ته ننوته، چې د هغه ځای خلکو د جنرال محمدجان خان وردګ او ملا مشك عالم د پیروانو د بهرني ضد فعالیت له امله د مخالفت لومړی نښې رابښکاره شوې. بېکر د امنیت دکلي د مشرانو د نیولو ادعا وکړه ؛ خو بهادرخان امرخېل غلجي په نرخ کې د هغه مقابلې ته ودرېد او د بېکر قطعه د بسیارمتین خان موصوف له قلعې څخه د سختو توغوندیو تر برید لاندې راغله او بېرته ناکام راوګرځېدل .[98] بله ورځ په داسې حال کې چې فردریك پخپله میدان ته لاړ ، د سوارو یوه قطعه یې چې په ټانکونو سمبال وه، د بهادر خان مقابلې ته واستول ؛ خلکو خپل پټنځایونه (مواضع) تش کړل او د دوښمن پوځونو لس کلي ، چې خلك پکې نه وو، ونړول او خوراکي توکیو، لرګیو او هر څه یې ته اور ورته کړ او حیوانات یې ټول چور کړل . [99] د نومبر پر ۲۷ مه بېکر د وردګو بیني بادم ته ورسېد، د کلي خلکو مېلمستیا ورته وکړه؛ وروسته چې د ملا مشك عالم پیروان نوموړي کلي ته ننوتل، له یرغلګر پوځ سره ونښتل؛ خو په شاتګ ته اړ شول ، یرغلګرو پوځونو دغه لوی کلی ټول وسوځاوه . [100] بېکر د نومبر پر ۳۰ کابل ته راوګرځېد. له هغه وروسته د ملا مشك عالم پیروانو سردارمحمد حسن خان ته له یرغلګرو پوځونو سره د لاس لرلو په تور د مرګ سزا واوروله . سردار شهباز خان په پروان کې له ۲۰ تر ۳۰ نامهم ملکان وهڅول، چې له رابرتس سره کابل ته لاړ شي؛ خو نورو خلکو هغه ((فرنګی)) وباله او ویې ګواښه، چې له پروان نه ووځي او که نه نو ژوند به یې له خطر سره مخ شي [101] سردار عبدالله خان هم دسله والو پوځونو د تېریو له امله لوګر پرېښود او کابل ته یې پناه یوړه .

په عمومي توګه د دسمبر تر ۴ مې پورې د کابل ګاونډیو سیمو کې د انګرېزانو د واکمنۍ د پایښت او ټینګښت لپاره د رابرتس هڅې نه یواځې ناکامې شوې؛ بلکې له هغه وروسته یو عمومي پاڅون راپورته شو او پر کابل یې هجوم وکړ . هنسمین د دغه پروګرام ناکامۍ ته په دوو دلیلونو سره نسبت ورکوي ((لومړی دا چې په ټول هېواد کې یو افغان هم دا روحیه نه لري، چې موږ دې دلته پاته شو او دویم له دې نه هم جدي تر دی، چې موږ ځانونه د یوه داسې واکمن ساتونکي بولو او هغه مو تر لاس لاندې دی او هېڅ واك او قدرت نه لري .)) [102] د هنسمین تشخیص سم دی؛ خو هغه یواځې پر کابل باندې د انګرېزانو د ولکې پر وړاندې د عمومي عکس العمل یو جز و، چې د راتلونکي څپرکي موضوع جوړوي .

پینځم څپرکی
د دسمبر عمومي پاڅون

سریزه : هغه خت چې د کابل ښار د انګرېزانو تر واکمنۍ لاندې آرام و او درباري خلکو او ځینو نورو ښارې اوبیوروکراتانو د پردیو واکمنۍ ته د تسلیم سرونه ایښي وو؛ د مقاومت زنګونه د کابل په شاوخوا سیمو کې د ولسي خلکو له خوا وکړنګول شول او د یرغلګرو نظامي قطعې یې د کابل په شاوخوا سیمو او خپله کابل کې تر سختو جګړو وروسته په شا وتمبولې او بلاخره په شیرپور کې محاصره شوې . په دغه څپرکي کې هم دا موضوع ګاني څېړل کېږي .

---

[98] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[99] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[100] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .
[101] - هنسمین، ۳ ټوك ، ۱۸۲ ــ ۱۸۳ مخونه .
[102] - هنسمین ، ۹۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وسله والو خلکو د مقاومت لپاره هڅونې :

دا به ستونزمنه وي وواي، چې د پردیو یرغلګرو پر وړاندې د مقاومت ولولې له کومې سیمې او د کوموخلکو په منځ کې راپورته شوې؛ خو په دې نهضت کې درې مرحلې (پړاوونه) لیدل کیږي . لومړۍ مرحله یې د دوښمن د پوځونو، له دویم یرغل څخه پیلیږي، دویمه هغه یې د امیر د استعفا په منلو او دریمه یې د هغه په تعبید سره پیلیږي . د لومړۍ مرحلې ځانګړنې عمداً د بهرنیو پر ضد احساساتو څرګندونه او له هغه وروسته په عمومي پاڅون کې د همدغو احساساتو افاده کول وو . کله چې د انګریزاو د دویمې لښکر کشۍ اوازه خپره شوه. د کابل پټوشویو استازو د ختیځ افغانستان په قومي سیمو کې خلك هڅول، چې وسله راواخلي او د بهرنیو پوځونو په مقابل کې مقاومت وکړي . حتا ویل کیږي چې امیر یعقوب خان د مهمندو، اپریدیو او شینواریو قومونو ته مکتوبونه ولیږل او ترې وېې غوښتل، چې سره راټول شي . رابرتس د سپتمبر پر ۱۷ مه د پکتیا له غلجیانو څخه واورېدل، چې امیر هغوی ته لارښوونه کړې، چې ټول هغه سرکونه پرې کړي، کوم چې د کرم له علي خېلو نه کابل ته غځېدلي دي . په کندهار کې د انګلیس سیاسي استازي سان جان خبر ورکړ، چې خلکو ته لارښوونه شوې وه، چې د انګرېزانو د پوځونو د پرمخیون خنډ ونه ګرځي؛ خو ځانونه د هغوی پر مواصلاتي کرښو د برید لپاره چمتو کړي .[103] دا هڅونې ښايي له هغه وروسته وي، چې ویل کېدل د کوګناري له وژنې وروسته د غلجیانو مشرانو او نورو ((په کابل کې غونډه وکړه او په هغې کې لوړه وشوه، چې د یرغلګرو پوځونو مقابلې ته به دریږي . د محمد زیو د دو سردارانو په قول، چې نومونه یې معلوم نه دي، پخپله امیر په هغې غونډه کې شتون نه درلود او له موضوع څخه د مستوفي حبیب الله وردګ او سپه سلار داوود شاه په وسیله خبر شو .)) لکه څنګه چې ویل کېدل ((هغه موافقه وکړه، له هغوی سره د انګرېزانو پر وړاندې یو ځای شي؛ خو په کابل کې عمومي نظر داسې و، چې امیر په داسې یو حالت کې تر اغېز لاندې و، چې ممکن پر هر څه توافق وکړي .)) [104] په هر حال علي خېلو ته رابرتس ته د پلاوي په استولو سره او ورپسې د لوګر په خوشي کې د امیر په تسلیمېدلو سره له بهرنیو پوځونو سره مقاومت ظاهراً پای ته ورسېد او له هغه وروسته قومي مشرانو، مذهبي عالمانو، نظامي جنرالانو، خینو دولتي چارواکیو او (یعقوب زیو) ته منسوبو سردارانو یا په وګړنیزه (فردي) او یا په ټولیزه توګه عملي هڅې پیل کړې او ډېر شمېر عامو خلکو یې ملاتړ وکړ .

رابرتس د اکتوبر پر ۱۶ مه څرګنده کړه چې له شك پرته د افغانستان د خلکو یوه برخه د انګرېزانو دوښمنان دي؛ خو هغه په دې ناسم فکر و، چې دا دانګلیس ضد احساسات به ښايي د وخت په تېرېدلو سره له منځه لاړ شي .[105] سان جان له کندهار نه خبر ورکړ، چې جنوبي غلجیان، یاني هغوی چې د کابل او کلات تر منځ پراته دي، ټول د انګرېزانو مخالف دي .[106] په عین حال کې ((... ګڼ شمېر کسان چې ډېری یې د کابل د پخوانیو نظامي قطعو غړي وو، اوسمهال په غرونو او کلیو کې په کمین کې پټ دي . دا خلك یواځې یوه مشر ته اړتیا لري، چې جنجال راپورته کړي .))[107] دا وضع البته د پردیو پر ضد د هڅونو پایله وه، چې مخکې پیل شوې وې . ویل کېدل چې ((افغان عسکرو، چې مخکې په کابل کې وو، د هېواد په ډېرې برخو کې یې د پاڅون تخم شیندلی و .[108] منظمې هڅونې د ملامشك عالم اندړي له خوا کېدای شوای، چې خپل استازي یې د همدې موخې لپاره هر لور ته استولي وو. د زابل په کلات کې د هغه یو مخفي استازی، چې هغه پخپله هم ملا و، خلك یې د یرغلګرو پوځونو پروړاندې راپارول او د ملا مشك عالم په وینا د سوات د اخوندصاحب زوی د خپلې سیمې خلك د انګرېزانو پر وړاندې پاڅون ته رابلل او ملا مشك عالم انګرېز پلوي مشران سرادار ولي محمد خان او د غزني واکمن سخت تقبیح کول .[109] خو د جهاد بیرغ مخکې له دې، چې یرغلګر پوځونه د لوګر خوشي ته ورسیږي، د درو پیاده قطعو او په غزني کې د یوه توپچي غونډ له خوا د لومړي ځل لپاره پورته شو او هغوی د غزني له حاکم څخه وغوښتل، چې مشري یې پر غاړه واخلي .[110] ورپسې ملا مشك عالم او د سیمې نورو

---

[103] - لیتن کرین بروك ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك ، ۵۹۸ مخ .
[104] - سان جان لایل ته، د هند خارجه سکرتر، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۴۲۷ مخ .
[105] - رابرتس لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۶ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۹ مخ .
[106] -سان جان لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۸ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۱ مخ .
[107] - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۳ مخ .
[108] - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۴ مخ .
[109] - سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۱۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۱ مخ .
[110] - د غزني حاکم رابرتس ته، ۱۸۹۷ د نومبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر په تبعید او د یوه پردي او نامسلمان شخص په واسطه د امارت د مقام په نیولو سره ، چې رابرتس نوموړی، قومي مشرانو او اسلامي علمانو د جهاد اعلان خپله دنده وګرځوله او جنرال محمد جان خان وردګ چې مخکې ((د الوسي لښکر د برابرولو په موخه د وردګو قوم ته داخل شوی و، د خلکو په زړونو کې یې د جهاد او غزا مینه ورواچوله او غزني ته ننوت او هلته د ملا دین محمد چې په محمد مشکین مشك عالم اندړ سره مشهور و ، ملا عبداغفور لنګري او نورو سپین ږیرو، مشرانو، عالمانو، د وردګو، اندړو، ترکي، سلیمان خېلو، وزیرو، ځدرانو، خواجه ګانو، تاجیکو او نورو قبیلو سره غونډې وکړې ... له غزني نه یې د جهاد احرامونه وتړل . [113]

هغه چا چې د دغې موضوع په اړوند د افغانستان د مسلمانو خلك احساسات ښه درك کړي وو او د هغه نظر موږ ته رارسېدلی دی، هغه د فراه حاکم سردار میر افضل خان و. نوموړي په یوه مفصل لیك کې خپل د تره زوی سردار شیرعلي خان ته، چې په کندهار کې انګلیس پلوی والي و، لیکلي وو چې ((... د مذهب ساتنه پر هر مسلمان وګړي فرض ده ... او د دین ساتنه په یوه حکومت پورې تړلې ده، خو کله چې حکومت له منځه ځي، په هغه صورت کې له شك پرته به زموږ دین باقي پاتې نه شي، لکه همدا اوس چې د اختر د لمانځه اداکول بند شوي دي .)) [114] (یعقوب زیو) سردارانو، دکابل ښار سوداګرو او د کابل د قزلباشانو مشرانو او نورو درابرتس په نامه په یوه مفصل لیك کې، له هغه وروسته چې د امیر په استعفا ورکولو کې یې شك درلود، څرګنده کړه چې ((حتا که چېرې هغه استعفاورکړې وي، ولې د هغه زوی، چې د ټولو افغان مشرانو له خوا د هغه د ځای ناستي په توګه منل شوی و، له امارت نه محروم شي .)) [115]

د دغه اعتراض یوه مانا دا کېدای شوای، چې د یوه مسلمان امیر په نه شتون سره د یوه مسلمان هېواد خپلواکي له منځه تللې او دا حالت دخلکو لپاره د منلو وړ نه دی . په هر حال د عمومي جهاد تر اعلان پورې د غزني، وردګو ، لوګر، کوهستان، تګاو نجراب د سیمو خلك د یرغلګرو پروړاندې سره یو موټی شوي وو، حتا د نومبر په منځنیو ورځو کې ملامشك عالم ډېری خلك د دغې موخې لپاره راټول کړي وو . [116] هغه د نومبر تر وروستیو پورې په وردګو کې و او استازو یې په کوهستان کې د خلکو په هڅولو لاس پورې کړی و، چې له امله یې د کوهستان ، کوهدامن او تګاو خلك چمتو او عملیاتو ته تیارشوي وو[117] . د کوهستان او کوهدامن خلك د میر بچه او سرورخان پرواني په مشرۍ د نومبر پر ۲۹ مه په شیرپور کې پر یرغلګرو پوځونو باندې تېري ته تیار وو او محمد عثمان خان صافي تګاو له خپلو پیروانو سره په ځان پسې کړی و. [118]

په عین حال کې د وردګو خلکو د لوګر خلك جهاد ته راوبلل او ویې هڅول .[119] حتا کله چې د ړوب د سیمې کاکړ د غلجیانو له پاڅون نه خبر شول، له کفارو سره د مقابلې لپاره یې د کندهار له والي سره د ۶۰۰۰ جنګیالیو د لېږلو ژمنه وکړه . [120] البته د کندهار انګلیس پلوي والي هغوی د هڅونې پرځای زړه توري کړل . د نومبر په پای کې د غزني د سیمو ۷۰۰۰ جنګیالیو د احمدخان، امین خان او عبدالقادر تر مشرۍ لاندې د غزني انګلیس پلوی حاکم حاجي محمد سعید له محاصرې وروسته له هغه ښار نه تېښتې ته اړ کړ . [121] په دې ډول هندوستان

---

111 - د غزني حاکم محمد سعید اغاز رابرتس ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۱ مخ .
112 - سراج التواریخ، ۳۵۳ مخ .
113 - سراج التواریخ، ۳۵۵ مخ .
114 - سردار میرافضل شیرعلي خان ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، ی ك ۱۸۷۹ د دسمبر ۸ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك، ۱۷۹۹ مخ .
115 - افغان مشران رابرتس ته ، لایل ته درابرتس په راپورکې، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۴۲ مخ .
116 - ی ك ، ۱۸۷۹د نومبر ۱۵ – ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۵۹۹ مخ .
117 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
118 - ی ك ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۰۷ مخ
119 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپټمبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
120 - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپټمبر ۳ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۲ مخ
121 - د غزني حاکم رابرتس ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۵۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دفاعي لشکر کشي :

د نومبر پر ۲۵ مه له میدان څخه د رابرتس تر راګرځېدلو وروسته اوضاع په کابل کې ظاهراً ارامه، خو کرکېچنه شوه . له هر چا اورېدل کېدل، چې له یرغلګرو سره د مقابلې وخت رارسېدلی دی او د شیرپور مستحکمه چهاوني به د شپې له خوا د افغان جنګیالیو تر ګوریلایي بریدونو لاندې راشي . د کابل ښار صرافانو چې ډېری یې اهل هنود وو،ویل چې د تګاو او کوهستان خلک چې په سرای خواجه کې راټول شوي وو، ښایي هره شیبه د شیرپور په مقابل کې راڅرګند شي . جنرال داوودشاه چې په دې وخت کې د انګرېزانو په خدمت کې و، رابرتس یې وېراوه، چې عمومي پاڅون نژدې او دا پاڅون د هغه څه پر خلاف چې ویل کېدل افغانستان له مشرانو څخه محروم شوی، د یو شمېر مشرانو له خوا رهبري کېده .[122]

رابرتس د دفاعي ترتیباتو نیول حتمي وبلل. هغه ته څرګنده وه، چې څلوېښت کاله وړاندې د برتانیې یو قوي پوځ په همدغه غرني هېواد کې له منځه تللی و. په دې اساس یې هڅه وکړه چې د څلوېښت کاله پخوا د یرغلګرو پوځونو قوماندان جنرال الفستن پر خلاف ځان په دې بحراني ورځو کې اغېزناك ثابت کړي . رابرتس لومړی د یوه ستر حکمران په توګه په شیر پور کې دربار تشکیل کړ او له هغه مخکې یې وړاندیز کړی و، چې خلك خپلواك دي، چې خپل غوښتنلیکونه هغه ته وړاندې کړي ، خو داسې یې هېڅ هم ونه کړل .[123]

رابرتس چې څنګه د دسمبر پر ۴ مه خبر تر لاسه کړ، چې کوهستانیانو د هجوم اراده کړې ده او ملا مشك عالم له خپلو جنګیالیو سره له بیني بادام څخه ارغندی ته راغلی دی د دفاعي عملیاتو د نیولو په اړه یې تصمیم ونیو او له خپلو همکارانو سره یې په یوه علمي شورا کې دې پایلې ته ورسېد، چې د افغانستان جنګیالي مخکې له دې، چې کابل او شیرپور له خطر سره مخ کړي ، باید د توپخانې اوسوارو په اغېزمنو او چټکو عملیاتو سره مغلوب شي . په دې اساس د میکفیرسن تر قوماندانی لاندې یوه نظامي قطعه د ناناچي (د باغ بالا د غاړې) د کوتل له لارې د چهاردهي د وادي په لور او بله قطعه یې د جنرال بېکر تر قوماندانی لاندې د سنګ نوشتې د تنګي او د لوګر د چهل دختران له لارې د میدان په لوري ولېږله .چې افغانان په ارغندی کې له اړخه او د شا له لوري تر برید لاندې ونیسي، په عین حال کې یوې قطعې ته، چې په جګدلك کې وه، لارښوونه وشوه، چې په بېړه کابل ته راشي .

خو میکفیرسن ته هماغه وخت، چې له افشارو یې حرکت پیل کړ، لارښوونه وشوه، چې خپله موخه (تګ لاره) بدله کړي او د سره کوتل (خیرخانې د کوتل) له لارې پر کارزمیر د کوهستان هجوم وروړي او د هغه ځای جنګیالي مخکې له دې چې د میدان له جنګیالیو سره یو ځای شي ، تیت و پرك کړي . میکفیرسن هغه کوهستانیان چې په کارزمیر کې راټول شوي وو، د لنډ وخت لپاره تیت و پرك کړل، خو له هغه وروسته متصل په بېلابېلو محاذونو کې مجاهدینو په ځانګړې توګه په ارغندی کې کلك مقاومت پیل کړ، چې د رابرتس ټول جنګي پلانونه یې له ماتې او ناکامی سره مخ کړل .

دا ممکنه نه ده، هغه وړې او لویې جګړې چې د دسمبر له ۱۱ – ۱۵ پورې په کابل او شاوخوا نژدې سیمو کې د افغانانو او انګرېزانو ترمنځ پېښې شوي، په دقیقه او مفصله توګه بیان کړو ، خو د دغو جګړو عمومي شرحه حتمي ده . د همدې جنګونو له امله وه، چې وروسته د افغانستان په اړه د برتانیې په تګلاره کې بدلون راغی، چې وروسته به بحث پرې وشي . د دغو جګړو د دقیق بیان د ناممکنوالي عمده لامل د افغاني سرچینو محدود والی او برعکس له حده زیات د انګرېزي سرچینو مفصل والی بلل کېدای شي . د دغو پېښو شرحه له سراج

---

[122] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۱ مخ .
[123] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۲ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کابل د تېرۍ پلان:

د ۱۸۷۹ کال د دسمبر په دویمه اونۍ کې، کابل د جنوب، لوېدیځ او شمال له لوري د افغان جنګیالیو تر بریدونو لاندې راغلی، چې پردي یرغلګرو وباسي او یا یې د مقابلې په صورت کې له منځه یوسي. د لوګر، زرمت، منګل او ځدرانو خلك د جنوب له لوري د لوګر له خوا، د کوهدامن، کوهستان، تګاو او نجراب خلك د شمال له لوري او دمیدان وردګو او غزني خلك د لویدیځ له لوري پر یو وخت په کابل ور وخوځېدل[124] په لنډه توګه د میدان جنګیالي د جنرال محمدجان خان وردګ په قوماندانۍ د ارغندۍ د چوك له لارې قاضي کلا (قلعه قاضي) ته ننوتل، وروسته له هغه چې یرغلګرو پوځونو ته یې ماتې ورکړه، ځانونه یې په چټکۍ سره دهمزنګ او کابل ته ورسول. د شمالي قواوو د میربچه خان بابه قشقار او محمد سرور خان پرواني په مشرۍ د کاریزمېر او اسمایي غره له لارې او جنوبي قوواوې د غلام حیدرخان چرخي تر مشرۍ لاندې د هندکي، ویسل آباد، د همزنګ او د بني حصار د یوې برخې له لارې کابل ته راننوتلي.

د قاضي کلا جګړه:

هغه پېښې چې د دغه عمومي هجوم په پایله کې د افغان جنګیالیو او بهرنیو یرغلګرو تر منځ پېښې شوې ډېرې زیاتې دي. د انګلیس نظامي لیکوال هنا، هغه پېښې چې د سمبر پر ۱۱ مه په قاضي کلا کې رامنځ ته شوې، راسې بیانوي:

((ډېره موده لا نه وه تېره شوې، چې ټول افغان پوځونه چې صف جلوې یې نږدې دوو میلوته رسېدله او په داسې حال کې، چې سره سپین او آبي بېرغونه یې په لاسونو کې وو او هغوی یې سواره، په ستایلي ډول رهبري کول، یوځل بیا یې د یوه قوس په بڼه په پرمختګ پیل وکړ او موخه یې ظاهرا دا وه چې د برتانیې پوځونه احاطه کړي او له شیرپور نه وباسي. مسي (massy) په دې هیله چې د توپونو اور او غرزهار افغان جنګیالي ووېروي وي، خپل ټانکونه یې نور هم قاضي کلا ته نژدې کړل او هغوی یې جګړې (عمل) ته راوبلل، لومړی د دو نیمو زرو او وروسته د دوو زرو ګزو په واټن سره؛ خو دا کار اغېزناك تمام نه شو په هغو ځایونو کې به چې دټانګ ګولۍ لګېدلې، افغانان به د یوې شېبې لپاره تیتېدل؛ خو احاطه کوونکې خوځښت په ښه توګه پر مخ تللو. مسي د دې لپاره له هغه خطر څخه چې هره شیبه یې دوی ګواښل، نجات ومومي؛ ځان یې اړ وباله، چې په بېړه په شاتګ وکړي او د کابل سیند له یوه مرستیال سره، چې د افغانانو له لومړۍ لیکې څخه ۱۷۰۰ ګزه لرې و، د ځلورم ځل لپاره ځای پر ځای شي، په دې وخت کې د افغانانو د توپکونو ګولۍ د هغوی د ټانکونو شا و خوا لګېدلې. ګو (Gougu) چې له خپل لانسرز (Lancers) پوځ سره د دښمن کېڼ اړخ ته د خوځون په حال کې و، په همدې موقع کې یې پر سورو جلویانو هجوم ور وړ؛ سره له دې چې له هغوی نه یې یو شمېر ووژل او یو بېرغ یې لاس ته راوړ؛ په دې ونه توانېدل چې د عمده لښکر پر مخیون ودروي. ټانکونه څو ځله شاته و تمبول شول او په لنډ واټن کې به یې پر دښمن (افغانانو) ګوزارونه کول، هغوی چې په لوړو اوازونو سره الله، او بسم الله ویل، په وېروونکیو نارو سره پر مخ تلل او په هره ناره سره به وړاندې تلل.

مسي د وروستۍ مایوسۍ چاره په دې کې ولیده چې د نهم لانسرز ۳۰ سواره پیاده کړي او د ټانګونو په شاتګ مصئون وساتي، خو څنګه چې له هغوی سره د کارابین توپکونه وو پر شاوخوا ګنو ډلو یې اغېزه ونه کړه او

[124]- د افغان دویم جنګ رسمي شرحه، ۲۴۹ مخز رابرتس، ۴۲۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی په مخکي افغان پوځ قرار درلود چي د جنګي کتارونو په شکل وړاندې تللو، بېرغونه يې خوځول او د برياليتوب ناري وهلې. په داسي حال کي داسي انګېرل کېدل، چي د بې خبری په حال کي به په ارغندی کي له منځه لاړ شي. د دغه لښکر په څنګ کي ټانکونه او سوری او کچري توپخانې د تېښتي په حال کي وی. او هغوی سره له دي چي په خپل حال نه وو، پاتې، له دې نه عاجز شوي وو، چي د هغو زرګونو کسانو مخه ونيسي، چي د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کي وو، دا هغه هدف و، چي بايد پرېښې يې نه وای؛ ځکه چي تر شا يې شيرپور واقع و او هلته د غلو دانو، علوفه اوسون توکيو زياتې ذخېرې پرتې وې.

رابرتس په ډېره چټکی سره هيوګو (hagh gough) ته چي هغه يې د چهاوني د آمر په توګه پرېښې و، يو ليکنې امر ولېږه او هغه ته يې لارښوونه وکړه، چي له ياد شوي کوتل څخه ساتنه وکړي. په عين حال کې يې مسي ته يو ګړنی امر وکړ او له هغه يې وغوښتل، چي پر دوښمن بريد وکړي. که چېرې د هغوی پرمختګ درولای نه شي، لږ لږ خو يې وځنډوي.... عموما داسي انګېرل کېدله چي، (شيرپور) له لاسه وتل، د رابرتس د ټولو پوځونو د نابودی په مانا دي. چي نه به ورته د راټولېدو کوم ځای او نه به هم ورته خوراکي توکي پاته شي... د نهم لانسرز يوه قطعه په داسي حال کي چي کلي ليند(Cleland) هغه په ځانګړي ډول رهبري کوله او د بنګال څوارلسمو لانسرونو هغه حمايه کوله مستقيما د جنګياليو په لور وروخوځېدله چي هغوی يې تر اور لاندې نيولي وو، او دګو په رهبری قطعه د دي په لټه شوه چي د دښمن يو وزر په يوه هجوم سره مغشوش کړی. د وېرونکيو توپکونو تر بريد لاندې راغلل او ډېری سرتېري په چټکی سره د ليدونکيو له سترګو په دواړو او غبار کي ورك شول. وروسته له دغو ځپو(موجونو) څخه آسونه راڅرګند شول، چي په توپونو ټوپونو ټپرته راغلل، پر ځېنو څوك سواره هم نه وو او پر نورو هم خلك داسي سواره وو، چي ځانونه يې د اس له زين سره سم کړي وو.... دغه بريد عمومي وضع هېڅ د ښه والي لورته يونه وړله.))

((رابرتس په داسي حال کي چي دتوپچيانو بد حالت يې وليد او اميد يې د هغه اميد پر بنسټ چي بايد ټانکونه نجات وموميږ؛ کفتان سيستوارت – ميکنزي چي د نهمو لانسرونو قومانده يې پر غاړه وه، د دويم مارش امر وکړ امريې ومنل شو؛ خو هغو عسکرو چي جرئت يې له لاسه ورکړی و او پر اسونو سترې سواره وو او دهغه څو تنه منصب لرونکي پاتې وو، چي رهبري يې کوله دا ورته په ډاګه شوه چي پر افغانانو يې هېڅ اغېزونه شوای شيندلای.[125]

او د سمايت وندهم (smith wind ham) مرسته د دې لپاره چي ټانکونه له خندق نه تېر کړي، په دې منجر شوه چي په هغه کي ولوېږي.... بل کار پاتې نه شو، پرته له دې چي دغه ټانکونه، په کوم ځای کي چي لويدلي وو، مبخ کړي او هغو په خپله ځان ته د امکان په صورت کي نجات ورکړي. له دې وروسته يوه وېرونکي صحنه واقع شوه ځېنې سواره باغونوته ننوتل او ځېنو د رابرتس لاره غوره کړه او ورسره څو تنو منصب لرونکيو د جنوبي ديوال

[125]- هنسمين دا پېښه داسي بيانوي: ((کله چي دوړې له منځه لاړې. وليدل شول، چي سواره ټولي پر دښمن هېڅ اغېز نه دی شيندلی او هغوی لا هم په مېړانه سره د کشتلت زار په لور په داسي حال کي چي توری او چاړې يې اړولې را اړولې او خپل توغونه يې په ډېر غرور سره له ځان سره وړل، خپل پرمختګ ته ادامه ورکوله، سواو خلکو يې له يوه کتار نه بل ته ټوپونه وهل، حرکتونه يې رهبري کول او هغوی يې منظمول.)) هنسمين، ۱۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همزنګ ته انګریزي پوځونو تېښته:

((د غه عملیات په دې اواره برخه کې سره له دې چې پر ماتې پیل شوي وو، تر هغه ځایه چې فاتحانو ته اړوند وو، یوازې یوه ضمني پېښه بلل کېده، یوازې له هغوی څخه په هغه کې (شهم*) نیولې وو. او عمومي لښکر د ناناچي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې و. څنګه چې د هغه ۱۰۰۰ ګزي واټن ته ورسېد، پرمختګ یې ناڅاپه ودرېد او تر لږ ځنډ وروسته کیڼ اړخ ته راوګرځېد او له ټول لښکر سره د دهمزنګ د تنګي په لور وخوځېد. محمد جان د کوم دلیل له مخې چې مشوشو لیدونکو ته څرګند نه شو، له لومړي پلان (شیرپور باندې له هجوم) څخه راوګرځېد او تصمیم یې ونیو چې د کابل د ښېردروازې لوړې ونیسي. انګریزانو د څو شېبو لپاره په آرامی سره ساه وایستله؛ خو رابرتس پوهېده، چې شیرپورته مهلت ورکړل شوی دی، نجات یې نه دی موندلی؛ ځکه چې د ځواکونو د وېشلو په حالت کې یې د ښار له لارې پر شیرپور برید باید د یو مستقیمي او توندې حملې په پرتله له خطرو کم ونه ګڼل شي؛ هغه د دې موضوع پر پوهېدو، تصمیم لاره، چې په بهر کې د هغوی د مېړاني، مهارتونو او احساساتو په ساتلو سره وکولای شي، له ښار څخه د هغوی له داخلېدو مخنیوی وکړي.(126))

ماتې خوړلي رابرتس، چې خپل پلانونه ناکام ولیدل، لومړی پر خپلو هغو افغان متحدینو چې په دهمزنګ کې ورسره وو، او د سدار ولي محمد خان په مشرۍ (د کوګناري زو) ته منسوب له یوې ډلې سردارانو څخه جوړوو، غوسه وکړه. هغوی له داوود شاه سره ((د خپل هېواد له دښمنانو سره مرسته کړې وه او اوس یې ځانونه د خاینینو د محکومیت په خطر کې لیدل.)) [127]رابرتس ((دغه بدبختان د ناسمو اطلاعاتو په ورکولو سره سخت وځپل.)) [128] هغوی د ځان د سپیناوي لپاره همدومره وویل، چې دوی ته ناسم اطلاعات رسېدلي وو، سره له هغه هم رابرتس قانع نه شو او ((هغوی یې تر بل هر وخت نه زیات نګران او متاثر پرېښوول؛ ځکه داسې ښکارېده چې که هر لوری په دغه جګړه کې بریالی شو، هغوی به د خپل خیانت سزا ویني.)) ([129]) خو رابرتس په هغه فرصت کې له سختې ستونزې سره مه و، چې هغه د افغان جنګیالیوپه شا تمبول وو او هغوی انګریزان په خپله د ښار د ننه ګواښول او دغه کار له دې امله اړین وبلل شو، چې د جنرال مسي د قطعي تښتېدونکیو، چې ځانونه یې شیرپورته رسولي وو د افغانانو د قوت او]تکتیا وپروونکي خبرونه یې ورکړي وو، په دې اندازه چې ((چهاوني پوځ په یوه داسې خطرناك حالت کې قرار لري، چې که هیو بې تجربې سرې وای هغو تیت پرك کېدل.)) [130] په دې اساس د های لندرز (High Landers) په نامه قطعي په شمول ځیني قطعي دځان د تقویې لپاره د همزنګ ته احضار کړې. په عین حال کې یې هغې قطعي ته چې دلته بند په سه باباي کې د کولونل جینکنز په قوماندانی مستقره شوې وه، لارښوونه وکړه، په چټکۍ سره د هغه مرستې ته ورودانګي.

د د همونګ د وخت پر سر د مرستندویه پوځونو وتل په ځانګړي توګه د براون لو (Brown low) په قوماندانی د قطعي وتل، د دې لامل شو چې افغان عمده لښکر د جنرال محمد جان خان وردګ په مشرۍ وروسته له

[126]- هنا، ج ۳، ۱۷۶ – ۱۸۲ مخونه.
[127]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[128]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[129]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[130]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه د تخت د نیولو لپاره راخ و ډب

د شاه تخت تر دې مهاله د انګریزانو د یوې قطعې د قوماندان رابرتس په لاس کې و او هغه له دغه لوړ تخت څخه د خپل لښکر او افغانانو حرکتونه، چې په قاضي کلا او چهاردهي حوزه کې واقع شوي وو؛ د برېښنايي هنداري په واسطه خپلو مراجعو ته مخابره کوله.[131] د افغانانو د پرمختګ د شپېي په راتګ سره د بالاحصار په لور ودرېد او بل اړخ ته، وحشت ځپليو انګريزانو، د رابرتس په ګډون په شېرپور کې پناه واخيستله. په دې ترتيب د دسمبر يوولسمه د انګريزانو په ماتې او د افغانانو په چټك پرمختګ او بې شانه برياليتوبه سره پای ته ورسېدله. يرغلګرو پوځونو ۷۱ تنه مړي او ۵۲ تنه ټپيان پر ځای پرېښوول او د افغانانو تلفات حتما ښايي ډېر وي، ځکه چې ډېری يې بې وسلې، نامنظم او شمېر يې ډېر و.

د دسمبر ۱۲ مه د شادتخت د جګړې ورځ وه. د دغې ورځې په پای کې به وورسته له هغه چې انګريزانو ته زياته مرستندويه قوه ورسېدله او توپونو يې له حاکمه نقطه څخه پر افغان سنګرونو د شېردروازې لاندنی برخې په پر له پسې توګه تر برید لاندې ونيولې . افغان جنګيالي پر شا وتمبېدل خو د په شاتګ دوام يې ستونزمن، بلکې ناممکن و، او ډېره ژر له لوګر او کوهستان څخه ملاتړي پوځونه ورسره يو ځای شول او له سنګ نوشتې نه تر بيني حصار پورې يې موقع ګانې ونيولې، په داسې حال کې چې د محمدجانخان ملګري (معيتي) جنګيالي د شېردروازې د جنوبي لوړو په اوږدو کې، چې چهاردهي له کابل څخه بېلوي، سنګرونه نيولي وو،[132] په مقابل اړخ کې يوه مرستندويه قوي قطعه چې جنرال بيکر يې قوماندانې پر غاړه درلودله او د تېرې ورځې په ماښام له ميدان نه شېرپور ته رارسېدلې وه، بالاحصار ته ننوتله، څو نورې قطعې د ګايډز (Guides) په نامه او د ګورګه يانو قطعې يې تقويه کړې. د سپتمبر پر ۱۳ مه له هر لوري د شاه د تخت د نيولو هڅې پيل شوې.

د توپکونو متنوعو ډزو، د توپونو غرزهار او د الله اکبر تورو نارو فضا کې انګازې خورې کړې وې، او غرونو کې هلکانو ترانې ويلې. په داسې حال کې چې د يرغلګرو پوځونو هر قدم د هغې لوړې سطحې په لور شاته اخيسته او د افغان جنګياليو له زړور او بې شانه مقاومت سره مخ وو، هغوی بالاخره د همغې ورځې په نيمايي کې هغې سطحې ته ورسېدل. خو د انګليس د عسکرو د ا پر مخيون پوازې سيمه ييز اهميت درلود او ګڼ شمېر مجاهدين له هر لوري ډلې ډلې په ډېره مېړانه سره د شېرپور او ښار تر منځ په هوارو سيمو کې راځرګند شول، يو له بل سره يې د سياه سنګ د غونډيو لورته پرمختګ پيل کړ او هم يې د شمال ختيځ له لوري شېرپور له ګواښ سره مخ کړ، د انګليس سوارو او توپچي قواوو د بالاحصار له محاذ او د شا له تخت نه هغوی چې غالبا د بيني حصار له لوري د سياه سنګ خواته د پرمختګ په حال کې وو، تر بريدونو لاندې ونيول. هنا ليکي ((په دې مقابله کې قومي خلکو بې شانه مېړانه، عزم او زړورتيا وښووله، سره له دې چې درانه تلفات ور واوښتل.)) د هغوی يو شمېر لا هم په هر تنګي او ژوره کې ځانونه ټينګ کړي دي او څنګه چې دلته ډېر له تعقيب څخه په امن کې پاته شول. پر لنډ مهاله فاتحانو يې ژوندی او تونديې ګولی وورولې .))[133]

د اسمايي غره اخ و ډب:

رابرتس په دې فکر و، چې د نن ورځې (د سپتمبر ۱۳) عملياتو د افغان قومونو يووالی له منځه يوړ او ګڼ کسان بېرته خپلو کورونو ته وګرځېدل، د های لينډرز (Highlanders) غښتلي قطعې يې شېرپور ته

---

[131]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.
[132]- هنا ، ج ۳ ، ۲۰۲ مخ.
[133]- هنا ، ټوك ۳، ۲۰۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سهار یې (د دسمبر ۱۴) له بېلابېلو قطعو څخه یوې سورې اشغالي قوې د جنرال بېکر تر قوامادانی لاندې د هغوی پر وړاندې په د همزنګ کې پر سختو عملیاتو پیل وکړ. په لومړي سر کې غلبه د هغوی په نصیب شوه؛ خو د ورځې یوې بجې ته نژدې له هندکي او څلورلسم څخه د ډېر زیاتو مجاهدینو په راتګ او له کوه بچه مخروطي څخه د کوهستانیانو خوځښت انګریزي پوځونه په شا و تمبول؛ خو محمدعثمان تکاوي په همدغه ورځ ووژل شو. مجاهدینو له شمال، لوېدیځ او جنوب له لارې برپاوې لاس ته راوړې او انګلیسي پوځونو له څرګند تفوق، توپخانې، وسلو، نظامي توکیو او دسپلین سره سره لکه د سل اوبو پر وړاندې د خسو او خاشاکو غوندې تېښته وکړه او د رابرتس په خپله وینا د دې لپاره چې ((لویه چهاوني وسائل شي او له بې ځایه وژنو څخه مخنیوی شوی وي.)) [134] ټولو قطعو ته لاربښوونه وکړه، چې د شېرپور چهاونی ته پناه یوسي.

د هغه استدلال داسي و، ((د سپتمبر د ۱۴ مې تر غرمې پورې زه هېڅ په دې فکر نه وم، چې هغوی دې وکولای شي، دومره ډېر خلك راټول کړای شي. او دلیل راسره نه و، چې د هغوی لپاره ممکنه وای، د بادسپلینه پوځونو مقابلې ته دربېدلي وای؛ خو هغوی له داسي لارې چې مخروطي ډوله غوندۍ یې ببرته ونیوله. د خپل قوي عزم او ارادې اندازه یې وښودله او زما باور یې د خپل واړه پوځ له قابلیت سره، زموږ د ډېر پوځ د شمېر په برابر ولړزاوه...) [135] د همغې ورځې په دوو بجو یې د تیلګرام په واسطه لیتن ته خبر ورکړ((موږ ټوله ورځ له سهار نه جنګ پیل کړی: په پیل کې مو ستر بریالیتوبونه لاس ته راوړل خو دوښمن په داسي شمېر سره پر مخ راتلو، چې ما تصمیم ونیو، خپل پوځ د شېرپور په چهاونۍ کې راټول کړم او د ښار او بالاحصار لوړې له لاسه ورکړم او زما لپاره ممکنه نه ده، داسي یو پراخه درېځ په لاس کې ولرم، په داسي حال کې چې دوښمن دومره زیات دی، ښاغلی جلالتماب تاسي پر هغه څه چې زما لپاره ممکن دي ډاډه کېدای شئ ، خو زه تاسي ته وړاندوینه کوم، چې زما لپاره به ممکنه نه وي، هغه څه چې باید ویې ښیم، ترسه یې کړای شم؛ مګر په دې چې نور پوځونه مې ملاوتړي او ژرترژره راولېږل شي. ما مخکې د اربوټ ناټ قطعې ته لاربښوونه کړې وه، چې ژر تر ژره له جلال آباد نه د کابل په لور راوخوځېږي [136] د همغې ورځې په ماښام یې د یوه تیلګرام په واسطه له وایسرای نه مرسته وغوښتله او په هغه کې یې څرګنده کړه ((زما په فکر ټولې هغه مرستې چې تاسي یې رالېږلی شئ، زه ورته اړتیا لرم. جګړې د ورځې له لسو بجو نه تر ماښامه دوام وکړ، د دښمن شمېر زیات و او ښایي د ۳۰۰۰۰ کسانو په شاو خوا کې به و او ډېر مصمم وو.)) [137]

شپږم څپرکی

په کابل کې افغان جنګیالي او په شېرپور کې محاصره شوي انګریزان

سریزه:

په دې څپرکي کې په شېرپور کې د یرغلګرو پوځونو په محاصرو کېدو او په ښار کې د مجاهدینو د کړنو هپ اړه بحث کېږي، د عمومي پاڅون مشران معرفي کېږي، په جګړه کې د ښځو ونده، د عمومي پاڅون لاملونه، له شېرپور څخه د یرغلګرو پوځونو وتل او پر کابل باندې د هغوی مجدد مسلط والی او د افغان جنګیالیو په شاتګ تر څېړنې لاندې نیول کېږي.

---

[134] ـ هنا ، ټوك ۳ ،۲۱۴ مخ.
[135] ـ له هنا نه نقل قول، ۳ ټوك، ۲۱۳ مخ.
[136] ـد لیتن په تیلګرام کرین بروك ته د رابرتس نقل قول، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۸ مه، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۵۷ مخ.
[137] ـ هنا ، ټوك ۳ ،۲۳۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د د سمبر د عمومي پاڅون لاملونه:

په تاريخ کې يوه مهمه موضوع په تېر مهال کې د انسانانو د تولیزو کړنو د لاملونو موندل دي، په ځانګړې توګه د هغو انګېزو درك کول، چې انسان د هغو له امله د ژوند با ارزښته نعمت، ياني خپل خوږ په قصدي توګه له ګواښ سره مخ کوي او له خپلو عزيزو ارزښتونو څخه د دفاع په پار، ځاربېدني (قربانۍ) ته حاضرېږي. لکه څنګه چې په مخکيني ځپرکي کې وليدل شول، د ۳۰۰۰۰ په شاو اخوا کې افغان جنګيالي، چې لکونه نور انسانان يې تر شا ولاړ و، د کابل د شاوخوا سيمو او کليو څخه، يا له چاړو سره، يا له چاقو، ټوپك او يا هم خالي لاس او يا له رنګه بيرغونو سره، خو په هر حال له عزم او جزم سره ه کابل په لور وخوځېدل، تر څو هغه انسانان، چې د هغوی په فکر ناموس ته (په عمومي مفهوم) لاس اچولی و، او په مساوي اندازه د هغوی د ورکولو تصميم ورسره و، له خپل هېواده وباسي او د مقابلې او مقاومت په صورت کې د ژوندانه له نعمت نه محروم کړي؛ ولې؟

د دې پوښتې ځواب په لنډه توګه په هغه ليك کې نغښتی، چې د يو شمېر افغان مشرانو (ملايانو، نظامي منصب لرونکيو او خانانو) له خوا رابرتس ته لېږل شوی و. په هغه کې راغلي وو، چې د کوګناري له وژنې وروسته ((امير له خپل زوی او مشرانو سره په خوشي کې برتانوي کمپ ته لاړ، څو دوستي پياوړې شي او اختلاف او دوښمني له منځه لاړه شي. هغه ټول پوځ، په هر ځای کې چې و، او ټولې سيمه ييزې قواوې، په هر ځای کې چې راټولې شوې وې رخصت کړې. کله چې د برتانيې پوځونه راننوتل، امير بندي شو، مالونه يې غصب شول او کورنۍ ته يې سپکاوی وشو.))

((سربېره پر دې برتانويانو پر دې پيل وکړ، چې ګنهکار او بې ګناه کسان ټول يو شان ووژني او هره ورځ شل يا دېرش کسه غرغره کړي، هغوی په دې کيسه کې نه وو، چې وينې دې توې کړي، ملکيتونه چور کړي او کورونه وران کړي. په دې اساس خلك ووېرېدل او پاڅون يې وکړ او تصميم يې ونيو، چې له انګريزانو سره وجنګېږي.))

((جګړه د دواړه لوريو له وينې توېيدنې پرته بله ګټه نه لري. په دې موضوع کې مسلمانان دومره کلك هوډ لري، چې دې ته حاضر دي، خپل ځانونه ځار کړي.))138

له دغه ليك نه جوتېږي، چې اميرمحمد يعقوب خان د افغانستان د مسلمانو خلکو د امير په توګه له يرغلګرو پوځونو سره په تړاو د پېښو او تاريخ عمده محرك و. لکه څرنګه چې له مخکينيو پاڼو څخه سرې پوهېږي، يعقوب خان د ګندمك تر تړون پورې د افغانانو په نزد، د هغه د شهزاده ګۍ پر مهال د مېړانې د سابقې له امله د يوه قانوني امير په توګه درونډ ګڼل کېده.

هغه هم په دومره کچه چې ((د زمري زوی)) به يې هم ورته ويل؛ خو د خپلو مشاورينو د مصلحت پر خلاف د معاهدې د تړون او د لوګر په خوشي کې د انګرېزانو کمپ ته په ورتګ سره خلك ورنه زړه توري شول او حتا مخ يې ورنه واړاوه، لکه څنګه يې چې رابرس د غه مطلب پخپله په دې ټکو کې څرګند کړی : ((تر هغه وخته چې زه په يوه ځای او بل ځای کې جنګېدلم، هغوی زه ښه ليدلم، څنګه چې زه امير شوم او د هغوی خير مې له تاسې سره په پام کې ونيو، زما پر ضد شول .)) [139] دا ضديت تر دومره کچې پورې و، چې حتا هغه ته يې لکه په تېر ځپرکي کې ووېل شول ((کافر)) ويل . عامه ذهنيت داسې و، چې اميريعقوب خان له انګرېزي عسکرو سره په يوځای کېدلو سره، چې د افغانستان ځينې برخې يې نيولې وې او د دغه هېواد مسلمان وګړي يې په بېلا بېلو نومونو او حتا د امير پر وړاندې د بغاوت په نامه وژل، نوريې د امارت واك او وړتيا له لاسه ورکړې وه؛ خو دهغه په استعفا او تبعيد سره د خلکو ذهنيت د هغه په اړه په اساسي توګه بدلون وموند او د امير عبدالرحمن خان تر واك ناستې پورې يې د هغه پر امارت ټينګار کاوه او قربانۍ يې ورکړې .

138- لايل ته د رابرتس په راپور کې د افغان مشرانو ليك، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه، م ض.س س هه. ۲۴ ټوك، ۶۲۴ مخ.
139- له رابرتس نه نقل قول، ۴۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه سلوك د بدلون لپاره دوې دليله شته . خلكو ته په ډاګه شوه، چې امير يعقوب خان د بهرنيو يرغلګرو له غوسې سره مخ شو او د هغوی په خپله وينا د ده مرستې ته راغلي وو او په پايله كې يې له خپل پلرني ټاټوبي وشاړه د افغانانو انساني عواطف سره له دې، چې د جګړې پر مهال لكه د نورو خلكو غوندې؛ بلكې له هغوی نه ډېر بې رحمه او سخت زړي وو؛ د امير د دغه مظلوميت پر وړاندې په جوش راغلل او د دغو احساساتو د هغوی په كړنو كې انعكاس وموند؛ خو له دې مهم د افغانستان د خلكو د مسلمانو خلكو په توګه د امير دريځ، ياني د هغه سياسي شخصيت و . په افغانستان كې هم د هر اسلامي هېواد غوندې اميرالمومنين، چې د مومنانو د واكمن لقب دی، د ((خدای د سيوري)) او د ((روسول نايب)) بلل كېده. [140]

او د هغه شتون د لوړو سياسي چارو د تنظيم لپاره، د يني فرايضو اداكولو او له اسلامي ټولنې او حقوقو څخه دفاع ؛ د ټولو هغو وسايلو او لوازمو چې په لرلو سره، چې د اسلامي شريعت د خورولو (تنفيذ) لپاره اړين بلل كېدل او په نه شتون او يا په كوم بل بهرني او نامسلمان شخص باندې د هغه تعويض ته حضار نه وو؛ خو دا چې د هغه منلو ته اړ شي . هنسمين ليكي : ((هر ډول مستبد چې په افغانستان كې واكمني كړي، رعيت يې هر وخت دا غوره ګڼلې، چې د هغه تر واكمنۍ لاندې مصيبتونه وګاللي او بهرنی لاس وهنې ته تسليم نشي .)) [141]

نو دا عجيبه نه وه، چې افغانان د ا مير استعفا اجباري بلله او په دې اند وو چې ((پاچاه له دراني خاندان څخه اړيكې شلولي .)) [142] هغوی داسې استدلال كاوه، چې كه د امير استعفا د هغه په خپله خوښه وای، بايد د هغه ځای ناستی ټاكل شوی وای او د تخت پر ګدی ناست وای . په دې اساس هغوی د انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) پر دغو ژمنو باور نه كاوه، چې د كابل او د كابل او پېښور تر منځ پرتو سيمو نظامي اشغال د لنډ وخت لپاره دی.[143] په بل عبارت افغانانو د امير تر تبعيده پورې هم خپل هېواد نيول شوی او بې اميره باله، خو د هغه په تبعيد سره اغېزمن شول، لكه څنګه چې هنسمين ليكي ((د دغه تبعيد خبر ډېر ژر په كابل كې خپور شو او مسلمان خلك ډېر زيات ناارام او اغېزمن دي .)) [144] د دغې اغېزې شدت دومره زيات و، چې په پايله كې يې د دسمبر عمومي پاڅون د وردګو، تاجيكو، اندړو او نورو قومونو د مشرانو په قول، د ملامشك عالم، محمدجان خان، غلام حيدرخان چرخي او سردار محمد طاهرخان په ګډون، چې ټولو ځانونه د ((مسلمانانو سرلاري او مشران)) بلل،ترسره او امير مستقيماً تبعيد او د اسلامي عقيدې جوش په خلكو كې راپيدا او د انګرېزانو د بدنيتی پر وړاندې راپورته شي .

هغوی د ۱۸۷۹ په جنورۍ كې رابرتس ته وليكل : ((كله چې ستاسې د بدنيتی خبر خپور شو، امير ته د وفادارۍ او اسلامي عقيدې احساس پر موږ غلبه وكړه او ستاسې پر وړاندې مو پاڅون وكړ . اوس ښايي برتانيې ته د اسلام زور څرګند شوی وي .)) [145] شاه غاسي محمد يوسف خان دا ټولې ستونزې او جنجالونه يوه ((د كفر او اسلام)) موضوع بللې ده . پخپله رابرتس هم په دې اند دی چې ((دا خوځښت (نهضت) د يوه مذهبي احساس پر اساس ولاړ دی .)) [146]

رابرتس په يوه مفصل يادښت كې چې د عمومي پاڅون په اړه يې برابر كړی، د امارت د موضوع په برخه كې يو شمېر نورو موضوع ګانو ته هم اشاره كړې او د هغه له دې ليكنو جوتېږي، چې د يرغلګرو پوځونو له خوا د افغانستان اسلامي هېواد داشغال او په افغانستان كې د همدې قواوو د شتون موضوع د ټولو موضوعاتو په سر كې راځي، سره له دې، چې هغه په دې نامه هغه نه يادوي . هغه ليكي : ((د تېر سپتمبر له پېښې او زموږ د استازي له وژنې وروسته د برتانوي پوځ پرمختګ دوني چټك و، چې افغانانو يې پر وړندې د مخالفت فُرصت په ځان كې ونه ليد. په چاراسياب كې هغو عسكرو چې د وژنې په پېښه كې يې لاس درلود او د ښار ناخوښه خلكو يې ملاتړ كاوه، په څرګنده توګه د جګړې په اوار ميدان كې مغلوب شول ، تنظيم او ترتيب يې د يوه وسله وال پلاوي په توګه له منځه لاړ او مشرانو يې د ځان د ساتنې په پار تېښته غوره كړه. همدارنګه په غالب ګومان سره څرګندېږي، چې په

---

[140] - كاكړ محمد حسن، د امير عبدالرحمن خان د امارت په دوره كې د افغانستان حكومت او ټولنه، د تكساس د پوهنتون خپرونه، ۱۸۷۹، ۷- ۱۱ مخونه .

[141] - هنسمين، ۹۹ مخ .

[142] - شاه غاسي ، محمد يوسف د زميندا‌ور اليزايي صاحب خان ته، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

[143] - هنسمين، ۲۸۴ مخ .

[144] - هنسمين ، ۱۷۵ مخ .

[145] - رابرتس خارجه سركتر ته (تيلګرام) ، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۴ مخ .

[146] - شاه غاسي د زميندا‌ور اليزايي صاحب جان ته، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

((له دې وروسته داسې پېښه شوه، چې د چاراسیاب تر عملیاتو وروسته یوه د شك او توقع مرحله رامنځ ته شوه، افغانان د پېښو (وقایعو) په تمه شول او هغه وخت، چې په هغه کې کوم ملي نهضت ممکن وای، لا نه و رارسېدلی . خو څو پېښو دې ځنډ ته دا ځانګړتیا وروبښله، چې له شك پرته یې ملي غرور اغېزمن کړ او له هغه څخه د برتانیې د حکومت مخالفینو د دیني احساساتو د پارونې او شدید تعصب په هڅونه کې په څرګنده توګه ګټنه وکړه، چې د افغان کرکټر یوه قوه ځانګړنه یې د تل لپاره تشکیل کړه .))

((د یوه پردي پوځ له خوا د شیرپورد قوي حصار شبیح اشغال، چې امیر شیرعلي خان د خپل پوځ لپاره جوړ کړی و؛ د قوي توپخونو، زیاتو جنګي مهماتو په خپل واك کې راوستل (تصرف)، چې د افغانانو نظامي قدرت یې په د اسیایي ملتونو په منځ کې په یوه نامساوي کچه لوړ کړی و؛ په هغو اقدامونو سره، چې د دغه ملت د بالاحصار د تاریخي ماڼۍ او د پاچاهانواو اشرافو د قصر د نړولو لپاره یې کړي وو ؛ او بلاخره د امیر یعقوب خان او د هغه د مهمو وزیرانو بندي کېدل او هند ته د هغوی په تبعید سره، ټولو یو بل ته لاسونه ورکړل، هغه کرکه چې هغوی یې د یوه یرغلګر په وړاندې لرله، په کلکه توګه تحریك کړه .

او څنګه چې د خلکو طبیعیت او مزاج دا ډول و، څرګنده وه، چې یواځې متقابل حسادت او بې باوري، چې د مشرانو ترمنځ یې لیدل کېده، د دې مانع کېدله، چې زموږ پر ضد ګډه داعیه تشکیل کړي . دا هم څرګنده وه، چې که داسې احساس د هغوی په منځ کې پیدا شي، [redacted] ممکن هغوی په خپل منځ کې داسې یو قوي خوځښت رامنځ ته کړي ، چې موخه یې له هېواد څخه زموږ (انګرېزانو) ایستل وي . دا ډول محرك په دې عواملو سره برابر شو : دملا مشك عالم ... پر مذهبي احساسانو ولاړو ویناوو، د هر کلي او ښار په مسجدونو کې د انګرېزانو عمومي تقبیح،له عامه احساساتو سره د یقوب خان د کورنۍ د ښځو التماس ، د پټو خزانو توضع چې په لاس کې یې وې ، او بلاخره د برانوي کمپ په چور کې د برخې اخیستنې توقع، لنده دا چې ملایانو پر اوضاع د غلبې لاسونه پورته کړل او څنګه چې پر دغه کار بریالي شول ، چې شخصي دوښمنۍ یې له بهرنیو دوښمنانود حسن تنفر تابع وګرځولې . دغه نهضت ډېر ژر له مذهبي مرحلې واوښت او دانګرېزي یرغلګرو پر وړاندې د یوه ملي نهضت په توګه بدل شو . د ۱۸۴۲ – ۱۸۴۱ د میصیب خاطرو ته یو ځل بیا رجوع وشوه . پر دې ټکي ډېر ټینګار وشو، هغه څه چې یو ځل پېښ شوي وي، د دویم ځل لپاره بیا تکرارېږي او خلکو ته داډ ورکړل شو، چې هغوی یواځې فوراً او په عین وخت کې پاڅون وکړي ، ممکن د انګرېزانو وړوکی لښکر، چې په شیرپور کې پروت دی ، راووځي او د تېر په شان د صعب المرور کوتلونو په لور چې افغانستان اوهندوستان سره بېلوي په شاتګ وکړي او له منځه لاړ شي .)) [147]

خو رابرتس ښایي د یوه بل عمده پاڅون موضوع یا یو محرك قصداً له پامه غورځولی وي او هغه د افغانانو له اعدام څخه عبارت و، چې په تېروپانو کې شرحه شوي دي . یو څو اضافي تبصرې دلته ضروري دي، څنګه چې انګرېزي چارواکي د نظامي حکومت په جریان کې د هغو اشخاصو نیولو لپاره، چې د کوګناري په وژنه کې یې برخه درلودله،پیسې ورکولې . له دې امله ډېری خلك د شخصي دوښمنیو په اساس یې خپل رقیبان په خطر کې واچول[148] او د کار د نویو مخالفتونو او دوښمنیو لامل شو، چې اصلي عاملان یې پخپله انګرېزان و . او د افغانانو د کرکې لوری واقع شول . په عین حال کې د هغو اشخاصو پر سر جایزه چې، له یرغلګرو پوځونو سره جنګېدلي وو، له خپله انده اود خلکو له انده د تحسین وړ وګڼل شول . په دې توګه دغه اعدامونه په واقعیت کې د افغانانو پر خوی تر ګردو غوره ضربه ګڼل کېدل چې له ((وطن او خپلواکۍ سره د مینې)) نه عبارت دي [149] او ښایي له همدې امله وي، هغه افغانان چې په دار ځړول کېدل، هغه به یې پرته کش و پش څخه منل او ځان به یې د وطن، خپلواکۍ او دین دلارې شهید باله . البته دا د افغانانو د هغو خویونو ښکارندوی وو، کله به چې مظلوم واقع کېدل او ملګري او هېوادوال به یې د پردیو له خوا وژل کېدل، چوپ وو، او څنګه به یې چې

---

[147] - د فغان _ انګلیس دویمې جګړې له رسمي شرحې نقل قول ، ۲۴۹-۲۴۷ پورې .
[148]- عین الوقایع ، ۱۸۸ مخ .
[149] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دسمبر د پاڅون مخکښان :

دا پاڅون له مخکي چې وويل شول د دوامدارو تحريکاتو يوه نتيجه وه،چې د يرغلگرو پوځونو په رانتوتلو او بلکې تر هغو وړاندې د بهرني خطر د احساس کېدلو پر مهال د امير شيرعلي خان د واکمنی په وروستيو کلونو کې پيل شوي وو .د دوښمنو پوځونو له يرغل سره سم مسلمانانو په جوماتونو او نورو مواضعو کې خلك له يرغلگرو سره جگړې ته رابلل کېدل او د قران کريم هغه ايتونه به لوستل کېدل، چې مسلمانانو ته به يې ښوول چې د بې دينو پر ضد وجنگيږي ، ديني عالمانو به افغانانو ته ((وعده ورکوله، چې که هغوی په پوره ايمان او منظمه روحيه پر کفارو باندې تېری وکړي، مرمی به هېڅ اغېزه پرې ونه کړي، نېزې به هغوی غوڅ نه شي کړای او چېنې به يې چې د توپونو مخې ته وغورځول شي، له فير او گوزار څخه به مخنيوی وکړي .))[151] د دغه ډول وعظونو له امله وه، چې دد انگرېزانو پر وړاندې دمقابلې احساسات را تاوده کړل او خلك را پورته شول او د جگړې د لومړيو ليکو مخکښان شول .[152]

د چاردهي په عملياتو کې داسلام بيرغچيانو ، حتا هغه مهال چې د دوښمن سوارکارانو پر هغوی ډزې کولې هم پر مخ تلل او سره له هغه چې ډېر مړه هم شول ، نور پر خپلو ارادو او عزم کلك پاته شول . هغه مهال د انگرېزانو د نهمې قطعې يوه عسکر د يوه افغان مخکښ په لور نېزه ورسيخه کړه، خو هغه افغان له د کب په څېر په ډېره چټکۍ سره لول وخوړ، نېزه يې ترې واخيستله او د چاړې په وهلو سره يې هم د نېزه باز گوتې پرې کړې او هم يې ميله پرې کړه، تابه ويل چې له کومې نرمې مادې څخه جوړه شوې وه .[153] د دسمبر پر ۱۳ مه کله چې د های ليندرز ۹۲ قطعې د شاه پر تخت سخت تېری وکړ ، د افغان مخکښانو ډلې په خپلو مواضعو کې ټينگې او پرځای پاتې شوې، په داسې حال کې چې ډېری ملگرو يې تېښته وکړه ، تر هغه چې د دوښمن د نېزو او ټوپکونو ترسختو گوزارونو لاندې راغلل او له پښو وغورځېدل .[154] په بله ورځ د محمد جان خان وردگ ټولې برياوې د افغان مخکښانو د مېړانې د زعامت مرهون و ، سره له دې چې ډېری دغه سفيدجامکان مخکې له دې چې برياليي شي ، له منځه لاړل . کله چې انگرېزان د ورځې په نيمايي کې د اسمايي د غره پرېښوولو ته اړ شول ، دغه سفيدجامکان لومړني کسان وو، چې د تېرو پر سرونو راځرگند شول او ((هغوی په داسې حال کې چې د ليندرز او گايدز قطعې د تېښتې په حال کې وې، خپل بيرغونه يې پر اسمايي غره پورته کړل، له هره پلوه د ستاينې وړ وو .))[155]

په دې ډول سرتېرو سره بايد ډارن هم پر مخ تللای او هغه وخت چې دغو سرتېرو د اسمايي غره څوکه نيوله او له هغه ځايه يې ليدل، چې د نړۍ د يوه لوی قدرت پوځونو د شيرپور په لور تېښته کوله . دغه ښېبې بايد ارومرو د هغوی لپاره د وياړ او خوښۍ وړ وای .[156] هنسمين زياتوي ((يو داسې پوځ چې زموږ پر وړاندې له دې ډول اشخاصو څخه جوړ وي؛ حتا زموږ لوړې وسلې او قوي دسپلين هم ښايي بسنه ونه کړي .[157]

---

[150]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۹ مخ .
[151]- هنسمين ، ۳۳۵ مخ .
[152]- هنسمين ، ۳۳۶ مخ .
[153]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[154]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[155]- هنسمين ، ۳۳۷ مخ .
[156]- هنسمين، ۳۳۷ مخ .
[157]- هنسمين ، ۳۳۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه جګړه کې د افغانو ښځو رول :

پـه عمومي توګه ښځې د جګړې پـه ورځو کې د نارينه وو مرستيالانې وې او پـه جګړه هغوی تـه اوبه او خوراکي توکي د جګړې ډګر تـه رسوي او پـه دې توګه هغوی تـه د جګړې وړتيا ورکوي. ښځې چې پخوا پـه عمومي توګه پـه ستر او پرده کې وې؛ د جګړې پرمهال يې موقتاً چادري ګانې لرې کولې او پـه ازاده توګه بـه يې خپله دنده ترسره کوله ((ډېرى هغوی د (دسمبر) پـه جګړه کې برخه واخيستله .)) [158] د رياضي پـه وينا د دسمبر پر ۱۴ مه د اسمايي غره پـه اخ و ډب کې ((نژدې ۴۰۰ ښځو غازيانو تـه اوبه ورکولې او ۸۳ کسه وژلې شوې هم وې .)) [159] ښځو د دسمبر پر ۱۱ مه د باغبان پـه اونچي کې او وروسته د چهلستون او چاراسياب پـه کليو کې بـه چې انګرېزي پوځونه تېرېدل، هغوی پرې د کوزيو او ګړيو ګوزارونه کول . [160]

هغه ځايونه د ((غازي اډې)) پـه نامه مشهور شول. ښځو پـه جګړه کې نارينه سخت هڅول ، لکه څرنګه چې مهيج عبدالله او د کابل د عاشقانو و عارفانو د زهرى لـه کيسې څرګندېږي . [161] ويل کېږي چې افغانې ښځې لـه انګرېزانو سره د جګړو پر مهال د شپې لـه خوا د جګړې ډګر تـه تللې، د وژل شويو يرغلګرو نـه بـه يې سرونه پرې کول، ټپيان او هغوی چې د جګړې پـه حالت کې بـه وو، هغوی بـه يې وژل . [162]

د امير يقوب خان مور او مېرمن، چې پـه ترتيب سره د سعادت خان مومند او سردار يحیٰ خان لونې وې، وروسته لـه هغه چې امير د يرغلګرو پوځونو لاس تـه کېښوت، پر ټينګو فعاليتونو يې لاس پورې کړ؛ افغان مشران يې تر خپل نفوذ لاندې راوستل او پـه دې لار کې يې ډېرې پيسې ولګولې او د انګرېزانو پر وړاندې يې د هغوی پـه هڅولو کې ډېر منډې ترړې وکړې . [163] هغوی او د سردار يحیٰ خان مېرمن چې د وزير محمد اکبر خان د لور پـه نامه مشهوره وه ((تر هغه ځايه چې پـه وس او توان يې پوره وه، شور او ځوړ ژوندی او لوړ وساتـه .)) چې وروسته رابرټس ورتـه د تبعيد سزا واورولـه . [164]

د امير يقوب خان د مور پـه اړه ويل کېدل چې يوه ډېره فعالـه مېرمن وه او خپلـه شتمني يې د يرغلګرو پوځونو پر وړاندې د افغانانو هڅولو تـه وقف کړې وه او د محمد جان خا وردګ پـه وسيلـه او ((ملامشك عالم او د هغه د عالمانو، د مذهبي احساساتو څپه، چې د جهاد پـه اعلان سره پـه جوش راغلې وه، هغه لور تـه سوق کړه، چې لمسي يا زوی تـه يې د سلطنت دبېرتـه اعادې تـه خدمت وکړي . [165]

افغانان پـه ځانګړې توګه ديني پوهانو د بهرني ګواښ پر مهال خلك هڅول، چې پردي د هغوی دين او ښځو تـه سپکاوی کوي . دا ډول هڅونې د افغان – انګليس پـه دويمه جګړه کې هم عامې وې . [166] خو د دغو هڅونو پـه يو علت قوي غبرګونونه راونه پارول، چې انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) دا ځل د خپلې پايښې (اقامې) پـه لړ کې، افغانو ښځو تـه لـه لاس اچولو ځانونه وساتل . هغوی دغه احتياط د هغې ترخې تجربې لـه امله، چې د افغان _ انګليس پـه لومړۍ جګړه کې، چې پـه لړ کې يې ښځو تـه پـه لاس اچونې سره لـه شديد غبرګون سره مخ شوي وو، تـه پاملرنه وکړه . پـه دويمه جګړه کې د ښځې پـه اړوند يواځېنۍ سياسي مسئلـه، تر پاڅون وروسته لـه بالاحصار څخه شيرپور تـه، چې د انګرېزي پوځونو نوې اډه وه او لوی شور ماشور يې راپورتـه کړ؛ د امير يقوب خان د کورنۍ محترمانه لېږدونه وه . لکه څنګه چې رياضي وايي : ((او د نامسلمانو دوښمنانو پـه لاس د

[158]- هنسمين، ۲۲۷ مخ .
[159]- عين الوقايع ، ۱۹۰ مخ .
[160] - رښتيا ، ۲۵۷ مخ .
[161]- غبار، ۶۲۹ مخ .
[162]- مارټين، فرانك، د مطلقق العنان امير د واکمنۍ پر مهال ، لندن، ۱۹۰۷، ۲۲۷ مخ .
[163] - هنسمين ، ۳۱۳ مخ .
[164] - رابرټس خارجه سکرتر تـه ، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۶۲۲ مخ .
[165]- هنسمين، ۲۵۶ مخ .
[166] - ۳۳۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون مشران :

لومړی ټکی چې د دسمبر د پاڅون په برخه کې د يادوني دی، دادی څنګه چې پاڅون اصلاً د ولسي خلکو له خوا و، دا بديهي وه، چې بايد مشران پخپله رهبران هم واوسي . خانداني سرداران او هغه سرداران چې د دود اورواج له مخې منل شوي وو، تبعيد شوي وو او د کابل نور ډيری سرداران انګليس پلوي وو او د خلکو عمومي باور يې له لاسه ورکړی و . د نامشهورو سردارانو له جملې څخه ځو تنه د انګريزاو سخت دوښمنان وو او د پاڅون له مشرانو څخه ګڼل کېدل . ددې واقعيت يوه مانا دا کېدله چې د مقاومت مشران لا هم د خلکو په منځ کې د مشر (زعيم) په توګه منلي او پېژندل شوي نه وو .

د دې لپاره چې په هغه عنعنوي ټولنه کې د لېډر په توګه د عوامو او خواصو له خوا دمنلو وړ وګرځي، وخت ته اړتيا وه او دا د سردار عبدالرحمن خان تر ظهور پورې د مقاومت د نهضت د کمزورۍ يو مهم ټکی ګڼل کېده. د دغه واقعيت بله مانا دا وه، چې د مقاومت د مشرانو شمېر ډېرو. په دې نهضت کې سربېره قومي او ديني مشرانو، د امير شيرعلي خان د تيت و پرک پوځ قوماندانان د جګړې د مشرانو د يوې مهمې سرچينې په توګه ثابت شول، چې د خپلو جنګي مهارتونو په کاراچولو سره يې د افغانانو جنګي وړتيا په ځانګړې توګه په نامنظمو جګړو کې وښووله.

هغه مشران چې د کابل په حوزه کې خلك د يرغلګرو پوځونو سره د جګړې په موخه د هغوی تر شا ودرېدل . دا لاندې کسان وو: ملا مشك عالم، جنرال محمد جانخان، جنرال غلام حيدرخان چرخي، ميربچه خان. محمدسرور خان پرواني، محمد عثمان خان صافي، سردار محمدحسن خان او سردار محمدطاهر خان. دلته د هغوی لنډې سوانح پر کابل د هغوی د بريالي هجوم او انګريزي پوځونو تر محاصره کېدلو پورې راوړل کېږي.

ملامشك عالم چې اصلي نوم يې دين محمد و، د غزني د شلګر د سيمې د غلجي اندړو قوم ته منسوب و. پر ۱۷۹۰ کال زېږېدلی و او د ژوند ډېره برخه يې د ديني علومو په زده کړه تېره کړې وه. لومړی يې له ملامحمدواصل کاکړ څخه ديني زده کړې وکړې او وروسته لغمان ته لاړ او هلته د مياصاحب په کلا کې له ملا عبدالحکيم آخوندزاده څخه دوه درې کاله خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، وروسته پېښور ته لاړ او هلته يې د ۱۸۴۵ په شاوخواکې له عبدالمالك اخوندزاده څخه پوهه ترلاسه کړه. بيا ځو ځله ملاعبدالحکيم ته ورغی او د هغه له مړيني وروسته يې د ميا محمد اسلم خان لندر باغ شاګردي پيل کړه او د غه متنفذ عالم يې د خليفه په توګه غوره کړ. له هغه وروسته يې له حاجي تاج محمد خان سره، د پوشه ګار pushagar د کافرستانيانو سره په جګړه کې مرسته وکړه. له ملامشك عالم نه تر دې مهاله يو تکړه او جيد پوه جوړ شو او په غزني، وردګو، لوګر، کلات او جلال آباد کې ډېر شاګردان او مريدان مونډلي وو، او د مولپانو لپاره يې مدرسه پرانيستې وه.

ملا مشك عالم له اندې او مهمندې ښځې څخه درې زامن درلودل، چې دوه تنه يې عالمان هم وو، چې له هغه سره يې د مذهبي تعليماتو په خپرولو کې مرسته کوله. ملامشك عالم د کابل له دربار سره هم تړاو درلود. او امير شيرعلي خان، سره له دې چې هغه ته په پټه ((سوداګر)) ويل، هغه ته يې پټ معاش هم ورکاوه. ملامشك عالم له خپلو پيروانو څخه نذرانه او ډېرې نغدې پيسې راټولولې. ويل کېدل هغه به کله چې خپل کوم مريد ليده، د نذرانې په توګه به يې يو څه ورنه اخيستل. ((له يوه نه يې چينه ترلاسه کوله، له بل نه پيسې او له دريم نه پګړۍ او همداسې نور.)) هغه په شلګر کې د ډېرو ځمکو خاوند و او پر ځمکو باندې د ماليې له ورکولو څخه معاف و.

ملا مشك سربېره پر دې له شاګردانو، مريدانو، ښو اړيکو، په ديني علومو کې بصيرت، شخصي تقوا او په کابلستان او ننګرهار کې عمومي صورت تمول له لارې په ځانګړې توګه، د غلجيو او مهمندو د قوم په منځ کې

---

[167]- عين الوقايع ، ۱۸۸ مخ .
[168]- د تفصيل لپاره ، په ۲۹ مه پېرۍ کې په افغانستان کې د ښځې دريځ ته مراجعه وکړئ، زما کتاب ((د امير عبدالرحمن خان په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه .))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنرال محمدجانخان وردګ د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې په مبارزه کې د ملا مشك عالم ډېر نژدې ملګری و. له شخصي پلوه یې له هغه سره ډېر توپیر درلود. محمدجانخان اصلا یو عسکر او جنرال و او ښایي پوهه یې دومره نه وه؛ خو د جګړې په ډګر کې د پردیو پر ضد د لوړ احساس درلودونکی افغان و. په ځانګړې توګه د پوځ هغه برخه وه، چې د انګریزانو سخت مخالف و. هغه هم د ملامشك عالم په څېر زیات پلویان درلودل. او د جګړې په پای کې یې دومره محبوبیت ترلاسه کړ، چې د کابل عادي خلك هغه ته د یو پیر په توګه قایل شول. هر چېرې به چې تله، خلك به پرې راټولېدل او لاسونه به یې د احترام او کرامت په دود ښکلول. محمدجانخان په ننني عبارت د هېوادپالني او بهرنیانو ضد، سمبول و. محمدجان د سیدال خان وردګ زوی و او د قوم مشري همیشه د هغه پر غاړه وه؛ خو یعقوب خان تر خپل ناستي وروسته، د هغه کاکا خدای نظر خان چې د امیرشیرعلي خان په وخت کې د غزني حاکم و، د قوم د خان لقب یې ورکړ او هغه د ګندمك له تړون وروسته د کولرا ناروغۍ له امله مړ شو او د قوم مشري د محمد جانخان او د هغه د مشر ورور محمد افضل خان پر غاړه شوه هغوی د مور له خوا نایب امین الله خان لوګري ته منسوب وو.

محمد جانخان یو ډېر احساساتي سړی و، په دومره کچه چې امیر شیرعلي خان ((لېونی)) باله، خو همدغه (لېونی) د پوځ قطعو په خپله خوښه د ګوګناري. له وژني وروسته هغه د غټ مشر ((جنرال)) په توګه وټاکه. او په دې ډول هغه د افغانستان لومړنی غوره شوی نظامي منصب لرونکی وي. جنرال فریدرك رابرټس چې د محمدجانخان د مخالف لوري همقطاری و، ښایي د هغه په اړه یې څرګند (افاقي) نظر درلوده، چې ویلې یې وو ((که څه هم هغه باید ځېني خویونه ولري او له ټولو هغو څه نه چې زه یې اورېدلای شم، هغه داسې یو څوك نه دی، چې خلك ورته تسلیم شي، یا احتمالا هغه پر هغوی باندې کوم واقعي قدرت پیدا کړای شي. هغه په تیرو څو میاشتو کې د قدرت د شرایطو په واسطه، نه د کوم لوی مغز با استعداد په درلودلو سره د مخالفینو یو ممثل شخص شوی دی.))[171] خو واقعیت دا دی چې محمدجان د ټاکلو له وخت نه تر مړیني پورې یې له امیر عبدالرحمن خان سره د ۱۸۸۱ په دسمبر کې د ابدیه کوتل کې چې په بلخ کې شتون لري، نه یواځې په جګړو کې او انساني سرچینو په تجهیز کې لویې بریاوې لاس ته راوړي، بلکې د همدغو جګړو په لړ کې، له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې د غزني، کوهستان او وزیرستان دسیمو ترمنځ د خلکو په یووالي او اتحاد کې د افغانستان په تاریخ کې بې شانه مرستې کړې دي او خپل شخصیت یې په یوه بحراني حالت کې دیوه جنرال او لیډر په توګه ثابت کړ.

جنرال غلام حیدرخان چرخي دعصمت الله زوی و . د یوسفزیو ته اړوند د څرخ له لویو ملکانو څخه و. د هغه د ځوانۍ د وخت په اړه معلومات نشته ، یو څه باسواده و او د جګړې په پیل کې په علي مسجد کې د افغان پوځونو کوماندان و . امیر یعقوب خان له ګندمك څخه تر راګرځېدو وروسته د هغه رتبه راکښته کړه . نوموړي د چاراسیاب په جګړه کې برخه واخیسته او په عمومي پاڅون کې د څرخ، منګلو، ځدرانو او نورو قومونو رهبري پر غاړه درلودله او د انګلیس له سرسختو دوښمنانو څخه و .[172]

---

[169]- مشك عالم لیپل ګریفن، ۱۸۸۰ د جون ۱۹ مه، سروو، ۲۶ ټوك، ۲ جز، ۲ مخ.

[170]- د مشرانو د ژوندانه شرح، د افغانستان سرداران او نور، (له در وروسته ش زس س ا) د برتانوي هند د حکومت خیرونه، ۱۸۸۸، ۱۴۳ – ۱۴۵ مخونه.

[171]- رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورئ ۱۹ مه، م و س س ه، ۲۸ ټوك ، ۱۴۷ مخ.

[172]- پر ۱۸۸۰ کال په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او د هغه د امارت په دوره کې یې په جګړو کې د خپلو بریالتوبونو په پایله کې لوړو پوړیو او مرتبو ته ارتقا وکړه او لومړی سپه سالار وبلل شو . له ۱۸۸۲ نه تر مړینې پورې یې په ۱۸۷۹ کې په ننګرهار کې د امیر وایسرای او استازي په توګه په پراخو ملکي او نظامي اختیارونو سره، په ځانګړې توګه د بغاوت د غلي کولو او د کافرستان په فتح کولو وخت تېر کړ . غلام حیدرخان د مرکزي حکومت د ټینګښت او پراختیا لپاره په ننګرهار کې لومړی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

میربچه د صوفي خان زوی د کوهدامن له قشقارو څخه او د انګریزانو ډېر مخالف و. د دسمبر تر عمومي پاڅون پورې د هغه ژوندانه په هکله خبر په لاس کې نشته او په هغه پاڅون کې يې د انساني پوځونو په سمبالتيا کې فعال رول لوبولی دی لکه څرنګه چې د خلکو له دغې ترانې څخه څرګندېږي:

محمدجانخان مرد میدان است = ایوب خان شیر غران است
میربچه خان رس رســـــان است = ازري فــخر افـــغان اســـت
رایت کل لات کـــلان اســـــت = بیا بیا در انــــــــــګور بخو.[173]

د محمد زيو سردارانو له جملې سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شريف خان زوی او سردارمحمد حسن خان د سردار محمد قليخان زوی د بهرنيو ضد فعاليتونو کې فعاله ونډه درلودله. د سردار محمد طاهر خان په اړه ډېر معلومات په لاس کې نشته او سردار محمد حسن خان چې د مور له خوا د وزير فتح خان په لمسي مشهور و او د خپلې تورې څېرې له امله (تور سردار) بلل کېده، ښايي يواځينی سردار وي، چې د يعقوب خان ډېر جدي او باثباته پلوی و، د انګريزانو له دويم تيري وروسته يې جلال آباد چې حاکم يې و، پرېښود او د يرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې يې د هغوی پر وړاندې ډېر فعاليتونه ترسره کړل.

سرور خان پرواني په ۱۸۴۵ کال زوکړی د قاضي خان په مستقيم احفاد څخه و، قاضي خان اصلا د بخارا و، د مغلي شاه جهان په مهال يې د ديني موضوعاتو کتاب ليکلی و، چې د فتاوه قاضي خان په نوم يادېده، سرور خان چې مور يې صوفي وه، د کوهستان له ميراثي خانانو څخه و. خو د امير دوست محمد په وخت کې دهغه د کاکا د زوی نادرخان تر منځ يې د خانۍ پر سر لانجه پېښه شوه. دا لانجه امير په داسې ترتيب فيصله کړه، چې شمالي کوهستان لوری يې د (حصار) په نامه نادرخان ته او جنوبي برخه يې د ((شازوت)) په نامه سرور خان ته ورکړه. د شيرعلي خان په وخت کې د تول پروان خاني سرورخان ته ورکړل شوه، سربېره پر دې نوموړی د همغه حاکم هم وټاکل شو. سرور خان د انګليس پلوي شهبار خان د واکمنۍ په مهال د رابرتس د سلام لپاره کابل ته هم راغی، خو د دسمبر د پاڅون په اوريدلو سره له خپلو ۳۰۰۰ پيروانو سره د ملا مشك علام او محمد جان مرستې ته د کابل په لور وخوځېد او د دسمبر پر ۲۳ مه يې له خپل پوځ سره د شيرپور پر شمال منځ برخې تېرې وکړې.[174]

په کابل کې د موسی خان پاچاهي:

په همدې قول چې افغان جنګياليو د دوښمن پوځونه په شيرپور کې محاصره کړل، د هغوی څو تنه چې نومونه يې معلوم نه دي، دانګريزانو په هڅونه يې، د څو ورځو لپاره د متارکې وړانديز وکړ، او ومنل شو.[175] دا روايت قانع کوونکی نه دی، خو په هر حال يرغلګر پوځونه له هغې ورځې (دسمبر ۱۴) نه تر ۲۳ پورې په شيرپور کې محاصره وو، او په دې موده کې د ۳۰۰۰۰ په شاوخوا کې افغانان پرته له ځينو ډزو ډوزو په توليزه توګه پر عملياتو لاس پورې نه کړ، پس هغوی په داسې حال کې چې دوښمن يواځې محاصره؛ خو په هماغه قدرت سره د شيرپور د يوالو په منځ کې شتون درلود، په ښارکې څه کول او ولې يې عمومي يرغل نه کاوه. سره له دې چې محاصره شوي خلك د دفاعي ترتيباتو د نه بشپړتيا له امله د دسمبر په ۱۵ مه له حملې نه معروض وو او افغان جنګياليو کولای شواي، د شيرپور تر زړه پورې ځانونه ورسوي[176] لکه د دسمبر له ۱۱ – ۱۴ د هغوی لپاره ممکن

---

[173]- میربچه د ۱۸۸۰ په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره يو ځای شو او تر يوه وخته د هغه مشاور و، خو کله چې په ۱۸۸۱ کې يې ورور بندي شو، له کابل نه وتښتېد او د څه وخت لپاره په تيرا، باجوړ، سواټ او شينوارو کې پاته شو. او پر ۱۸۸۳ سردارمحمد ايوب خان ته مشهد ته ورغی او له هغه سره يې په ۱۸۸۸ کال هندوستان ته پناه يوړه. په ۱۹۰۲ کال هېواد ته راغی او امير حبيب الله خان د هغه د غصب شويو ځمکو په بدل کې د لوګر په برکې ډېرې ځمکې ورکړې. (ش زس ا) ، ۳۴ مخ.
[174]- ش ز س س ۱، ۱۷۳ مخ.
[175]- عين الوقايع، ۱۹۰ مخ.
[176]- هن، ۳ ټوك، ۲۴۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دې چې رابرتس په وینا ((محمدجانخان وردګ)) د افغان جنګیالیو عملي زعیم ګڼل کېده.))[178] دا هم باید وویل شي، انګریزي پوځونو سره له دې چې دمحمد جانخان په وینا له قاضي کلا نه وروسته ۷ ځلي ماتي خوړلي وه،[179] او درانه تلفات وراوښتي وو جنګي قدرت يې نه و بایللی، او کله يې چې تولي تيت و پرك قطعي په شیرپور کې یو ځای شوي د مرګ او ژوند په یوه سیاسي مسئله کې راګیر شول او قدرت يې نادیده نشوای نیول کېدای. هره یوه افغان مشر له ځان سره له ۵۰۰ ته ۱۰۰۰ پورې یا ډېر وسله وال پیروان درلودل[180] او هغوی یوه هم او یا ټولو د هغوی د کنټرول قدرت نه درلود. هنسمین وایي ((د صفونو له خوا پر مشرانو چندان باور نه کېده.))[181] محمد جان خان د هغه لامل داسي بیانوي چې د مسلمانانو د پوځونو شمېر ((له شمېر وتلی و، او کنټرول کېدای نه شوای. او هغوی د کابل ښار مسلمان خلك چور کړل)) او د مشرانو هڅې ګټوري نشوای کېدای.[182] خو دغو مشرانو د دې لپاره چې خپلو عملیاتوته يې قانوني او حقوقي بڼه ورکړې وي، د دسمبر پر ۱۵ مه يې په ګابل کې حکومت تشکیل کړ. او د بې وسلي شوي امیر زوی موسی جان يې د ((پاچا)) په توګه اعلان کړ. سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شریف زوی او د دوست محمد خان لمسی يې وزیر وباله او غلام حیدر خان چرخي د بالاحصار د والي په توګه غوره کړ.[183] دا کار د رابرتس په وینا د جنرال محمد جان خان په نوښت ترسره شو او په خپله يې د ځان لپاره کوم مقام غوره نه کړ. ملامشك عالم دغه اقدام نېکمرغه وباله او موسی جان يې ((پر تخت کښېناوه، چې د پلار حق يې و، چې د هغه په وینا په ظالمانه ډول د انګریزانو له خوا تبعید شوی دی.))[184] موسی جان کوټوالي خپل مقر وټاکه او مجاهدین د سیمي په اساس په ښار کې، احتمالا په مسجدونو کې او میربچه د سردار یحیي خان په کور کې او قلعو د کابل سیند کیڼ اړخ ته اقامت غوره کړ؛ خو دغو مشرانو سره له دې چې حکومت يې تشکیل کړ، و نه توانېدل امنیت تامین کړي او ((...... د برتانیي د معلومو دوستانو کورونه چور او ویجاړ شول.))[185] او د ځینو امامیانو او هندوانو کورونه او دوکانونه هم چور شول.[186] تر هغه چې محمد جان خان دي تطاول ته د پای ټکی کېښود. البته د دغه عمل اغېزې ناګواره ثابتي شوې. هغه پام چې د مبذلو دوښمنانو لور ته شوی وای، د مسلمانو په کمزوری ولګیده.

سرېېره پر دې د محمد یوسف ریاضي په وینا((په پنځوشپږو هغو ورځو کې، چې غازیانو تاراجي مال لاس ته راوړی و، د غازي محمد جان خان شاوخوایي پرېښوول .)) ([187]) او ((له دغه امر څخه انګریزي پوځونوته د اسودګۍ فرصت په لاس ورغی .)) ([188]) په عین حال کې د دغي موضوع پر سر مخالفت راپیداشو. او ویل کېدل، چې ملامشك عالم له موسی جان سره شخړه وکړه، چې هغه پاڅون کوونکي يې پرېښي دي، چې((د ښار د مسلمانانو اوسیدونکیوکورونه چورکړي او په دې ترتیب د پاڅون مذهبي ځانګړنی ته صدمه ورسوي او د ناکامۍ لامل يې شي)) ([189])

---

[177]- هنا، ۳ ټوك، ۲۱۸ مخ.
[178]- رابرتس وایسرای ته، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۲۲ مه، م ض س س ه، ۲ ۳ ټوك، ۱۷۸۴
[179]- محمد جانخان غلام حیدر وردګ ته، ۱۸۸۰ د فبروري ۲ مه، م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶.
[180]- هنسمین، ۲۶۴ مخ.
[181] - هنسمین، ۲۴۶ مخ.
[182] - غلام حیدر وردګ ته د محمد جانخان لیك، له ګریفن نه لاي ته، ۱۸۸۰ د مارچ ۵مه. م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ.
[183] - ي ك ، ۱۸۷۹ د سمبر ۱۴ – ۲۰، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۱۴۵ مخ.
[184]- هنسمین، ۲۲۲ مخ.
[185]-عین الوقایع، ۱۹۰ – ۱۹۲ مخونه.
[186] - هنسمین، ۲۵۹- ۲۷۲ مخونه.
[187]- عین الوقایع / ۱۹۰ مخ
[188]- سراج التواریخ/ ۳۸۵ مخ.
[189]- ش ز س س ا، ۱۴۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي د همدغو پېښوله امله وي، چې افغان مشرانو د دوليکونو په ترڅ کي، وروسته له هغه چې د انګليسن له بعيدالتي ګانو نه، چې نسبت ((افغانستان او امير)) ته خبرې وکړې، محاصره شويو انګريزانو ته يې د سولې شرايط وړاندې کړل .[190]

د وړانديزونو يوه ماه داسي وه، چې انګريزان بايد کابل تخليه کړي او هندوستان ته لاړشي [191] جنرال غلام حيدرخان د يوه ځانګړي ليك په ترڅ کي، سردار محمد ابراهيم خان ته چي له محاصره شويو سره و وړانديزکړی و، چې غلام حسن خان او محمدحيات خان دې د برتانيې د استازو په توګه پاتې شي او دوه تنه برتانوي منصب لرونکي دې دبي وسلي اميرتربلني پورې د مشرانو په توګه ورکړي شي .[192] په عين حال کي غلام حيدر خان د يوه بل ځانګړي ليك په ترڅ کي سردارولي محمدخان ته څرګنده کړه، چې ټولو مشرانو د ملامشك عالم او محمدجان په ګډون توافق کړی، چې امارت ومني .[193]د کوهستان خلکوهم د يوه ځانګړي او بېل ليك په ترڅ کي کټ مټ همدغه مطلب د يرغلګرو پوځونو له خوا د افغانستان د تخليه کولو وړانديز وکړ. [194]جنرال محمد جان، چې په دغه وخت کي يې د غازي محمداکبرخان غوندې عمل کاوه،له عصمت الله خان جبار خيل نه وغوښتل، چې د کابل او جلال اباد ترمنځ د انګرېزانو مواصلاتي او مخابراتي کرښې پرې او په خپل کنټرول کي راولي. [195]ترڅو د مرستندوی پوځ له رانوتلو څخه مخنيوی وشي او هم د يرغلګرو پوځونو د مراجعت په صورت کي د خوردکابل ځوښت کاله وړاندې داستان تکرارشي، خومحاصره شويو انګريزانو د هغه پرخلاف، چې په سراج التواريخ کي راغلي دي، چې ((جنرال محمدجان ته يي د دوستی ورونه پرانستل)) [196]پورتنيو وړانديزونو ته يې هېڅ ځواب ورنه کړ او په بدل کي يې د دفاعي ترتيباتو په بشپړولو پيل وکړ .

پرشيرپور ناکام يريد:

رابرتس له هماغي د محاصرې له لومړۍ مرحلي څخه د خپلو پوځونو پام د فاعي ترتيباتو ته راواړاوه. لکه څنګه چې مخکي وويل شول، په شيرپورکي خوراکي توکي هم د عسکرو او هم د حيواناتو لپاره او د سون مواد ډېر راټول شوي وو او اوبه په دننه کي موجودې وې .

رابرتس له څو ناحيو نه زړه بدی شوی و، يوشمېر محمد زيو سردارانو، سره له دې چې د هغه په لاس کي هم وو، له محمد جان او ملامشك عالم سره يې اړيکي درلودلي او له دې پلوه له هغوی نه داود شاه په ګډون يو شمېر بندي شول. را برتس داسي فکر وکړ، چي دا جنرال چې د ميربچه له نژدې خپلوانو څخه و، سره له دې چې هغه انګليس ته ډېر خدمتونه کړي وو. ممکن خطرناك ثابت شي . ([197]) په انګرېزي پوځونو کي يو شمېر سرحدي پښتانه هم وو او افغان جنګيالو هغوی د انګرېزانوپر ضد هڅول او هغوی ته يې پېغور(فحش) ورکاوه، چې ولې يې د کفارو د غلامۍ کړۍ غاړو ته اچولې دي.[198]

سربيره پردې د پنجاب په نامه قطعه کي د پنجاب مسلمانوهم ګډون درلود او دا وېره موجوده وه، چې هغوی ښايي د مذهبي اړيکو له امله له افغان مسلمانو سره مرسته وکړي، ډېرکارګران او باروړونکي، چې ترهغه مهاله يې په شيرپورکي کارکاوه، له شير پور نه ووتل [199] خو د رابرتس اساسي وېره د شيرپور د دفاعي ترتيباتو د ناحيې له نيمګړتياوو څخه وه .

---

[190]- ی ك/ ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۱-۲۷ م ض س س هـ) ۲۴ ټوك، ۳۲۷ مخ .

[191]- هنسمين ۲۴۴ مخ

[192]- ی، ك ، ۱۸۷۹، د سمبر ۱۴-۲۰، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۱۵۴ مخ

[193]- ايضاً، ۱۴۶ مخ

[194]- هنسمين، ۲۱۵-۱۴۴ مخ

[195]- هنسمين، ۲۷۴ مخ .

[196]- سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

[197]- رابرتس، ۴۵۷ مخ .

[198] - رابرتس، ۴۵۷ مخ

[199] - همين، ۲۲۶ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیرپور له درو خوا، ختیځ، لویدیځ او جنوب څخه دپلنو او لوړو دیوالونو په درلودلو سره او د محفوظو مرچلونو د برجونو درلودونکی و. یواځي هغه برخه یي چي له بي بي مهرو سره نښتي وه ښه نشوای مدافعه کیدلای او دایي دحصار یو کمزوری ټکی تشکیلاوه او ختیځ لوری د شیرپور او د قلعوښار ترمنځ پروت و، چي یرغلګروپوځونو وران کړ. د نورو مهمو دفاعي ترتیباتوله جملي نه، د بي بي مهرو مقابل د ځینو برجونو جوړول، د خندقونوکندل، په بېلابېلو برخو کي د توپونو ځای پرځای کول ، د اغزنو سیمونو اچول، او دسنګرونو (مورچلو) جوړول هم شامل وو. په عمومي توګه د فاعي ترتیبات، د لومړیو ۴۸ ساعتونو په لړکي د برتانیي د پوځونو محدودیت کافي و، چي رابرټس په ډاګه ځرګنده کړه، چي موږ اوس په شیرپورکي ((په ټولیزه توګه په امن کي یم)) [200]

د محاصري پرمهال له رابرټس سره ۷۰۰۰ عسکرموجود وو . او هغه د دغه واقعیت په ملاحظې سره د محاصري په هماغي لومړی ورځ د یوه تیلګرام په واسطه وایسرای ته خبر ورکړ، چي((جلالتماب، تاسي ډاډه اوسئ، هغه څه چي زما له لاسه کېږي، دریغ به یي نه کړم، خو زماوړاندوینه داده چي هرڅه وغواړم، ترسره بی کړای شم، خو په دې شرط چي هغه مرستندویه قوه پرته له ځنډ څخه راورسېږي .)) [201]د هماغي ورځي په وروستی ورخ رابرټس یوبل تلګرام په واسطه له وایسرانه وغوښتل چي ((موږ هرې هغي مرستي ته چي تاسي يي راولیږئ اړتیالرو)) خو هغه په عین حال کي لیتن ته چي د خپلي کابیني غړیوته یې، چي په کابل کي یي د برتاني پوځونو د نابودۍ ځېره انځوروله، ډاډ ورکړ، چي ((زه د یوې دقیقي لپاره هم داسي فکرنه کوم، چي موږ نشوکولای خپل له لاس وتلی موقف بیرته لاس ته راړو.)) [202] دغه محاصره شوي جنرال په عین حال کي دوې قطعي پوځونه د چارلز او اربوت ناټ په قوماندانی ، چي په ترتیب سره په ګندمك او جلال اباد کي میشتي وې، په بیره کابل ته راوغوښتي او هم یي له هندوستان څخه د نظامي مهماتو بیړنی غوښتنه وکړه .

د ۹ ورځو په اوږدوکي محاصره شویو یرغلګرو پوځونو او مجاهدینو ترمنځ وړې دړې ډوزې پېښي شوې، چي ټولي د افغان جنګیالیو په نوښت سره ترسره شوې . افغان جنګیالیو د سمبر پر ۱۵ مه د کابل او پېښور تر منځ تلګرافي اړیکه پرې کړه او په سهار یي د اسمایي غره او سیاه سنګ پر غونډی د قدرت په مظاهره لاس پورې کړ؛ خو دوښمنانو د توپونو په فیرونو سره تیت و پرك شول او بله ورځ (۱۸ دسمبر) هغوی ټولي غونډی بیا ونیولي او حتا ځیني د هغوی ۴۰۰ ګزه شیرپور ته نژدې شول او د دسمبر ۱۹ مي او ۲۰ ورځو تر منځ د دواړو لوریو تر منځ لنډ اخ و ډبونه را منځ ته شول. د دسمبر پر ۱۲ مه افغان جنګیالیو د فعالیت نښاني وښوولي او داسي ښکارېده، چي د عمومي عمل مقدمه وي ... د دسمبر پر ۲۲ مه د یادوني وړ پېښه رامنځ ته نه شوه؛ خو د دسمبر پر ۲۲ مه افغانانو د چارلز په کوماندانی د های لیندرز د ۴۰۰ عسکرو او ۴ توپونو د مرستندویي قطعي له نژدې کېدو څخه خبر تر لاسه کړ او په دې اساس مخکي له دې چي له محاصره شویو سره یو ځای شي، د عمومي تېري بنسټ یي کېښود . تر هغه وخته د ښار خلك له جنګیالیو سره یو ځای وو او په یوه شبنامه کي راغلي وو، چي ((افغانانو پخوا د شېرعلي خان له ظلم څخه د برتانیي حکومت ته د امید سترګي نیولي وې، خو اوس ثابته شوه چي انګرېزان له نور واکمنانو سره په پرتلني تر ګردو ظالمان دي .)) [203] هنسمین د هغه پرجوشه او عمومي یرغل مشاهده، چي د دسمبر د ۲۳ مي په سهار پیښ شو او رابرټس د خپلو جاسوسانو له خوا له هغه نه خبر و ، داسي کیسه کوي ((د کابل جنګي خلکو ته په بېلابېلو مواضعو کي حملي ځایونه ټاکل شوي دي .

او د برید نښه به د اسمایي غره پر سر پر تېلو د لړل شویو باروتو لګول وي . ۴۵ داني زیني هغو ۲۰۰۰ کسانو ته ، چي د شاهي باغ او محمد شریف خان کلا کي مېشت وو ، ورکړل شوې او په هغو سربېره به د جنوبي دېوال پر وړاندې د هغه لویدیځ لور ته لاریون تر سره شي؛ خو دا یرغل به ګمراه کوونکی وي، اصلي یرغل به د بي بي مهرو پر قلعه او پر ختیځو خندقونو وي .))

---

[200] - رابرټس وایسرای ته، ۸۷۹، دسمبر۲۲مه، م ض س س هـ / ۲۳ ټوك، ۱۶۳۶ مخ

[201] - رابرټس وایسرای ته،۸۷۹، د دسمبر۱۴مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۷۸۲ مخ

[202]- رابرټس لیتن ته ، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۱۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۳۶ مخ .

[203] - رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ ، د جنوري ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد جان خان ښايي له ۲۰۰۰۰ عسکرو سره پر شيرپور يرغل کړی وي . په اسمايي غره کي د سهار پر پينځه نيمو بجو، چي هوا لا تياره وه، د يرغل نښي راپورته شوې .[204] هنسمين اصلي يرغل داسي شرحه کوي :

((د بي بي مهرو له اخوا غاړې او د ختيځو ديوالونو له خندقونو نه په دومره اندازه د غږونو ځوږ او شور راپورته شو، چي تهديدوونکی و . او داسي ښکارېده، چي کوم سوار ۵۰۰۰۰ کسيز لښکر د کمزرو خلکو پر کتارونو بريد کوي . د اصلي افغانانو ډلي، چي د شيرپور په ختيځو کليو او باندو کي پټي شوې وې او غازيانو يې رهبري کوله؛ په توليزه او منظمه توګه يې بريد پيل کړ او فضايي د الله اکبر په نارو سره ډکه کړه. څومره چي د جګړې کتارونو پرمختګ کاوه، ناري نورې هم لوړېدلي او هغه په داسي توپکونو سره بدرګه کېدلي، چي د يوې شپېږي لپاره غلي شوې او وروسته په عمومي غږ سره راپورته شوې او موږ يې وپوهولو، چي زموږ خلکو د مارتيني او سنايدر توپکونو سره د دوښمن پر وړاندې هجوم راوړی او موضع ګاني يې تينګې کړي دي .[205]

((کله چي بريد پيل شو، فضا لا هم دومره تياره وه، چي يواځې د خندقونو غاړې لږ لږ ليدل کېدای شوای . امر داسي و، چي د فير ځواب بايد د يوڅه وخت لپاره وځنډېږي، چي د افغانانو ډلي په ځرګند ډول وليدل شي .)) ((بلاخره د مه غبار په منځ کي د خلکو يوه ډله راپورته شوه، چي چاړې او توري يې ښورولي او د جګړې ناري يې وهلي او هر څومره يې چي پرمختګ کاوه، نو پرله پسي ډزې به يې کولي .))

((له هغه وروسته بلاخره عسکرو ته د ډزو کولو امر وشو، افغانان په دې وخت کي دومره نژدې شوي وو، چي توغونديو پرې ښه ترا مرګوني اغېزه کولای شوای .))[206]

((افغانان د ورځي په ۱۱ بجو راغونډ شول او بريد يې پيل کړ؛ خو ډېر ژر پر شا وتمبېدل او څنګه چي په دې وخت کي جلوي قطعي خبر تر لاسه کړ، چي د دوښمن تازه نفسه قوه د چارلېزګو په قوماندانی د لوګر له سيند نه تېرېږي، د ورځي نژدې يوه بجه له جګړې راوګرځېدل او د ښار پلو يې تيښته وکړه او په سبا يې ښار هم پرېښود او محاصره شوي پوځونه د دويم ځل لپاره په بالاحصار او ښار کي را ځرګند شول او تر خپل کنترل لاندې يې راوستل .

رښتيا([207]) او غبار ([208]) د بريد ناکامي د دوو کسانو (نوروز پاچاخان او محمد شاخان سرخابي) د خيانت پايله بولي، چي په خپله وينايي خپلي قطعي په يوه حساسه مرحله کي، چي له انګرېزانو يې رشوت اخيستی و، پر شا کړې. دا حکم بايد له سوچ او ډېر استدلال پرته رد شي . هغوی خپله منبع نه ښيي او په واقعيت کي په هېڅ داخلي او خارجي منبع کي يې نومونه په نظر نه راتلل . او سربېره پر دې څنګه ممکنه ده، چي د دغو دوو مجهول الهويه کسانو او ورسره پلويانو عمل د يوه جمعيت د ماتي لامل شي، چي له ۲۰۰۰۰ سوارو څخه جوړ و او په کلکه اراده او عزم جنګېدل . دا ماتي د محمد جان خان په وينا له دوښمن سره د مساوي وسلو، يانی توپونو د نه شتون له امله وه. ([209]) د افغان جنګياليو په صفونو کي د توپونو د نه شتون د کمزورۍ احساس له بريد نه پخوا هم محسوسېده؛ خو دا احساس ملامشک عالم داسي رفع کړی و، چي هغه د خلکو پر وړاندې سوګند ياد کړچي ((هغه به په خپله دعا سره د برتانيي توپونه غلي کړي .)) ([210]) او څنګه چي هغسې ونه شول، وروسته شکايتونه راپورته شول ([211]) او د افغانانو په راتلونکو جګړو يې ناوړه اغېزې وشيندلې. په سراج التواريخ کي د ماتي نسبت حتا محمدجان خان ته ورکړ شوی دی . ([212]) چي ګويا هغه د ۶۰۰۰۰ کلدارو په بدل کي وروسته له سرسري هڅو څخه تيښته وکړه. د غه مازې تور هم پرته له سوچ او ډېر استدلال او په ځرګندو

---

[204] ـ هنسمين، ۲۵۱ مخ .
[205] ـ هنسمين، ۲۵۲ مخ .
[206] ـ هنسمين، ۲۵۳ مخ .
[207] ـ رښتيا، ۲۶۲ مخ .
[208] ـ غبار ، ۶۳۰ مخ .
[209] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د جنوري له ۲۵ـ۳۱ ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[210] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د فبرورۍ ۱ـ۷ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[211] ـ د كرم يادښت، ۱۸۸۰، ۱۰ـ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۴۸۹ مخ .
[212] ـ سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ((لوړ هېواد په هغه وخت کې ناکام معلومېده، خو د هغه اساسي اغېزې، د هر ډول دسته جمعي کوښښ د اغېزو په څېر په ظاهر کې په افغانستان، هند او برتانیه کې ډېرې ژر ناکامې محسوسې شوې، چې په پای کې له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځو د وتلو عمده لامل شوې.

اووم څپرکی

د امیرعبدالرحمن خان د جلوس او مبارزې دوام او پراختیا

په کابل کې نوې اقدامونه:

رابرتس وروسته له بیا ځلي واکمنۍ څخه د خلکو د عامه توقع خلاف په کابل کې نسبتا معتدله وضع غوره کړه. البته له محاصرې وروسته متصل د هغه سلوك دا ډول نه و او د ریاضي په وینا ((د غازیانو له تیت و پرك کېدو وروسته، انګریزي پوځو د کابل ښار په کوڅو او بازارونو کې ګرځېدنې پیل کړې، هر ځای به یې چې کاکل لرونکی او تورزن لیده، په دې خیال چې غازي دی، هغه به یې نیوه او شیرپورته به یې وړه او هلته به یې اعداماوه.)) [216] همدارنګه انګریزانو د نظامي قطعو په زور د میربچه کلي چې په بابه قشقارکې پروت و او د پاچاه خان احمدزی کلی چې په لوګر کې پروت و ، په ګډون د مجاهدینو کلي ، چور کړل؛ حتا باغونه او ونې یې پرې کړې. [217] خو د دغو ورانیو دوره ډېره لنډه وه او د دسمبر پر ۲۶ مه نېټه عمومي عفوه اعلان شوه.

له امله یې ټول هغه افغانان چې د انګریزانو په مقابل کې جنګېدلي وو، پرته له محمدجان خان، ملا مشك عالم، سمندرخان (د غلام حیدرخان ورور) میربچه خان او سردار محمد طاهر خان څخه نور ټول وبښل شول. پخوانی نظامي حکومت له منځه لاړ او پرځای یې د سردارولي محمد په مشرۍ ملکي حکومت منځ ته راغی. خاص کابل، د ده سبز، چاراسیاب، بتخاك ترمنځ سیمې او میدان او پغمان د هغه ترواکمنۍ لاندې وګنل شوې، او دا وټاکل شوه چې مستوفي حبیب الله ، د ښار قاضي او یو څو سرداران له هغه سره د چارو په پرمخ وړلو کې مرسته وکړي . هغه په خپله د رابرتس تر مستقیم کنترول لاندې و. دغه لنډ مهاله حکومت اعلان شو او والي ته هېڅ مهمه مسئله کې واك ور نه کړل شو، یوازې په ملکي او جزایي چارو کې ورته مقید صلاحیت ورکړ شو.

---

[213] - هنسمین، ۲۶۱ مخ .

[214] - هنسمین ، ۲۷۸ مخ .

[215] - له باالفور نه نقل قول، ۳۹۳ مخ.

[216]- عین الوقایع، ۱۹۲ مخ.

[217]- هنسمین، ۲۷۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د تعجب ځای دا دی چې رابرټس هغه په داسې حال کې پر دغه مقام وګوماره، چې د هغه په خپله وینا((دا سردار زما په نظر کوم قوي سړی نه دی او د هغه لیاقت په اړه زیات شك لرم، چې له دې وروسته دې له مرستې پرته هېواد اداره کړای شي.))

داسې ښکاریده، چې رابرټس د هغه له انتصاب پرته بله چاره نه درلود له دې امله چې د انګریزانو په مخالف لورې کې قوي خلك شته وو او په انګلیس پلوو افغانانوکې له هغه نه پرته بل کوم غوره مشخصو نه برېښېده، لکه څرنګه چې خپله رابرټس هم وایي ((زه له هغه پرته بل کوم مناسب سړی نه وینم.))[218] په ښار کې د وسلو ګرځول د پخوا په شان منع اعلان شول.[219] خو سردارولي محمد پر خپل ځان باور نه درلود او رابرټس ته یې څرګنده کړه، چې د هغه لپاره ممکنه نه ده، د برتانیې له پوځونو پرته پر دې کار بریا ومومي او که چېرې انګریزي پوځونه کابل پرېږدي، نو هغه به یوه ورځ مخکې کابل پرېږدي[220] سره له هغه هم چې هغه د یوه بهرني مقتدر حکومت اجباري تحمیل و، پر کار یې پیل وکړ. په دې حالت کې د قدرت عملونه (کارونه) د هغه لپاره ممکن نه وو او هغه براتونه یې چې ((کوګناري زیو)) ته یې ډالۍ کړل، بېرته لاس ته نه شوای راتلای. څرنګه چې دغه سرداران د ژوندانه د وضعې د ښه والي په پار له انګریزانو سره یو ځای شوي وو، **د ناخوښۍ احساس یې وکړ .[221] نو د نوي والي قدرت یواځې په ښار پورې تړلی و، کوم چې بهرنی لښکرې هلته مېشتي وې .**

د کابل ښار مالي وضعیت د هغه د واکمنۍ په دوره کې ښه شو . انګرېزانو له محاصرې وروسته د کابل ځینې سرتراتیژیکې سیمې ، لکه سیاسنګ او د هغې شاوخوا غونډۍ، ښېردروازه ، بي بي مهرو، او نظامي استحکامات او د ښار په د ننه کې یې د سرکونو د جوړولو کارونه یې قرار داد کوونکیو او اجاره ورکونکیو ته وسپارل . په دې ترتیب هغوی او دښار اجیرانو کارونه پیدا کړل او پیسې یې په کار واچولې، تر دې چې په هندوستان کې به ویل کېدل، چې په کابل کې پیسې په پټه توګه ورکېږي .[222] څرنګه چې انګرېزانو خوراکي توکي او د څارویو خوراکه د نظامي قوې په زور په پیسو اخیستل، نو له دې اړخه هم خلکو نغدې پیسې په لاس راوړای شوای . څرنګه چې افغانانو خپله متاع دهندي کلدارو په بدل کې نه تبادله کوله ؛ نو د سردار ولي محمد خان حکومت په ضراب خانه کې سل کلدارې په ۱۲۶ کابلیو روپیو بدلولې . انګرېزانو د دغه اصل په پیروۍ، چې په اقتصادي برخه کې د آزاد عمل د اسعارو او نورو مالونو بیې ازادې پرېښوول، چې له دې امله ډېرې پیسې په دوران کې شوې او سوداګرۍ پرمختیا وکړه . هنسمین چې په کابل کې ګرځېدلی را ګرځېدلی و، لیکي ((شتمن شوی کابل، پرځان ویاړمن تجاران هېڅکله دومره غني شوي نه وو او عامو وګړو هم هېڅ وخت په بازارونو کې دپیسو دومره لوی دوران نه و لیدلی . تر دې بریده چې هندوان هم زموږ د بداینې څخه خبر او حیران شوي دي .))[223] او زیاتوي چې هندوان او د ښار امیان چې د کابل ښار د سوداګرۍ غوره برخه جوړوي .

((زموږ د تېرې په وخت کې یې ډېره شمېر پیسې سپما کړې دي .))[224] خو انګرېزانو چې د افغانستان لپاره هر ډول پالیسي غوره کوله، هغه یواځې په کابل پورې اړه نه درلودله، باید اطرافي سیمې هم که په هر شکل وې، تر نفوذ لاندې راولي . ددې موخې لپاره رابرټس داسې پرېکړه وکړه چې د کابل ولایت بېلابېلو سیمو ته د نایب تر نامه لاندې واکمنان اومرستیالان ولېږي . او هر یوه ته د دې جواز ورکړي، کومې پیسې چې دوی یې په واك لري، د هغې سیمې او ولایت د پراخوالي او اهمیت په تناسب سواره، پلې سپاهیان تهیه کړي او په هغو کړنو قدرت ورکړي ، مګر دا پروګرام هم د نورو تېرو پروګرامونو په شان له دې امله پلی نه شو، چې دا سیمې د انګرېزانو تر کنټرول بهر وې او د افغانانو تر ولکې لاندې وې . د بېلګې په توګه سردارمحمد هاشم خان ته ټاکل شوې وه، چې ۸۰۰ پلې او ۳۰۰ سواره کسان تنظیم کړي، څو په غزني کې حکومت وکړي ، په داسې حال کې چې داښار د شېرپور له پېښې وروسته د ملي مقاومت د مرکز په توګه بدل شوی و، چې وروسته به بحث پرې وشي .[225]

---

[218] - رابرټس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۷۷۵ مخ.
[219] - رابرټس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۳۴۳ مخ.
[220] - ي ك، ۱۸۸۰ د جنوري ۱۸ – ۲۴ -، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۸۳۲ مخ.
[221] - ي، ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱ - ۷ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[222] - هنسمین ، ۴۰۷ مخ .
[223] - هنسمنین، ۴۰۷ مخ .
[224] - هنسمین ، ۴۱۳ مخ .
[225] - رابرټس به لایل ، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۷۷۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو پلان او پسرلني عمليات :
لیتن سربېره پردې او ښايي د دسمبر د توپان له امله د افغانستان د خلکو او هېواد څخه د غچ اخیستلو په باب تینګار کاوه . او حاضر نه و، چې په خپله تګلاره کې د دسمبر د پېښنو اغېزې منعکسي کړي او د جنوري پر ۷ مه يې د افغانستان د وېشلو پلان د کاغذ طرحه کړ، چې د هرات ولایت دې د ځینو شرطونو لاندې په موقتي توګه فارس ته تخصیص ورکړې او په کابل و کنداهار کې یو ځانګړی دولت منځ ته راشي او بې وسلې شوی امیر په هېڅ صورت کې بیا د واک ګدی تر لاسه نه کړي . لیتن په دې برخه دومره تینګار کاوه، چې ویل به یې که چېرې لندن د بې وسلې امیر په اړه بل فکر ولري، هغه حاضر دی، چې له خپلې دندې استعفا ورکړي او د هغه په وینا که چېرې د یعقوب خان پر ځای یو له ((د مشهورو سردارانو له جملې چې د کورنیو اړیکو په درلودلو او د هغه شخصي سیمه ییز نفوذ له مخې د کابل د دولت حکمران وټاکل شي .)) ښايي د امینت په تینګښت کې مرسته وکړي او دا طرحه يې ((په افغانستان کې د چارو نظم په نامه وبلله .)) [226]

د دې طرحې د پلي کولو لپاره د برتانيي د قدرت لاریون د یوې لښکر کشي په توګه په بېلابېلو سیمو کې په پام کې ونیول شو، چې باید په راتلونکي پسرلي کې عملي شي او د ((پسرلني عملیاتو)) په نامه وبلل شي او همداشان یو تکړه ډیپلومات د لیپل ګریفن (lepel Griffin) په نامه کابل ته ولېږل شو ، چې د غې طرحې په اړینو خبرو اترو په ځانګړې توګه د باانتصابه ټاکنو په اړه د کابل لپاره یوه نوی حکمران لپاره پر مخ یوسي. هغه د مارچ پر ۱۹ کابل ته ورسېد .

دا پسرلني عملیات د دانلدستیورات دلشکر کشی په ګډون له کندهار نه کابل او د رابرتس کوهستان ته تر بامیانو پورې وو . جنرال برایت باید له ننګرهار او یوه بله قطعه له شترګردن څخه کابل ته راوخوځېږي . [227] د دغو عملیاتو له سرته رسولو څخه یوه موخه دا وه، چې افغانستان باید تر راتلونکي مني پورې تر هغه اندازې ارام شي، چې خلك يې د لیتن نوی طرحه ومني . ستیورات وروسته له هغه چې د کندهار څخه کابل ته لاړ شي او د رابرتس پرځای د ((شمالي افغانستان)) د نظامي او سیاسي چارو عمومي امر شي . په کندهار کې امیر شیرعلي خان په هغه ولایت کې د خپلې کورنۍ د واکمنۍ د میراثي کېدلو په بدل کې د انګریزانو ته د تابع کېدلو تول شرایط ومنل .سره له دې چې د کورنۍ ځینې نژدې غړي يې هم ورسره مخالف شول . خو هرات د انګرېزنو له ولکې وتی او د سردار محمد ایوب خان په لاس کې و او په دې توګه د لیتن د نوې طرحې تطبیق په هغه ځای کې عملي نه ښکارېده . لیتن د شمالي سیمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه بې پروا و .

د لښکر په اړه داسي پرېکړه وشوه، چې له ژمي مخکې او د مني په رارسېدو به لښکر کشیو په بشپړتیا سره دې هندوستان ته لاړ شي . لیتن په دې اړه قاطع درځ لاره ، لکه څنګه چې ګریفن ته د هغه له دې لارښووني څرګندېږي چې ((وایسرای غواړي، په پام کې ولرئ، چې د افغانستان د تخلیې سیاست به په هېڅ وجه د یوه نوي دوست امیر په ټاکلو او یا دکابل د حکمران سره د دوستانه اړیکو په تینګښت پورې تړلی نه وي، یا داچې هغه به مطلوب وي .)) [228] تخلیه د دې لپاره ضروري ګڼل کېدله، چې ((برتانيي د جګړې درانه لګښتونه د لږو یا هېڅ عایداتو په بدل کې ورکول، نو لندن د دوامداره اشغال په اړه ناخوښي او نارامي کوله او حاضر نه و، چې هغه دې تر دې زیات ومني او د برتانيي کابینه تر دې بریده تنګه شوې وه، که څه هم په دې ښه پوهېدل، چې د افغانستان مسئله لاینحل باقي پاتېدله، نه دا چې د برتانيي لښکرو له خوا د دوامداره اشغال اجازه ورکړي)) [229] په داسي حال کې چې د افغانستان بحران دوام درلود.

د ۱۸۸۰ د اپریل پر ۲۸ مه د عمومي ټاکنو په اثر د یوه محافظه کار (یاتوري) حکومت پر ځای د ګلیدستن تر قوماندانۍ لاندې یو نوی حکومت منځ ته راغی . د افغان مسئله د برتانيي د ټاکنو عمده موضوع وه او د لبرال نوی حکومت د محافظه کارانو د حکومت پالیسي پیه ځانګړې توګه د افغانستان په اړه د لیتن پالیسي په کلکه تقبیح کړې وه . د دغه نوي حکومت په راتلو سره د افغانستان پر مسئله ډېر تاثیرات وارد شول . د لیتن

226- لایل به رابرتس ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۲۷ مخ .
227 - رابرتس ، ۴۶۵ مخ .
228- خارجه سکرتر ګریفن ته ، ۱۸۸۰ د می ۱۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك ، ۸۹۹ مخ .
229 - سنکهل ، ۵۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون د مشرانو او رابرټس ترمنځ ناکامې خبرې اترې :

د پاڅون مشرانو له هغه وروسته چې کابل یې تخلیه کړ، هغه حکومت ته چې په کابل کې یې تاسیس کړی و، په غزني کې هم دوام ورکړ او هغه ښار یې د مقاومت په یوه غوره ښار بدل کړ، چې ژر به بحث پرې وشي . هغوی د جنرال محمد جان خان تر مشرۍ او فعالیت لاندې، چې موخه یې له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو ایستل او د محمد یعقوب خان واك ته رسېدل وو، هم یې د انګرېزي چارواکو سره د خبرو اترو لار په پام کې ونیوه او هم یې د انساني قوتونو په مجهزولو کې د یرغلګرو پوځونو د مقابلې په موخه د راتلونکي پسرلي لپاره تیاری ونیو . او د تبعید شوي امیر د بیا غوښتنې موضوع ته د لومړیتوب حق ورکړ شو او د پاڅون مشرانو د دوو هغو لیکنو په ترڅ کې چې د جنورۍ په نمایي کې یې رابرټس ته استولي وو، څرګنده کړه چې ((موږ مسلمانان د برتانیې له حکومت سره کومه دوښمني نه لرو، موږ یواځې د امیر د خوشې کېدو غوښتنه کوو .

موږ به وروسته له دې ستاسې د دوښمنانانو دوښمن او ستاسې د دوستانو دوستان واوسو . څو چې تاسې امیر له بند نه راخوشې نه کړئ، موږ به هېڅکله هم له خپلې غوښتنې تېر نه شواوتر هغه وخته چې څو مو په بدن کې ساه وي، زاړه او ځوانان به له تاسې سره وجنګېږو .)) [230] **سربېره پر دې محمد جان خان هم د دوو بېلو بېلو لیکونو په ترڅ کې رابرټس او د هغه مرستیال او نواب غلام حسن خان ته هم د دغې مطب غوښتونکې شوی و، چې ((د هېواد د دغې برخې ټول مسلمانان چې د ولیعهد د درناوي لپاره راغلي دي، وایي تر هغې چې د برتانیې حکومت امیر له بند نه راخوشې کړی نه کړي او د ولیعد رتبه ونه پېژني، د خان او سر په بیه به هم د جګړې لاې پرې نهږدي او له خپل عزم نه به وانه وړي او په دې لپاره ټول مسلمانان سره یوه خوله او یو موټی شوي دي .))** [231] **محمدجان خان ته د رابرټس ځوابیه لیك منفي و او څرګنده کړې یې وه، چې ((که چېرې تاسې اوس خپل مخالفت ته د پای ټکی کېږدئ او کابل ته راشئ، ستاسې درناوی به وشي او که پخپله موجوده لار باندې ټینګار وکړئ تاسې او ستاسې سره بې فکره کسان به ټول برباد شئ .))**

خو رابرټس له دې فضا نه چې ممکن مذاکره یې جوړه کړې وه، ګټه واخیستله او یو پلاوی یې د مستوفي حبیب الله په مشرۍ په دې موخه غزني ته واستاوه، چې : ((امکان لري دا مشران دې ته وهڅوي، چې د هېواد د حکومت لپاره یو داسې نظر ورکړي، چې د عملي کېدو وړ وي .)) [232] **د مقاومت مشران په لومړي سر کې غزني ته د مستوفي د راتلو لپاره د برتانوي مقاماتو سره خبرو اترو ته حاضر نه وو او سردار محمد طاهر خان او محمد جان خان په ځانګړې توګه ددې مخالفت کاوه، چې د امیر شیرعلي خان د کورنۍ له غړیو څخه پرته دې بل څوك د افغانستان امیر وي . خو مستوفي ورو ورو پر دوی باندې مسلط شو او داسې استدلال، څرنګه چې انګرېزانو ژمنه کړې، چې افغانستان به تخلیه کوي؛ نو له د هغوی له شر څخه د خلاصېدلو یواځېنۍ لار په خبرو اترو کې ده، نه په مقابله کې . او وسله واله مبارزه د افغانستان په تاوان ده . ملا مشك عالم چې تر ګردو د انګرېزانو د سطې مخالف و، یو څه مخالفت وکړ، خو وروسته مستوفي لومړی د وردګو او بیا د ټولو خلکو موافقه او ملاتړ ترلاسه کړ .** [233] **له هغوی سره د ۲۰۰ تنو په شاوخوا کې کابل ته راغلل؛ خو ټول نامهم کسان وو؛ خو په ورسره هغه لیك کې چې د ټولو مشرانو لاسلیك او مهر ورباندې شتون درلود، پخوانۍ غوښتنې په دې شرحه یکې تکرار شوې وې : ((۱ – زموږ پاچا یا واکمن باید له بنده خلاس شي او بېرته دې پر خپل پخوني مقام پاته شي او زموږ قومي خلك د دې ضمانت کوي، چې ... هغه به د برتانیې له حکومت سره دوامداره او صمیمي دوستي ولري . ۲ – د برتانیې استازی هرڅوك چې وي، باید مسلمان وي او د برتانیې پوځونه دې زموږ له هېواد څخه ووځي . ۳ – د افغانستان هېواد او سیمې یې باید ټولې بېرته اعاده شي .))** [234]

230- خارجه سکرتر ته د ۸۰ تنو افغان مشرانو لیك، درابرټس په تلګرام کې ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه .

231 - جنرال محمد جان خان غلام حسن خان ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۳ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۲۶ مخ .

232- رابرټس ، ۴۵۸ مخ .

233- هنسمین ، ۳۶۶-۳۶۵ مخ .

234 - کاکړ، محمد حسن، افغانستان ، د کورني انکشاف سیاسي مطالعه ، ۱۸۹۶-۱۸۸۰ ، لاهور ۱۹۷۱ ، ۲۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې مشرانو د اپرېل پر ۱۳ مه له رابرټس سره په يوه دربار کې خبرې اترې وکړې او ګريفن هم هلته جوته کړه، چې د يعقوب خان دويم ځلي راتګ ناممکن دی او بل هرڅوك چې د امارت لپاره د خلکو د منلو وړ وي، هغه به د غور لپاره وايسرای ته واستول شي . هغه زياته کړه چې د افغانستان د پيوستون عزم هم نشته او د هېواد هېڅ سيمه پرته له هغو سيمو، چې د هند د سرحدي سيمو د دفاع لپاره ضروري وي، تر ولکې لاندې را نه شي . کله چې هېواد ارام شو او د انګرېزانو د خوښې امير وټاکل شو؛ نو بيا به انګليس لښکرې له افغانستان څخه وځي؛ خو کندهار به بيا په کابل پورې و نه تړل شي . [235] د هغه دې ځواب د خبرو اترو چانس له منځه يوړ، ځکه ځواب پرېکنده (قاطع) و او د برتانيې د حکومت نظر افغاني مشرانو ته په ډاګه شو .

د ملي مقاومت بڼې او مرکزونه :

د کابل تر خالي کېدو وروسته د پاڅون مشرانو په غزني کې د سرادر موسی جان حکومت ته دوام ورکړ او د هغه په ټينګښت لګيا شول او د دغه حکومت د ټينګښت لپاره يې هر اړخيزې هلې ځلې وکړې، چې له جملې يې د ځمکو د ماليو لاس ته راوړل، د يوه منظم پوځ جوړول، له پنجشېر نه تر وزيرستانه پورې د بېلابېلو قومونو د مشرانو راغوښتل، څو په غزني کې له موسی جان سره وګوري او د قومي دوښمنيو له منځه وړل او د مشرانو ساتل او په هغوی کې د جهاد روحيه ژوندۍ ساتل .

وړوکی موسی جان او واقعي حکومت د سردار محمدطاهرخان او محمد جان خان په لاس کې و او دوی د هغه نايبانو په توګه عمل کاوه، چې البته دغه ډول حکومت په افغانستان کې سابقه درلوده . په خپله موسی جان د هغه د وزيرله قوله سردار محمد طاهر خان او د هغه مشر ورور محمد يوسف ((حافظ بالله ، دربار يې کاوه، ساعت تېرې يې کوله او خلکو هغه پاچاه باله .)) [236] سره له دې څرنګه چې د هغه کورنۍ په کابل کې وه، هغې ته ډېر اندېښمن و . عمده مسئله د ماليانو لاس ته راوړل او د پوځ تنظيم و، چې د افغانانو بريالیتوب په هغو پورې ډېر تړلی و او دې کار د لوګر، کوهستان او غزني د سيمو په بېلابېلو درجو دوام درلود . په کوهستان کې جنرال مير سيدجان استالفي او خواجه خان د موسی جان په نامه ماليات راټولول ، پخواني عسکر به يې تنظيمول .

د فبرورۍ تر پايه پورې د لوګر ملکانو هم ۱۲۰۰ عسکر تنظيم کړل او د نهو کليو ماليات يې د موسی جان په نامه راټول کړل [237] په لوګر کې د دغه کار په تر سره کولو سرپرېره د سردار محمد حسن خان او سردار محمد طاهر خان له خوا د پخوانيو وسلو راټولول پيل شوي وو؛ خو په هغه برخه کې ((ځينو ملکان د هغوی غوښتنې ته تيار وو او ځينو نورو دغه بار ته اوږه نه ورکوله .)) [238] او ټولو ((د لوګر ملکانو په قران کريم سوګند ياد کړ، چې د بې وسلې شوي امير پر موضوع پاڅون وکړي او ژمنه يې وکړه چې له عسکرو سره به د وسلو او پيسو مرسته وکړي .)) [239] جنرال مير سيدجان استالفي هغه کسان، چې د ماليانو دراټولو په پروګرام کې يې برخه نه اخيستله د کورونو په سوځولو به يې ګواښل . د هغه پليوني ورځ په ورځ زياتېدل او په چاريکارو کې يو شمېر انګليس پلوي ملکان له ښار څخه وايستل شول . [240]

د کوهستان ملکانو دغلام قادر چاريکاري په لمسون پرېکړه وکړه، چې د هغه ځای حاکم سردار شهبازخان، چې د رابرټس له خوا ټاکل شوی و، و ايستل شي . [241] په همدې وخت کې سردارمحمد علم خان د غزني او ميدان تر منځ سيمو ماليات راټولول ، په داسې حال کې چې محمدجان او سردارمحمدطاهرخان، چې له ۸۰۰- ۱۰۰۰ کسانو پورې د موسی جان په نامه د ماليانو په راټولو بوخت وو او د توخي خلك ، اندړ او هوتك يې دې ته

---

[235]- رابرټس ، ۴۶۲ مخ .
[236]- د وليعهد مور ته د سردارمحمد طاهر خان ليك، ۱۸۸۰ د جنوري ۳۱ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۴۳ مخ .
[237] - رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۸ مخ .
[238]- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵- ۲۱ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۴۷۵ مخ

[239] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۳-۲۸ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ .
[240] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵-۲۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ
[241] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۵-۳۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په دې نژدې وخت کې وزيو ، کاکړو او سليمان خېلو ته لاړم ، له هغو خلکو سره مې وليدل او د هغوی ملکان مې د تره کي او علي خېلو له ملکانو سره یوځای غزني ته د وليعهد حضور ته راوستل . ما هغه دوښمنۍ چې له کلونو راهيسې د هغوی ترمنځ وې، له منځه یوړې او هغوی مې د خدای (ج) په لار کې تقویه کړل .)) [248] **البته د دې ټولو هڅو موخه دا وه، چې څو بیاپر کابل د پردیو پوځونو پر وړاندې مارش وکړي . پر کابل د دویم مارش اوازې، حتا د جنوري د میاشتې په وروستیو کې هم خورې شوې او ویل کېدل، چې سردار ایوب خان او جنرال غلام حيدرخان هم رابلل شوي دي، څو په مارش کې برخه واخلي، خو وروسته محمد جان خان د یورش او یرغل نېټه د مارچ ۲۱ و ټاکله .** [249] **خو دا یورش د مستوفي د پلاوي د پایلو تر معلومېدو او وروسته دسردارعبدالرحمن خان د ظهور او له هغه سره د خبرو اترو د زمینې تر برابرولو پورې و ځنډېد. او د هغه په بریالیتوب سره هېڅکله هم عملي نه شو، که څه هم د هغو هنګامې او ترتیباتو د انګرېزانو تر وتلو پورې له د پخوا په شان دوام درلود .**

---

[242] ـ سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۹ مخ
[243] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۸ـ۱۴ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۷ مخ
[244]ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۲ـ۸۲ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ

[245]ـ جنرال واتسن خارجه سکرترته ، تیلګرام ، ۱۸۸۰ جنوري ۱۹ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۳۷۴ مخ .
[246]ـ محمد جان او موسی جان دلاورخان دواب ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۱ مخ .
[247]ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د جنورۍ ۲۵ـ۲۶ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[248]ـ محمدجان خان غلام حيدروردك ته ، د ګريفن به لايل په راپور کې ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ .
[249]ـ رابرتس خارجه سکرتر ته ، تلګرام، ۱۸۸۰ د مارچ ۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر عبدالرحمن ناستی او د جګړې پای :

دا موضوع زما له اثارو څخه په یوه کې په بشپړه توګه څېړل شوې ده .[250] دلته یواځې یو څو مهم ټکي د وروستي بحث په توګه په دې اثر کې راوړم .

سردار عبدالرحمن خان پر ۱۸۸۰ کال د فبرورۍ په لومړیو کې په تاشکند کې له (۱۱) کلن اقامت وروسته له یوڅه پیسو او لږ شمېر وسله والو پیروانو سره د تزاري روسیې د چارواکو په اجازه، بدخشان ته ننوت . او هلته په قصدي توګه د هغه ځای دځینو امیرانو په مرسته او میر سلطان مراد قطغني ۱۲۹۷ (مارچ ۲۱) له نوروز مخکې تالوقانو ته ننوت . په تالوقانو کې د سوارو یوه قطعه، چې د ترکستان د نایب الحکومه غلام حیدرخان له خوا چې د سلطان مراد میر قطغني د باخبرۍ لپاره روانه شوې وه، له عبدالرحمن خان سره یوځای شوه . دې پوځ له هغه سره د واکمنی د عملي قدرت په جوړښت کې مرسته وکړه او د قطغن سیمې، تالوقان او بدخشان د هغه تر ولکې لاندې راغلل . په داسې حال کې چې لږ څه وروسته سردارمحمداسحق خان چې د هغه د تره زوی او پلوی و او له هغه سره یوځای ترکستان ته تللی و، په دې بریالی شو، چې جنرال غلام حیدرخان له هغه ځایه د بخارا په لوري وشړي او پرته له میمنې څخه د هغه ځای واکمني په لاس کې واخلي . په دې ترتیب سردارعبدالرحمن خان پر ۱۲۹۷ کال د مارچ پر ۲۱ مه په نوروز کې په دې بریالی شو، چې د شمالي هندوکش د واکمن په توګه پرته له دې، چې کوم رسمي لقب یې ځان ته غوره کړی وي، د قدرت چارې تر سره کړي، له هغه وروسته کندوز ته لاړ .

دا هغه وخت و چې په کابل کې د لیپل ګریفن، چې د افغانستان لپاره یې د لیتن نوې پالیسي اعلان کړې وه . ځینو ځان غوښتونکو سردارانو لکه د سردارمحمد شریف خان زوی سردار محمد هاشم خان د امارت پلویان شوي وو، خو دا چې هېڅ یوه ونه شوای کولای، چې د غزني د ملي پارټی له ملاتړ پرته د قدرت او تخت واګې تر لاسه کړي، هې څوك پر ځان باوري کېدای نه شوای . په ځانګړې توګه ورسته له هغې ملي پارټی چې په سر کې یې ملا مشك عالم او محمد جان خان وو، د امارت لپاره د امیر شیرعلي خان د کورنی د یوه غړي پلویتوب کاوه . خو لویه ستونزه دا وه چې لیتن او د انګلیس کړنې په کابل کې د هغوی پر وړاندې په یوه مقابل او مخالف لوري کې واقع وې . سردار عبدالرحمن خان په داسې حال کې چې د قدرت د ټینګښت لپاره یې هڅې کولې له خپل مقر څخه یې د ملامشك عالم او محمد جان خان په ګډون د ملي نهضت له ډېرو مشرانو سره مکاتبه وکړه او د هغه د مکاتبو روحیه داسې وه، چې هغوی باید د جګړې لپاره تیار وي، خو پخپله دې اقدام نه کوي . دغو مکاتیبو ملي جهاد ته نوې او تازه ساه ورکړه او هر چا هیله څرګندوله چې د غه خانداني لایق مشر په راتګ او مشرتوب سره به د یرغلګروانګرېزانو مسئله یو اړخیزه شي .

دې وضعې په کابل کې انګرېزي چارواکي په اندېښنه کې واچول، خو لیتن د عامه هیلو خلاف په عمدي توګه، له دې امله چې سردار عبدالرحمن خان له ده غوندې د امیر شیرعلي خان د خاندان مخالف و او حتا کله چې نوموړی سردار په بدخشان کې و[251]، تصمیم یې درلود، چې د کابل د امارت په اړه د خبرو اترو درزازه خلاسه شي، لکه څنګه چې لیدل کېږي دغو خبرو اترو په اسانی سره پر مختګ ونه کړ . کله چې نوموړی سردار په کندوز کې و، د همدې موخې لپاره د انګرېزانو له خوا ورته ۳ استازي ورولېږل شول .

لیتن له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو لپاره دومره میلان ښووه، چې د سردار عبدالرحمن خان اقامت یې په روسیه کې نادیده وګاڼه او داسې فکر یې وکړ، چې نوموړی سردار به دومره مننندوی شي، چې د کابل امارت به د هغه له طرحې سره سم ومني . هنسمین ولیکل د ((د دغه سردار راتګ زموږ لپاره له شمال څخه د یوه روحاني شخص په توګه ګڼل کېږي .))[252] یو استازی د محمد سرور غلجي په نامه د اپرېل پر لسمه کندوز ته ننوت، نوموړي د ګریفن شفاهي پیغام سردار ته واوراوه، چې انګلستان د کابل لپاره دا سې یو امیر غواړي چې د هغوی دوست وي . برتانوي لښکر له افغانستان څخه وځي او د برتانیې حکومت په روسیه کې د سردار د اقامت په وجه له هغه سره دوښمني نه لري او په دې به وتوانېږي چې د روسیې په تناسب له هغه سره

250- افغانستان، د داخلي سیاسي انکشافاتو څېړنه ، ۱۸۸۰-۱۸۹۶ ، لاهور، ۱۹۷۱ .

251- هنا ، ۳ ټوك، ۳۶۵ مخ .

252- هنسمین، ۴۰۳ . مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار عبدالرحمن خان په همدې وخت کې د افغانانو د بېلابېلو قومونو مشرانو ته ليکونه واستول . د دغو ليکونو موخه دا وه چې افغانان بايد جګړې ته ځانونه تيار کړي او په دې مبارزه کې له چا سره هېڅ ډول معامله ونه کړي، مګر تر هغې پورې چې د خبرو اترو پايلې نه وي راوتلي، تر هغې په وسله وال اقدام نه کوي . په همدې وختونو کې جنرال غلام حيدرخان او ميربچه خان له هغه سره يوځای شول او د جهاد ولولې په هماغه پخواني شکل تودې وې . په کابل کې له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو افشاکېدل د يوشمېر زياتو بدلونو نو لامل شول . سردار ولي محمد خان او سردار محمد شريف خان د امارت اميد له لاسه ورکړ؛ خو جنرال محمدجان خان نور هم د يعقوب خان په بېرته راتګ ټينګار کاوه. سردار طاهر خان ګريفن ته وليکل، چې يعقوب خان يواځېنی سړی دی، چې په هېواد کې يې امن راوستی دی. خو هغه چا چې د خبرو اترو په ناکامۍ کې يې عملاً اقدام وکړ، هغه مستوفي حبيب الله خان وردګ و، چې ډېر ژر هندوستان ته تبعيد شو .

د خبرو اترو په ځنډېدلو په برخه کې د امير عبدالرحمن خان تکتيکونو، په کابل کې ګريفن او نور انګرېزي چارواکي اندېښمن کړل، هغوی په دې فکر کې شول، چې لکه چې سردار پوهېده،چې انګرېزان په راتلونکي مني کې له افغانستان څخه وځي، نو هغه غواړي د انګرېزانو په مرسته نه؛ بلکې په خپل زور سره واك تر لاسه کړي او سربېره پر دې هغوی نوي وايسرای رپن ته وړانديز وکړ، چې له هغه سره دې له خبرو اترو نه تېر شي او بې وسلې شوي امير ته دې اجازه ورکړل شي، چې بېرته خپل هېواد ته لاړ شي . رپن د هغوی دليلونه ډاډ ور ونه بلل او ويې نه منله او لارښوونه يې وکړه، چې يو ځل بيا له سردار سره خبرې اترې وکړي، هغوی همداسې وکړل؛ خو عبدالرحمن خان په خپلو ځانګړو وړانديزونو سره بيا داسې يو ځواب ورولېږه، چې د انګليس چارواکو ته د ډاډ او قناعت وړ نه و. او دا ځل يې ټينګار وکړ، چې د امير دوست محمد خان د وخت افغانستان بايد د هغه تر ولکې او قلمرو لاندې وي . ګريفن د دويم ځل لپاره له هغه سره د خبرو اترو د پرېکون او د سلطنت لپاره د يعقوب خان د راتګ وړانديز وکړ. دا ځل د ويسرای رپن لارښوونه دا وه، چې د وروستي ځل لپاره نوموړی سردار په دې وپوهوي، چې کابل ته راشي او کندهار له کابل نه يوه بېله سيمه وبولي او د کابل د امير په توګه ډېری هېوادونو سره مستقيم تړاو ونه لري او چېرې هغه په لږ وخت کې مثبت ځواب ورنه کړ؛ نو د شېرعلي خان له کورنۍ له يوه تن څخه به وغوښتل شي، چې د حکومت د جوړښت اقدام وکړي؛ خو دا ځل د ليك له رارسېدو سره سم سردارعبدالرحمن خان د برتانيې ټول شرطونه ومنل او بې له ځنډه يې د کابل په لور حرکت وکړ، چې د جولای پر ۱۴ مه د پروان تتمدرې سيمې ته ورسېد . د امير دا بدلون چې هېڅ هيله يې نه کېده، په هرات کې د سردار ايوب خان د حرکتونو سره په تړاو کې شرحه کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار ایوب خان د سردار عبدالرحمن خان په پرتله په درانیو، غلجیو او ملي پارټی کې ډېر محبوبیت درلوداو پخوا عبدالرحمن له انګرېزانو سره د مقابلې پر ضد د هغه غوښتنه نه وه منلې . سردار ایوب خان د جون پر ۹ مه ؛ یانې درې اونۍ مخکې له هغه، چې عبدالرحمن خان د کابل په لور روان شي، له خپلو پوځونو سره د کندهار په لور حرکت کړی و. عبدالرحمن خان باید ارومرو له هغه نه خبر شوی وي . ځکه هغه پوهېده چې کندهار ته د ایوب خان په ننوتلو سره به غلجیان او دراني د هغه تر مشرۍ لاندې سره یو موټی کېږي؛ ممکن د انګلیس چاراوکو چې د افغانستان د پرېښوولو ژمنه یې کړې وه، له هغه سره د امارت په اړه جوړ جاړي ته ورسېږي. په دې اساس پخپله له هغه څخه مخکې هلته لاړ او د انګلیس شرطونه یې ومنل .

په هر حال د جولای پر ۲۰ مه سردار عبدالرحمن خان د قومي مشرانو او خلکو له خوا، چې ټولیز شمېر یې له ۲۰۰۰۰ زرو څخه زیات و، د امیر په توګه اعلان شو او ورپسې د جون پر ۲۲ مه په کابل کې د ګریفن او ستیوارت د یوه دربار په ترڅ کې په رسمي توګه د هغه امارت ومنل شو . د ۱۸۸۰ کال د جولای پر ۲۷ مه افغانانو د سردار ایوب خان په مشرۍ د جنرال به رو (Burrow) په مشرۍ د انګرېزانو یو پوځ د کندهار په میوند کې سخت وځاپه او پخپله کندهار چې هلته د برتانیې نور پوځونه مېشت و، محاصره کړ. په کندهار کې د انګرېز لاسپوڅي سردار شېرعلي خان تر واکمنۍ لاندې د انګرېزانو واکمنۍ سقوط کړ او په کندهار کې د پاڅون ساحه دومره ارته شوه، چې ربښې یې ان تر کوټې پورې ورسېدلې .

په دې اساس سردار ایوب خان هم د انګلیس او هم د نوي امیر لپاره یو د ناڅاپه یو لوی ګواښ (خطر) رامنځ ته کړ. ګریفن او امیر د هغه د له منځه وړلو لپاره یو د بل مرستې ته اړ شول . په ډېره بېړه یې سرای خواجه ته نژدې د ذمه د غونډې په سیمه کې یې د جولای پر ۳۱ مه او د اګست پر لومړۍ نېټه د شپږو ساعتونو لپاره دوه ځلې غونډه وکړه او داسې پرېکړه یې وکړه، چې انګرېزي پوځونه دې له ځنډ پرته کابل ترک کړي او انګرېزي چاراوکي دې نولس نیم لکه روپۍ،چې نمایي یې بخشش او نیمایي یې په افغان خزانې پورې اړوندې وې، امیر ته ورکړي . د امیر پر وړاندې یې ژمنه وکړه غلجي خلک به دې ته وهڅوي،چې پرهغو انګرېزي لښکرو باندې بریدونه ونه کړي، چې درابرټس په مشرۍ کندهار ته لېږل کېږي. موخه یې دا وه چې سردار ایوب خان له کندهار څخه وشړي. سره له دې چې امیر پر هغه ډېر ټینګار هم وکړ؛ خو بیا هم د هغوی تر منځ د هېڅ ډول معاهدې تړون ونه شو .

د رابرټس په مشرۍ د انګرېزي پوځونو له ۱۰۰۰۰ زرو عسکرو څخه جوړ او ټاکل شوی لښکر د اګست پر لسمه د کندهار په لور روان شو او هلته یې وروسته له هغه، چې د سردار ایوب خان پوځونو ته یې ماتې ورکړه، د کوټې له لارې هند ته لاړل. په داسې حال کې، چې په کابل کې مېشت د انګرېزانو یو بل پوځ د ستیوارت تر مشرۍ لاندې، چې شمېر یې ۲۰۰۰۰ کسه و، د شترګردن له لارې هند ته تللی و. په دې ترتیب د امیر عبدالرحمن په ناستې او د انګرېزي پوځونو په وتلو سره د افغان _ انګلیس دویمه جګړه پای ته ورسېده .

په بل کال (۱۸۸۱) په کندهار کې مېشتو انګرېزي پوځونو دبېلابېلو دلیلونو له مخې په اپرېل کې کندهار هم تخلیه کړ او د هغه ولایت اداره یې امیر ته پرېښووه. خو د هماغه کال دجون په میاشت کې دویم ځل لپاره سردار ایوب خان بیا له هرات نه پر کندهار وروخوځېد او هغه یې لاس ته راوړ؛ خو له امیر سره په مقابله کې چې له زیات پوځ سره هلته تللی و، ماتې وکړه او فارس ته یې پناه یوړه . هرات او کندهار د نوي امیر لاس ته ورغلل . پر ۱۸۸۴ کال د میمنې ولایت هم، چې تر هغه وخته پورې د یوه خپلواک امیر تر واک لاندې و، د امیر تر ولکې او قلمرو لاندې راغی . په دې ترتیب د لیتن د ډېر ټینګار او طرحې پر خلاف افغانستان یو موټی او متحد شو؛ خو ځینې سمیې چې د ګندمک په تړون کې راغلې، له افغانستان نه بېلې شوې او د هغو بهرنۍ خپلواکي سلب شوه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پای او پایله

د دغه اثر له لوستلو ښکاره ده، چې په افغانستان کې په سیاسي ساحه کې، په ځانګړې توګه د هېواد د امنیت او د دولت د نظم دورانکاری او بیارغاوني کارونه څنګ په څنګ په ډېر زور او شدت سره روان وو . دا عملیه دسدوزیو د کورنۍ تر سقوط وروسته پر ۱۸۱۸ کال ښکاره شوه او د نګلیس د لومړي تېري تر پیل پورې په ۱۸۳۸ د دولت دبیارغاوني چارو په اخر کې غلبه وکړه اود ااحمدزیو د واکمنۍ بنسټوال، امیر دوست محمد خان د دغې عملیې ممثل وپېژندل شو . دانګرېزانو لومړي تېري دغې عملیې ته د پای ټکی کېښود او افغانستان د پردیو پر ضد د جګړو او مبارزوپه دوره کې خپل مرکزي حکومت له لاسه ورکړ. له مرکز څخه تښتېدلې قوې تقویه شوې؛ او افغانستان په ورو واحدونو ووېشل شو . په دې ترتیب د افغانانو لومړی برخورد له پر مخ تللو او پر عصري وسایلو سمبال اروپایي انسان وژونکو سره په نظامي ډګر کې و او په دې اساس د هغه اغېزې تل پاتې او منفي ثابتې شوې .

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم ځلي پاچاهۍ پر مهال خپلې پخوانۍ سیاسي رغاونې دا ځل په یوه پرخه کچه په ډېر تدبیر سره له سره پیل کړې او د خپل عمر تر پایه پر دې بریالی شو، چې افغانستان له آمو تر پېښوره په سیاسي لحاظ یوموټی او متحد کړي .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library